

Lietuvos partizanai Panemunio valsčiuje

Gintaras Vaičiūnas

Įvadas

Atskiro Lietuvos regiono partizaninių kovų istoriją išskirti iš bendros tame krašte veikusių partizanų junginių istorijos sunku dėl kelių priežasčių. Pirmiausia dėl to, kad administracinis-teritorinis Lietuvos suskirstymas nesutapo su partizanų junginių veiklos ribomis. Nors Lietuvos laisvės armijos (LLA) programinėse nuostatose buvo nurodoma, kad apskrities teritorijoje veikiantys partizanų būriai turi sudaryti rinktinę, tačiau praktiškai (ypač užsitęsęs okupacijai ir sumažėjus partizanų skaičiui) vienai rinktinei dažnai priklausė kelių apskričių kovotojai. Rokiškio apskrityje nuo 1947 m. vasaros, kai buvo pradėta formuoti Algimanto apygarda, veikė net trijų apygardų (Algimanto, Vytauto, nuo 1951 m. Vyčio) partizanų būriai. Be to, okupacinė valdžia keletą kartų keitė administracinį valdymą: 1950 m., įkūrus sritis ir rajonus, iš Rokiškio apskrities buvo suformuoti trys rajonai: Rokiškio, Pándėlio ir Obėlių. Didesni ar mažesni teritorijų perdalijimai vyko nuolat. Partizanai junginių ribomis neretai pasirinkdavo ne valsčių ar apskričių ribas, o geografinius orientyrus: upes, geležinkelio linijas ar plentus. Partizaninio karo pradžioje dėl subordinacijos stokos junginių veiklos ribos nebuvo nusistovėjusios. Kartais tai buvo net savotiškai naudinga, nes kovos prieš partizanus planai ir operatyvinės ataskaitos vadovybei buvo rengiami teritoriniu principu konkrečios apskrities MGB skyriuje. (Panemūnio valsčiaus – Rokiškio aps. NKVD-NKGB (nuo 1946 m. MVD-MGB) skyriuje. Nuo 1950 m. birželio 20 d., sudarius Pandėlio rajoną, – šio rajono MVD-MGB (nuo 1954 m. KGB) skyriuje). Partizanų būriai galėjo laikytis apskričių sandūrose ir pereiti į kitos apskrities (ar net respublikos, konkrečiai – Latvijos) teritoriją, kurioje būrys buvo nežinomas. Šiame straipsnyje apžvelgiama partizanų veikla Panemunio valsčiuje.

Pirmoji platesnė publikacija apie Rokiškio, o kartu ir Panemunio, krašto partizanus paskelbta 1999 m. Rokiškio 500 metų jubiliejui skirtoje knygoje „Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės“ (Vilnius, 1999). Šios publikacijos ir atlikto istorinio tyrimo autorius – LGGRTC istorikas Mindaugas Pocius. 2000 m. žurnale „Genocidas ir rezistencija“ (2000, nr. 1(7)) paskelbtas Nijolės Gaškaitės-Žemaitienės straipsnis „Partizaninis pasipriešinimas antrajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse“. Šioje publikacijoje yra informacijos ir apie Panemunio krašte veikusius partizanus. Tais pačiais 2000 m. išleista rokiškėno kraštotyrininko Alberto Medelinsko ir buvusio partizano, politinio kalinio Alfonso Varanausko knyga „Vergijos ir netekčių metai“. Šiame nedidelio tiražo kraštotyros leidinyje laisvės kovos Panemunio valsčiuje (bent iki šiol) aprašytos išsamiausiai. Knygoje pateikiami pasakojimai apie Panemunio krašte kovojusius partizanus, politinius kalinius ir tremtinius, sudaryti jų sąrašai. Be to, informacijos apie panemuniečių pasipriešinimą galima

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2024 04 23, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2024 09 20, pirmą kartą paskelbtas 2024 10 28 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2024-5/120-356/HI.

rasti „Laisvės kovų archyvo“ žurnale, Kęstučio Kasparo knygoje „Lietuvos karas“ (Kaunas, 1999), Romo Kauniečio surinktuose „Aukštaitijos partizanų prisiminimuose“ (Vilnius, 1 dalis – 1996, 2 dalis – 1998, 3 dalis – 2001 m.). Gana daug informacijos apie partizaninį judėjimą Panemunio valsčiuje yra Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomose sovietinio saugumo sudarytose bylose. Pirmiausia, tai įvairūs pranešimai, ataskaitos, partizanų naikinimo planai, agentūros pranešimai, kuriuos 1944–1958 m. (iki paskutinių partizanų Juozo ir Izidoriaus Streikų legalizacijos Obeliuose) rašė Panemunio valsčiaus, Rokiškio apskrities NKVD-NKGB (nuo 1946 m. MVD-MGB) skyriai, nuo 1950 m. Pandėlio rajono MVD-MGB skyrius (1954 m. pervadintas į Pandėlio raj. KGB skyrių). Taip pat daug vertingos istorinės medžiagos apie kovas dėl laisvės randama šio krašto partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų baudžiamosiose bylose bei tremtinių bylose. Iki šiol archyviniai dokumentai, menantys šio krašto partizanų kovas, nėra gerai peržiūrėti ir ištirti.

Šiame straipsnyje mėginama bent dalinai papildyti mums iš ankstesnių publikacijų žinomus įvykius naujais istoriniais faktais bei išvadomis.

Ginkluoto pasipriešinimo Panemunio valsčiuje pradžia ir ištakos

Antisovietinis pasipriešinimas Panemunio krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, prasidėjo nuo pat bolševikinės okupacijos pradžios 1940 metais. Pasipriešinimą sukėlė okupantų elgsena, propagandinė veidmainystė, nesiskaitymas su žmonėmis ir prievarta. 1940 metais ir 1941 m. pradžioje kova su okupantais buvo dar gana stichinė ir neorganizuota, bet nepriklausomybės metais išaugusi karta pasižymėjo tvirta pilietine tautine savimone ir nesiruošė pasiduoti pavergėjams. Deja, okupantai jau nuo 1940 m. žinojo visų patriotinių organizacijų narius ir priešiška jų valdžios atžvilgiu nusiteikusius asmenis. Sovietinės valdžios sudarytos likvidacinės komisijos netrukus perėmė visą lietuviškųjų visuomeninių organizacijų turtą kartu su dokumentais ir narių sąrašais. Vertingos informacijos okupantams suteikė vietiniai kolaborantai. Surinkę informaciją, bolševikai ėmėsi represijų. Didžiausią pavojų okupacinei valdžiai Lietuvos provincijoje kėlė šaulių organizacija. Šią organizaciją likvidavus, atėmus ginklus ir kitą turtą, okupantai pradėjo šaulių suėmimus.

Vienas iš pirmųjų suimtų panemuniečių buvo Panemunio šaulių būrio vadas Povilas Čižiūnas, gyvenęs Šarkiūnų kaime. 1940 m. gruodžio 31 d. jį sulaukė iš Rokiškio atvykę čekistai, vadovaujami kažkokio Raščiuokovo. Jį beveik pusę metų iki karo pradžios laikė ir tardė iš pradžių Rokiškio, vėliau Panevėžio kalėjimuose, o prieš pat karo pradžią išvežė į Rusiją, Sol Ilecko lagerį Čkalovo sityje (dabar Pavolgio federalinė apygarda, Orenburgo gubernija). Ten 1941 m. spalio 7 d. nuteisė mirties bausme ir 1941 m. gruodžio mėnesį sušaudė.

Po šaulių būrio vado suėmimo 1941 m. pradžioje prasidėjo represijos prieš kitus šios organizacijos narius. Į bolševikų rankas pakliuvo Antanas Blieka iš Pavýžuonių ir Nikodemas Šulčius iš Čedasų. Povilas Sukauskas iš Pavyžuonių pasitraukė į Zārasus. Kiti šauliai išvažiavo pas gimines, dalis nuo 1941 m. pavasario pradėjo burtis miškuose ir ruošėsi ginklu priešintis okupantams. Stichiškas priešinimasis pamažu 1941 m. pavasarį perėjo į organizuotą, kai prasidėjo aktyviausių šaulių,

tautininkų ir kitų patriotinių organizacijų narių suėmimai. 1941 m. pradžioje susikūrusios čedasiečių grupės nariai buvo ūkininkas Antanas Balčiūnas iš Čedasų, mokytojas Stasys Sutkaitis iš Teklėnės kaimo, ūkininkai šauliai Jonas Šedys, Jonas Mikšys ir Bronius Sukauskas iš Pavýžuonių kaimo. Jie leido ir platino antisovietinius atsišaukimus, ragino sabotuoti sovietinės valdžios skirtas prievoles, skelbė, kad netrukus prasidės karas ir bus atkurta nepriklausoma Lietuva. Dar prieš SSRS ir Vokietijos karo pradžią Čedasų apylinkėje ėmė organizuoti partizanų būrys. Svarbiausi būrio organizatoriai buvo Antanas Karpavičius (nepriklausomybės metais buvo Čedasų šaulių būrio vadas) ir iš Žiobiškio persikėlęs į Čedasus dirbti vietinėje mokykloje mokytojas, šaulys Kazimieras Kalpokas. Pirmojo partizanų būrio branduolį sudarė Čedasų šauliai¹.

Panemunio valsčiaus gyventojai smarkiai nukentėjo per pirmąją masinę Lietuvos gyventojų trėmimą 1941 m. birželio 13–14 d. Trėmimų metu buvo išvežta 117 asmenų iš 28 gyvenamųjų vietovių: Andrišonių, Ginōčių, Kavōlių, Mičiūnų, Miliūnų, Naujūkių, Pavýžuonių, Ratkūnų, Rōksalės, Šipelių, Slabadniūkių, Tarūčių, Vilkōlių kaimų, Kuōdiškių, Miškīnės, Pagojės, Veseliškių, Šilingiškio vienkiemiu, Čedasų, Kvetkū, Panemūnio, Suvainiškio miestelių, Konstantināvos, Paliepio, Zablāčiaus dvarų. Iš viso ištremta 31 šeima ir 8 pavieniai asmenys, daugiausia tarp jų buvo ūkininkų šeimų, taip pat mokytojų Greviškių iš Naujūkių k., Kisielių ir Kumpauskų iš Čedasų šeimos, ištremti trijų dvarų – Konstantinavos, Paliepio ir Zablāčiaus savininkai. Daugiausia ištremta iš Suvainiškio miestelio – 22 asmenys ir iš Čedasų miestelio – 11 asmenų. Į Lietuvą negrįžo apie 40 (34 proc.) tremtinių panemuniečių, daugelis jų mirė iš bado, nuo išsekimo ir ligų².

Nors trėmimai buvo vykdomi anksti rytą, žmonėms dar tebemiegant, bet tokio plataus masto represijų nuslėpti nuo vietinių gyventojų buvo neįmanoma. Daug kas per vieną naktį prarado savo kaimynus, draugus, mokytojus. Per pirmąją masinę trėmimą ištremta ir šaulių šeimų. Tarp jų pakliuvo vienas iš pirmųjų pasipriešinimo Panemunio valsčiuje organizatorių Jonas Šedys iš Pavýžuonių kaimo. Nuo tolesnių represijų Lietuvos, kartu ir Panemunio valsčiaus, gyventojus išgelbėjo prasidėjęs karas ir greitas vokiečių kariuomenės veržimasis į Rytus. Tai paskatino veikti dar prieš karą miškuose pradėjusius burtis represijų išvengusius šaulius ir kitus lietuvių aktyvistus. Panemunio valsčiuje pirmieji vokiečių žvalgų būriai pasirodė 1941 m. birželio 27 d. Šią dieną galima laikyti ir sukilimo prieš sovietinius okupantus diena. Rokiškio ir Zarasų apskrityse rusų kariuomenė išsilaikė ilgiau negu kitur Lietuvoje, nes šis kraštas buvo rytiniame Lietuvos pakraštyje, netoli sienos su SSRS. Atsitraukdami rusai ir kolaborantai 1941 m. birželio 24–26 dienomis Rokiškio rajone nužudė 57 asmenis, daugiausia šio krašto gyventojus. Žiauriausios žudynės vyko Panemunio valsčiaus kaimynystėje – Juodupės valsčiuje vietinio NKVD skyriaus areštinėje ir jos kieme. Čia birželio 24 d. bolševikai kankindami nužudė 13 vyrų. Daugelio aukų akys buvo išdurtos, liežuviai nupjauti, kūnai peiliais subadyti, prapjauti pilvai,

¹ Kazimiero Kalpoko parodymai Karo tribunolo 1952 m. birželio 9–11 d. teismo posėdyje, *Lietuvos ypatingasis archyvas* [toliau – LYA], f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 7, l. 237–239; *LGRTC Vardynų skyriaus sudarytas sąrašas*; Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*, Vilnius, 2000.

² *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai*, Vilnius, 1993, kn. 2; *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1999, t. 1.

ištraukytos žarnos, rankų pirštai, ant kurių buvo žiedai, nupjaustyti. Burnos užkimštos, rankos surištos vielomis. Tarp nukankintųjų buvo ir du Čedasų šauliai – Antanas Balčiūnas ir Jurgis Šukys, abu iš Mainėivų kaimo, Čedasų sukilėlių būrio vado Kazio Kalpoko brolis Vladas Kalpokas iš Jokūbiškio vns., Juodupės vls., ir čedasietis miškininkas Jonas Mieliūnas iš Dirvonų kaimo³.

Pasisekė Čedasų šauliams Antanui Bliekai ir Nikodemui Šulčiui. Jie buvo laikomi Rokiškio kalėjime ir tardomi, bet, prasidėjus karui ir rusų kariuomenei su kolaborantais bėgant dėl kilusios suirutės, pavyko iš kalėjimo išsivaduoti. Vokiečių kariuomenės pasirodymas paskatino čedasiečių partizanų, vadovaujamų K. Kalpoko, veiksmus. Jie atžygiavę į Čedasų miestelį, mokykloje įkūrė savo štabą ir pradėjo „valyti“ iš apylinkės besitraukiančius okupantus ir sovietinius aktyvistus. Buvo sulaikomi vietiniai, pasilikę namuose, bei per Čedasų apylinkes bėgantys į Rusiją okupantai ir sovietiniai aktyvistai. Čedasų klebonijos rūsyje buvo įsteigta laikina areštinė, kurioje buvo laikomi įtartini asmenys. Jie buvo vedžiojami į mokyklą ir apklausiami. Skirtingai negu bolševikai, sukilėliai bėgančių į Rusiją okupantų ir kolaborantų nežudė. Apklausę po kelių dienų juos išveždavo į Rokiškį ir ten atiduodavo policijai. 1941 m. Birželio sukilimo dalyvių (partizanų) Čedasų būryje buvo apie 50 narių. Čedasų sukilėliai buvo pavaldūs Panemunio valsčiaus partizanų vadovybei. Būrys saugojo miestelį nuo užpuolimų ir padegimų, palaikė tvarką, sulaikydavo besitraukiančių raudonarmiečių grupes ir miestelyje bei apylinkėse pasilikusius komunistus ir sovietinius aktyvistus. Čedasų būrys veikė apie 2 mėnesius. Partizanai iš viso sulaikė keliasdešimt sovietinių aktyvistų ir apie 20–30 raudonarmiečių.

Po dviejų mėnesių, 1941 m. rugpjūčio pabaigoje, Čedasų sukilėlių būrys, kaip ir visi kiti Panemunio valsčiuje veikę sukilėlių būriai, vokiečių okupacinės valdžios nurodymu buvo paleistas. Panemunio valsčiaus policijos viršininkas Algirdas Mališka, pasikvietęs Čedasų sukilėlių būrio vadą K. Kalpoką, pasiūlė jam vietoj sukilėlių būrio Čedasuose steigti pagalbinę policiją. K. Kalpokas sutiko, bet valdžios buvo leista Čedasuose turėti tik 6 pagalbinius policininkus. K. Kalpokas, be savęs, dar pasiūlė buvusius jo būrio sukilėlius: Petrą Gurklį, Stasį Juodelį, Povilą Liaušką, Vytautą Staigį ir Bronių Sukauską.

1943 metų vasarą, aktyvėję raudonųjų diversantų ir sovietinių partizanų veiklai, ypač Aukštaitijos regione imta masiškai steigti nelegalius (nesuderintus su vokiečių okupacine valdžia) savigynos būrius, turinčius tikslą apsaugoti kaimų ir miestelių gyventojų gyvybę bei turtą. Rokiškio apskrityje taip pat atsirado tokių būrių. Tokių vietinių būrių narius vadindavo *savisaugininkais*, *saugūnais*. Dauguma jų 1941 metais buvo partizanai ir Birželio sukilimo dalyviai. Aktyviai savisaugininkams padėjo vietiniai policininkai. Čedasuose pirmuosius savisaugininkus organizavo 1941 m. Birželio sukilėlių Čedasų būrio vadas, mokytojas K. Kalpokas. 1943 m. liepos mėnesį jo vadovaujamas Čedasų savisaugininkų būrys dalyvavo pirmojoje savo operacijoje. Jiems kartu su Juodupės policininkais ir savisaugininkais viename kaime teko persekioti tris rusų diversantus. Tuo metu čedasiečiams pasireikšti neteko: diversantus aptiko ir nukovė juodupiečiai, bet per

³ Iš partizano Petro Lūžos-Papartyno prisiminimų, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, Vilnius, 2001, d. III, p. 569; *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1999, t. I.

neatsargumą šioje operacijoje žuvo čedasietis savisaugininkas Lionginas Šeškūnas iš Čedasų. Operacijoje, be jo, dar dalyvavo savisaugininkai Stasys Juknevičius iš Trūmpiškio k. (žuvęs Lietuvos partizanų gretose 1948 m. vasario 12 d. Pągrūbio miške), Povilas Liauška iš Pavyžuonių k. (žuvęs Lietuvos partizanų gretose 1945 m. sausio 8 d. Šarkiūnėlių kaime) ir jo brolis Petras Liauška (Vyžuonės kuopos partizanas, žuvęs 1947 m. vasario 27 d. Zablāčiaus dvare), policininkas savisaugininkas Petras Žukauskas iš Mainėivų k. (nužudytas rusų partizanų 1943 m. rugpjūčio 26 d.). 1944 m. kovo mėnesį Čedasų ir Panemunio savisaugininkai kartu su P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoriais iš Rokiškio dalyvavo sovietinių partizanų paieškoje miške prie Mitragalio k., Rokiškio valsčiuje. 1944 m. birželio mėn. pradžioje Čedasų savisaugininkai vykdė sovietinių partizanų paiešką Plunksnėlių miške. Abiem atvejais raudonųjų jie neaptiko. Vokiečių okupacijos metais Čedasų savisaugininkų būrys kovoje su rusų partizanais neteko dviejų narių: Liongino Šeškūno ir Petro Žukausko. Frontui artėjant prie Lietuvos, vokiečiai sutiko legalizuoti lietuvių savisaugos dalinius, nes suprato, kad lietuviai priešins naujai sovietinei okupacijai ir jiems tai bus naudinga.

Frontui priartėjus prie Lietuvos, 1944 m. birželio 24 d. pirmojo Lietuvos generalinio tarėjo generolo Petro Kubiliūno pastangomis buvo gautas vokiečių leidimas apskričių centruose įsteigti apsaugos komandas, vadovaujamas komendantų. Šių komandų pagrindą sudarė vietos policijos pajėgos. Kiekviename valsčiuje tuo metu veikė savisaugos būriai, o apskričių centruose – savisaugos batalionai, kuriems vadovavo apskričių komendantai. Šios pajėgos jungė visus patriotiškai nusiteikusius lietuvius. Be to, frontui priartėjus prie Vilniaus, 1944 m. liepos 3 d. lietuvių policijai buvo paskelbta karinė parengtis. Ji turėjo būti kariškai organizuota į kuopas, nuovadų viršininkai turėjo tapti kuopų ar būrių vadais, o apskričių policijos vadai – batalionų vadais. Vietos savivalda turėjo rūpintis gyventojų evakuacija į Vakarų.

1944 m. birželio mėn. Rokiškio apskrities Panemunio valsčiaus policijos viršininkas Algirdas Mališka ir viršaitis sukviėtė visus 1941 m. Birželio sukilimo Panemunio valsčiuje vadus pasitarti dėl taktikos, traukiantis vokiečiams ir aktyvėjant raudoniesiems diversantams. Buvo numatyta sudaryti 4 apsaugos būrius: Panemūnyje, Suvainiškyje, Kvetkuosė ir Čedasuosė. Pastarąjį organizavo mokytojas Kazys Kalpokas, dėl to liepos mėnesio pradžioje Čedasuose sukviėtė mitingą ir raginęs stoti į savisaugos būrį. Buvo manoma, kad Vakarų valstybių poveikis SSRS leis atkurti savarankišką valstybę ir reikia vėl organizuotis kaip ir 1941 metais. Čedasų savisaugininkų būryje, kaip ir 1941 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais veikusiame Čedasų Birželio sukilimo dalyvių būryje, buvo apie 50 vyrų. Beveik visi buvę sukilėliai 1944 m. tapo savisaugos būrio nariais. Labiausiai, vėl sutelkiant visus 1941 m. Birželio sukilėlius Čedasuose į vietos savisaugos būrį, prisidėjo K. Kalpokas, broliai Petras ir Povilas Liauškos ir B. Sukauskas. Čedasų savisaugos būryje K. Kalpokas vesdavo rikiuotės užsiėmimus. Būrio nariai naktimis patruliuodavo Čedasuose. Vakaraus susirinkę būrio štabe, svarstydavo padėtį Sovietų Sąjungos–Vokietijos fronte, kalbėdavo, kaip reikėtų priešintis į Lietuvą slenkančiam raudonajam okupantui. Čedasų savisaugininkų būriui, be dalyvavusių pirmojoje operacijoje prieš rusus Juodupės valsčiuje Stasio Juknevičiaus, Petro ir

Povilo Liauškę bei Petro Žukausko, dar priklausė Antanas Blieka iš Pavýžuonių k. (partizaninio karo metu kuopos vadas, žuvęs 1946 m. rugsėjo 5 d. Griškiškio k.), Antanas Dovydenas iš Griškiškio k. (Vyžuonos kuopos partizanas, žuvęs 1949 m. gegužės 8 d. Naujāsodės k.), Bronius Gurklys iš Daliėčių k. (partizaninio karo metais K. Kalpoko būrio partizanas, po legalizacijos Vyžuonos kuopos partizanų ryšininkas, suimtas 1948 m. birželio 1 d., nuteistas 10 metų lagerio), Danielius Karaliūnas iš Griškiškio (Vyžuonos būrio partizanų vadas, žuvęs 1948 m. kovo 13 d. Ežeriokšnės k.), Juozas Krisiūnas iš Čedasų (K. Kalpoko būrio partizanas, žuvęs 1944 m. lapkričio 17 d., bandantis bėgti iš Rokiškio kalėjimo), Jonas Mikšys iš Pavýžuonių k. (A. Bliekos kuopos partizanas, suimtas 1945 m. gruodžio 24 d.), jo brolis Vladas Mikšys (A. Bliekos kuopos partizanas, žuvęs 1945 m. sausio 8 d. Šarkiūnėlių k.), Vytautas Staigys iš Grubų kaimo (1945 m. priklausė A. Bliekos kuopai, tolesnis likimas nėra žinomas), Juozas Sukauskas iš Pavyžuonių k. (Vyžuonos būrio partizanas, žuvęs 1947 m. gegužės 8 d.), Jonas Šeškauskas iš Stasiškių k. (A. Bliekos būrio partizanas, žuvęs 1945 m. liepos 20 d. Daliėčių k.), Viktoras Tinkūnas iš Čedasų (Vyžuonos būrio vadas, žuvęs 1949 m. sausio 11 d. Slabadės k., Juodupės vls.), Adolfas Sukauskas iš Pavyžuonių k. (Vyžuonos būrio vadas, žuvęs 1948 m. rugsėjo 12 d. Pavyžuonių k.), Vilhelmas Milaknis iš Čedasų (Vyžuonos būrio partizanas, žuvęs 1947 m. vasario 27 d. Zablčiaus dvare), Liudas Mikšys iš Pavyžuonių k. (Vyžuonos būrio partizanas, žuvęs 1947 m. vasario 27 d. Zablčiaus dvare), Petras Šimanauskas iš Ėnikių k. (A. Bliekos kuopos partizanas, suimtas 1945 m. lapkričio 19 d.), Jonas Stasiukelis iš Ėnikių k. (tolesnis likimas nėra žinomas), Petras Indriškevičius iš Pavyžuonių k. (K. Kalpoko būrio partizanas, žuvęs 1944 m. spalio 14 d. netoli Neretų mstl., Latvijoje), Jonas Galvanauskas iš Kunigiškių k. (A. Bliekos kuopos partizanas, žuvęs 1945 m. balandžio 20 d. Grubų vns.), Jonas Dišleris iš Pavyžuonių k. (tolesnis likimas nėra žinomas), Antanas Tuska iš Čedasų k. (tolesnis likimas nėra žinomas)⁴.

1944 m. liepos mėnesį Rokiškio apskritis trečią kartą (pirmą kartą RA okupavo 1919 m. pradžioje, antrą kartą – 1941 m. birželio 15 d.) okupuota Raudonosios armijos. Su vokiečiais pasitraukė nedidelis skaičius Panemunio valsčiaus šaulių, savisaugininkų ir Birželio sukilimo dalyvių. Nuo 1944 m. rugpjūčio 15 d. Rokiškio apskrityje okupantai atkūrė NKVD skyrius apskrities centre Rokiškyje ir valsčių, tarp jų ir Panemunio, centruose. Tuo pat metu Rokiškyje įsteigtas NKGB skyrius, o valsčiuose NKGB operatyvininkų etatai (postai). Vėliau valsčiuose, daugėjant čekistų operatyvininkų, NKGB postai virto skyriais. Nuo tada valsčiuose įkurtos represinės okupantų įstaigos turėjo dvigubą pavadinimą – NKVD-NKGB, nuo 1946 m. iki 1954 m. – MVD-MGB skyriai.

1945 m. vasarą čekistai per savo agentūrą išaiškino priešišką sovietų valdžiai formuočių narius iš Panemunio valsčiaus. Prie tokių formuočių okupantai priskyrė „belyje povstancy“, t. y. 1941 m. Birželio sukilimo dalyvius, visus Lietuvos policininkus, dirbusius nepriklausomybės ir vokiečių okupacijos metais pagalbinėje, pasienio, viešojoje, saugumo policijose, P. Plechavičiaus vietinės rinktinės savanorius, vokiečių kariuomenės karius lietuvius. Iš viso rusų saugumiečiams Panemunio valsčiuje pavyko nustatyti 42 asmenis,

⁴ Kazimiero Kalpoko parodymai Karo tribunolo 1952 m. birželio 9–11 d. teismo posėdyje, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 7, l. 237–239.

priklausančius „priešiškoms formuotėms“, iš jų 25 sukilėlius (1941 m. Birželio sukilimo dalyvius), 12 policininkų, 4 vokiečių karius. Tikrieji skaičiai Panemunio valsčiuje buvo gerokai didesni: 1941 m. Birželio sukilėlių vien tik Čedasų būryje buvo apie 50 asmenų. Čekistams 1945 m. trūko agentų ir informatorių, o vietiniai gyventojai su jais bendraudavo labai nenoriai, todėl surinkti informaciją jiems buvo sudėtinga. Nors sąrašas nepilnas, bet jame užfiksuoti 42 labiausiai okupantams ir vietiniams kolaborantams žinomi asmenys. Tai 1941 m. Birželio sukilėliai: Jonas Šedys iš Pavýžuonių k., Alfonsas Bajoras iš Griškiškių k., Viktoras Petkūnas iš Čedasų, Bronius Sukauskas iš Griškiškių k., Antanas Blieka iš Pavyžuonių k., Vladas Mikšys iš Čedasų, Vilhelmas Milaknis iš Čedasų, Petras Liauška iš Pavyžuonių k., Juozas Kalpokas iš Lúžiškių k., Vytautas Staigys iš Grubų k., Povilas Krasauskas iš Suvainišio mstl., Jonas Gervė iš Lúžiškių k., Jonas Matukas iš Mikóliškių k., Romas Mironas iš Naujásodės k., Petras Valiulis iš Naujasodės k., Jonas Pankevičius iš Daliėčių k., Jonas Žukauskas iš Daliečių k., Petras Nagelė iš Šilėlio k., Adolfas Matiukas iš Suvainišio mstl., Jonas Putriūnas iš Naujasodės k., Mikas Kaladė iš Čedasų, Lionginas Bulovas iš Stepónių k., Algirdas Kairys iš Sípelių k., Lionginas Čibinskas iš Suvainišio mstl., Julius Rabliauskas iš Tarūčių k., Pranas Danielius iš Róviškių k. Iš policininkų paminėti: vokiečių policininkas Petras Garšinas iš Balėlių k., vokiečių policininkas Pranas Dikaitis iš Mitragalio k., vokiečių policininkas Konstantinas Kalpokas iš Kvetkų mstl., policijos vyr. vachmistras Jonas Venclovas iš Palaidžiós k., policijos vyr. vachmistras Juozas Tručinskas iš Suvainišio mstl., pagalbinės policijos policininkas Antanas Dovydėnas iš Trumpišio k. pagalbinės policijos policininkas Romas Bisturys iš Naujásodės k., policijos vyr. vachmistras Juozas Dovydėnas iš Trūmpišio k., policininkas Kazys Kalpokas iš Čedasų (K. Kalpokas iš pradžių buvo Čedasų sukilėlių būrio vadas, paskui pagalbinės policijos policininkas ten pat Čedasuose, bet apie tai sąrašė nerašoma – G. V.), policininkas Stasys Juknevičius iš Kelmýnės k., policininkas Jonas Stankevičius iš Naujásodės k., Panemunio policijos komendantas Algimantas Mališka iš Dumblós vns., Vytautas Gurklys iš Daliėčių k., dirbo Vilniuje gestape (saugumo policijoje – G. V). Kaip vokiečių kariuomenėje tarnavusieji paminėti: P. Plechavičiaus armijos savanoris Bronius Vaškevičius iš Skáistės vns., tarnavęs vermachte Alfonsas Pavidonis iš Énikių k., vermachto kareivis Juozas Zaborskas iš Kavólių k. Iš 42 asmenų sovietų priešų Panemunio valsčiuje sąrašo partizaninėje kovoje antrosios sovietinės okupacijos metais dalyvavo 15 „belapovstancais“ įvardintų valsčiaus gyventojų, iš jų 1944–1949 m. žuvo 10. Tai A. Bajoras, A. Blieka, L. Bulovas, L. Čibinskas, S. Juknevičius, P. Liauška, A. Matiukas, V. Mikšys, V. Milaknis, P. Valiulis. 4 suimti – J. Matukas, K. Kalpokas (nuteistas sušaudyti), D. Rabliauskas ir J. Šedys. V. Staigys dingo be žinios. Partizaninėje kovoje nuo 1944 m. dalyvavę policininkai A. Dovydėnas ir J. Dovydėnas žuvo. A. Mališka buvo suimtas ir mirė lageryje. P. Plechavičiaus rinktinės savanoris B. Vaškevičius žuvo partizanaudamas 1945 m. sausio 10 d. Pāžaselių k., Rokiškio valsčiuje. 1941 m. Birželio sukilimo dalyvių būrio vadas K. Kalpokas per tardymą 1951 m. nurodė, kad šiam būriui priklausė dar 8 asmenys, kurių čekistai nebuvo įrašę į savo sąrašą. Tai Viktoras Tinkūnas iš Čedasų (Vyžuonos būrio partizanų vadas, žuvo 1949 m. sausio 11 d. Slabadós k., Juodupės vls.), eigulys Jonas Vilkas iš

Pagrūbio k., Viktoras Juodelis iš Janikūnų k. (Vyžuonos būrio partizanas rezervas, suimtas 1949 m. birželio 17 d., nuteistas 10 metų lagerio), Romas Dovydenas iš Trūmpiškio k., Antanas Šeškauskas iš Stasiškių k., Juodupės vls. (Gedimino kuopos Kęstučio būrio partizanas, žuvo 1946 m. lapkričio 14 d. Plunksnōčių miške). Petras Gurlklys iš Daliēčių k. (partizaninio karo metais K. Kalpoko būrio partizanas, suimtas 1945 m. vasario 21 d., nuteistas 10 metų lagerio), Jonas Mikšys iš Pavýžuonių k. (Vyžuonōs būrio partizanas, suimtas 1945 m. gruodžio 24 d., nuteistas 20 m. lagerio), Juozas Krisiūnas iš Čedasų (K. Kalpoko būrio partizanas, žuves 1944 m. lapkričio 17 d., bandydamas bēgti iš Rokiškio kalėjimo)⁵.

Čedasų savisaugininkai aktyviai veikė net priartėjus frontui prie Rokiškio. 1944 m. liepos mėnesio pabaigoje į štabą atvykęs savisaugininkas, gyvenęs Prūsėlių k., Juodupės vls., pranešė, kad naktį pas jį į namus veržėsi kažkokie du ginkluoti rusai, bet jis pabėgo ir, atvykęs į Čedasus, paprašė pagalbos. K. Kalpokas, pasitaręs su savo būrio nariais, nusprendė, kad tai galėjo būti raudonieji partizanai ir nutarė juos sulaikyti. Vadas su 28 vyrais skubiai išvyko į Prūsėlius. Į vietą jis nusiuntė 20 savisaugininkų, vadovaujamų D. Karaliūno, o pats su 8 būrio nariais nuvažiavo į Juodupę patikrinti, ar prieš pasirodant rusams kas nors pasiliko iš vietinės valsčiaus valdžios. K. Kalpokas, nuvykęs į Juodupę, įsitikino, kad visi iš miestelio jau pasitraukė. Grįždamas susitiko savo būrio vyrus, grįžtančius iš operacijos prieš raudonuosius. D. Karaliūnas pranešė, kad vieną rusą pavyko nušauti, o kitas buvo sužeistas ir pasislėpė. Vėliau K. Kalpokas sužinojo, kad buvo nukautas raudonųjų partizanų Žemaitės būrio kovotojas Jevdokimas Babachinas, sužeistas jo brolis⁶.

Partizaninio karo Panemunio valsčiuje pradžia 1944–1945 m.

Šauliai, 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai, buvę policininkai (pasienio, viešosios, pagalbinės policijos) ir buvę savisaugos būrių nariai sudarė pirmųjų Lietuvos partizanų branduolį antrosios sovietinės okupacijos pradžioje 1944–1945 metais. Dauguma jų pratęsė savo kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, kurią jie pradėjo pirmosios sovietinės okupacijos metais. Lietuvoje tuo metu vyravo įsitikinimas, išryškėjęs vokiečių okupacijos metais ir palaikomas pagrindžio spaudos, kad antroji bolševikų okupacija ilgai netruks, nes Vakariai ilgainiui įvykdys Atlanto chartijos pažadus sugražinti nepriklausomybę. Dėl to daugelis vėl įsijungusių į ginkluotą kovą už laisvę vyrų tikėjo, kad kovoti reikės neilgai, tik iki karo pabaigos, nes, pasibaigus karui, bus atstatyta buvusi tarptautinė tvarka ir Lietuvai bus sugražinta nepriklausomybė.

Kita svarbi priežastis, paskatinusi šaukiamojo amžiaus vyrus slapstytis bei stoti į partizanų būrius, buvo prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją. Mobilizacijos boikotas tuo metu Lietuvoje tapo visuotiniu reiškiniu. 1944 m. rugpjūčio 1 d. buvo paskelbtas LSSR karinio komisaro įsakymas nr. 1 apie 1909–1926 m. gimusių vyrų mobilizacinį

⁵ Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. gruodžio 15 d. sąrašas..., *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 1479, l. 289–294); Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*, 2000, p. 22, 23.

⁶ K. Kalpoko parodymai Karo tribunolo 1952 m. birželio 9–11 d. teismo posėdyje, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 7, l. 237–239; K. Kalpoko 1952 01 23 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 6, l. 145.

šaukimą į okupacinę armiją bei parengtas vietos administracijos – LKP(b) CK ir „vyriausybės“ nutarimas „Dėl priemonių karo prievolininkų mobilizacijai įvykdyti Lietuvos TSR“. Staigus didelio skaičiaus jaunų, darbingų vyrų, šeimų maitintojų dingimas iš Lietuvos slegiančiai veikė ir pačią Lietuvos visuomenę, nepamiršusią baisių 1941 m. birželio trėmimų. Ji negalėjo suprasti ir juo labiau pritarti tam, kad tūkstančiai vyrų, sūnų ir brolių guldytų galvas nežinia už ką. Kartu su mobilizacija vyko ir turto atėmimas (*nubuožinimas*), greitai prasidėjo areštai, į komunistų nemalonę vėl pateko tūkstančiai žmonių. 1944 m. rudenį prasidėjusi prievartinė mobilizacija ir ją sekęs teroras buvo pagrindinės priežastys, dėl kurių ginkluotas pasipriešinimas tapo masinis. Pirmuosius partizanų būrius gerokai papildė jauni šaukiamojo amžiaus vyrai, kurie, paskelbus mobilizaciją, iš pradžių slapstėsi pavieniui savo sodybose arba netoli jų, bet, prasidėjus jų persekiojimui, įsijungė į partizanų būrius. Okupantai ir vietiniai kolaborantai, persekiodami šaukiamojo amžiaus vyrus, terorizavo jų šeimas, plėšė ir naikino jų turta. Pasitaikė sodybų deginimo ir šauktinių šaudymo vietoje atvejų, todėl daugelis jaunų vyrų stėjo į partizanų būrius⁷.

Partizaninio karo pradžioje 1944–1945 m. Panemunio valsčiuje okupantai turėjo gan negausią ir silpną agentūrą. Valsčiaus centre Panemunyje dar nebuvo nuolatinei įkurdintos rusų kariuomenės įgulos. Todėl partizanų rėmimas tuo metu buvo visuotinis, kaimuose faktiškai nebuvo prieš partizanus nusiteikusių asmenų. Visi kolaborantai – skrebai, sovietiniai aktyvistai – dėl partizanų spaudimo iš kaimų su šeimomis išsikėlė į miestelius. Okupantų aktyvas susitelkė valsčiaus centre Panemunyje, kur dirbo sovietinio saugumo NKVD-NKGB skyrius su nedidele grupe čekistų, laikėsi apie 40 ginkluotų sovietinių aktyvistų ir skrebų būrys.

Panemunio valsčiuje nuo pirmos okupacijos dienos prasidėjo civilių asmenų žudynės, kurias vykdė visur siautėję rusų kariuomenės daliniai kartu su čekistais ir vietiniais skrebaus. Pirmaisiais antrosios rusų okupacijos metais (1944–1945) Panemunio valsčiuje buvo nužudyti 24 vietiniai gyventojai.

Pirmoji rusų kareivių auka – 16 metų mergina Vanda Jakulytė iš Taručių kaimo. Ji žuvo pirmąją Raudonosios armijos grįžimo į Panemunio kraštą dieną (1941 m. rugpjūčio 2 d.). Rusų kareiviams į akis krito Taručių kaimo dvi seserys Bulovaitės ir jie nutarė su jomis „pasismaginti“. Seserys, supratusios jų ketinimus, iš savo namų pasitraukė pas Jakulius ir vakare atsigulė jų klėtyje kartu su Vanda. Bet rusai nužiūrėjo, kur merginos pasislėpė, ir pradėjo laužtis į klėties duris. V. Jakulytė iš vidaus laikė užkabintas duris, kad jų neišlaužtų „meilės“ ištroškę rusai, bet jie nesismulkino – paleido per duris seriją iš automato ir Vanda žuvo vietoje.

Panemunio valsčiuje buvo nužudyti 8 šaukiamojo amžiaus vyrai (iki 35 m.): Pranas Adamonis iš Naujāsodės k., Juozas Augustinavičius iš Vanagynės k., Albertas Bičiūnas iš Palaidžiōs k., Vladas Marmakas iš Kelmynės vns., Alfonsas Permonas iš Mikōliškių k., Danas Putniūnas iš Naujīkų k., studentas klierikas Petras Pugžlys iš Naujāsodės k. ir Pranas Danielius iš Rōviškių k. Keturi iš jų – V. Marmakas, A. Permonas, D. Putriūnas ir P. Pugžlys – buvo nušauti savo namuose arba greita jų. A. Bičiūnas nušautas Rōksalės miške, kur slapstėsi be ginklo. P. Danielius – Panemunio miestelyje, kai po

⁷ Girnius K. *Partizanų kovos Lietuvoje*, Čikaga, 1988, p. 7.

legalizacijos nuvyko ten su reikalais. Dviejų vyrų žudikai yra žinomi: D. Putniūna nušovė skrebas Kotovas iš Naujūkų k., P. Danielių – skrebas Bucijanovas iš Panemunio. Abu buvo nužudyti iš keršto: Kotovas nužudė D. Putniūną dėl arklio, nes jis buvo paėmęs Kotovo arklį prižiūrėti, kai tas karo pradžioje buvo išbėgęs į Rusiją, o P. Danielių Bucijanovas nužudė už tai, kad 1941 m. birželio mėnesį Danielius kartu su kitais sukilėliais buvo sulaukęs Bucijanovą kaip sovietinį aktyvistą. Daugelio kitų nužudymo priežastis taip pat buvo kerštas.

1944 m. lapkričio 17 d. iš Rokiškio kalėjimo bandė pabėgti 7 kaliniai, pabėgo tik vienas, kiti žuvo. Bėgliai, bandydami ištrūkti, sužeidė 3 enkavedistus. Vienas iš pabėgimo organizatorių buvo Jonas Liolys iš Janavos k., žuvęs kartu su kitais bėgliais. Čekistai nutarė atkeršyti žuvusiojo šeimai. 1945 m. sausio 10 d. į Liolių namus Janavos k. atvyko trys Panemunio skrebai: Juozas Vyduolis, Petras Vogulis ir trečias nepažįstamas, tamsaus gymio, kurį vietiniai laikė žydu. Namuose jie rado 16-kos metų Jono brolių Daną ir seserį Feliciją, tėvas Feliksas Liolys buvo valdžios išvarytas vežti malkų į Vilkolių kaimą. Skrebai išsivarė į kiemą Daną Liolį ir nušovė. Grižę į trobą, liepė jo seseriai vykti su jais ir parodyti, kur malkauja jų tėvas. Felicija, išsigandusi, kad nenušautų ir jos, sutiko vykdyti žudikų reikalavimus. Kai jie visi nuvyko link Vilkolių kaimo ir ten surado F. Liolį, skrebai pasivedėjo jį Janavos kaimo link ir pakelyje nušovė. F. Lioliui tuo metu buvo 57 metai.

Išskirtinis atvejis, kai netoli Panemunio miestelio 1945 m. gegužės 27 d. per Švč. Trejybės atlaidus vietiniai skrebai, keršydami už ižeisto jų viršininko „garbę“, nušovė tris moteris. Viršininką (matyt, skrebu būrio ar skyriaus vadą) „ižeidusi“ našlė Albina Stasiūnienė pamačiusi jį vaikstantį su naujais chrominiais batais Pandėlyje. A. Stasiūnienė pažino, kad batai neseniai žuvusio jos sugyventinio skrebo, ir išdėjo jį į šuns dienas, nes, kai jos draugas žuvo, skrebai atvežė jo kūną į namus jau be batų. Viršininkas pasinaudojo proga, kai A. Stasiūnienė su dukra Aldona Norkūnienė ir kaimyne Veronika Četkauskienė vyko vežimaičiu į atlaidus, apšaudė jas su kitais skrebaus iš kulkosvaidžio ir kitų šautuvų. A. Stasiūnienė žuvo vietoje, jos dukra A. Norkūnienė buvo sunkiai sužeista ir po dviejų dienų mirė. V. Četkauskienė nušovė pribėgęs prie vežimaičio kažkoks skrebas, kai ji po šūvių tupėjo ten pasislėpusi. Skrebai paskelbė, kad moteris netoli miestelio užpuolė banditai. O visus liudininkus (nes tuo metu į atlaidus važiavo ir daugiau žmonių) sulaukė, apklausė ir pareikalavo liudyti jų naudai.

Panemunio skrebai 1945 m. taip pat nužudė šaukiamojo amžiaus Vladą Marmoką iš Kelmūnės kaimo. Jis turėjo dokumentus, kad atleistas nuo tarnybos rusų kariuomenėje. Deja, dokumentai nepadėjo, savo namuose jį smarkiai sumušė ir nušovė.

Taip pat Panemunio skrebu auka tapo partizanų ryšininkė Onutė Misiūnaitė iš Vilkolių k. Ją 1945 m. neva netyčia, valydamas šautuvą, nušovė kažkoks skrebas Kiaugos namuose Kurkliečių kaime. Panemunio skrebu auka tapo ir 14 metų Genutė Klimaitė iš Vilkolių kaimo. Ją nušovė Ratkūnų kaime pas jos tetą O. Žukienę. Atvykus skrebaus, ji bėgo iš namų ir buvo nušauta kieme.

Skrebai su rusų kareiviais šaudė ne tik šaukiamojo amžiaus vyrus, bet ir vyresnius. Tikriausiai dėl geresnių kovos su „banditizmu“ rezultatų buvo nušauti

bendraamžiai, abu 43 metų, miško darbininkai, ne partizanai – Kostas Adulis ir Vladas Šulčius, abu iš Kalniėčių kaimo. Jie, baigę darbus miške, ėjo, apsijuose pjūklus apie juosmenį, iš Tarūčių šilo namo ir buvo nušauti čekistų. Kiti du miško darbininkai – Edvardas Kudukis, 42 metų amžiaus, ir Petras Skruodis, 41 metų amžiaus, abu iš Barỹškių k., nušauti čekistų savo darbo vietoje Rõksalės miške. 45 metų amžiaus Vladas Adulis iš Kalniėčių k. nušautas Panemunio skrebu einantis perkelti savo karvės. Tą pačią dieną nušautas 36 metų amžiaus Vladas Širvinskas, dirbęs Viršilų miške, netoli savo namų. Šie nešaukiamojo amžiaus ir nepartizanavę vyrai pakliuvo į akis NKVD kareiviams, siautusiems per kelis valsčius ir persekiojantiems K. Kalpoko vadovaujamus partizanus, diena prieš tai užėmusius Panemunį ir sėkmingai pasitraukusius⁸.

Suimtieji, patekę į Panemunio valsčiaus NKVD areštinę ar į Rokiškio kalėjimą, dažnai buvo kankinami, kartais nužudomi. Vienas iš pirmųjų žiobiškėnų, grįžus okupantams, 1944 m. lapkričio 13 d. kankinant per tardymą Rokiškio kalėjime nužudytas 56 metų ūkininkas Pranas Bulovas iš Kalpõkiškio vienkiemio prie Žiobiškio. Okupantai ir jų talkininkai P. Bulovą nužudė, keršydamis už tai, kad vokiečių okupacijos metais jis su sūnumis išdrįso pasipriešinti sovietiniams partizanams, kurie buvo atėję jų apiplėšti nakties metu. P. Bulovo sūnaus Antano mesta granata prie jų namų sužeidė 3 raudonuosius. Grįžus okupantams, jie už tai atsiskaitė.

Taip pat per tardymą Rokiškio kalėjime mirė Lietuvos kariuomenės savanoris Juozas Bulovas iš Čedasų, suimtas 1944 m. lapkričio 15 d., 45 metų ūkininkas Antanas Bajoras iš Ežeriõkšnės kaimo, 52 metų vaistinės vedėjas Zigmąs Lapšys iš Suvainiškio miestelio bei daugelis kitų Rokiškio krašto žmonių.

Kankindavo ne tik vyrus, bet ir moteris. Čedasų pradinės mokyklos mokytoja Aldona Kalpokaitė iš Pavýžuonių kaimo ir jos sesuo Vanda Kalpokaitė, suimtos 1945 m. gruodžio 24 d., po intensyvaus Rokiškio apskr. NKVD skyriaus tardytojų „darbo“ jau 1946 m. sausio 2 d. atsidūrė Rokiškio ligoninėje. Tardymo metu patirtos traumos, matyt, buvo gana rimtos, nes jos gydėsi iki 1946 m. balandžio 16 d. Galbūt gydymas būtų buvęs dar pratęstas ir po to būtų tekę grįžti pas tardytojus, bet seserims pavyko iš saugomos ligoninės palatos pabėgti. Sėkmingą pabėgimą organizavo ligoninėje slaugytojomis dirbusios partizanų ryšininkės Kazimiera Čepukaitė ir Aldona Diržytė⁹.

Feliksas Rudokas iš Pavýžuonių k., 43 metų amžiaus, suimtas 1944 m. lapkričio 15 d. kartu su kitais Čedasų vyrais, tą pačių metų pabaigoje mirė Vilniaus NKGB kalėjime. Prie jo mirties, matyt, nemažai prisidėjo Rokiškio čekistai, nes jie tardė F. Rudoką pirmieji. Suimtas ir išvežtas į Rokiškį, be žinios dingo Adolfas Šarkiūnas iš Naujāsodės kaimo. Žudynės ir kankinimai buvo įprasta praktika ne tik Rokiškio kalėjime, bet ir Panemunio valsčiaus NKVD skyriuje ir skrebu būstinėje. Čia buvo nukankinti 53 metų Motiejus Čečys iš Rõviškių kaimo ir Jonas Kanopa iš Kebėlių kaimo. Suimtas, smarkiai kankintas, o paskui, pavedėjus už miestelio, nušautas Danielius Kubičius iš Vilkõlių kaimo. Be žinios dingo Suvainiškio miestelio vaistininkė Ona

⁸ Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*, 2000.

⁹ Aldonos Kalpokaitės 1948 m. vasario 22 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41984/3, l. 17–21.

Kapčinskienė. Žudynės ir žmonių terorizavimas sukėlė pasipriešinimą. Okupantų ir jų talkininkų terora, kaip pagrindinę pasipriešinimą sukėlusią priežastį, nurodė ir Kęstutis Girnius pačioje pirmojoje Lietuvoje išleistoje monografijoje apie partizaninį karą „Partizanų kovos Lietuvoje“¹⁰.

Pirmieji partizanų daliniai Panemunio valsčiuje, Lietuvos laisvės armijos (LLA) Rokiškio apskrities partizanų rinktinės organizavimas

LLA Rokiškio rinktinės, veikusios 1944 m. spalio–gruodžio mėnesiais Panemunio, Júdupės ir Pándelio valsčiuose, pirmojo partizanų junginio organizatorius buvo aktyvus šaulys, 1941 m. Birželio sukilėlių ir vietinio savisaugos būrio Čedasuose vadas, mokytojas Kazimieras Kalpokas. Rinktinės branduolį sudarė buvę šauliai, policininkai, 1941 m. partizanai, 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai, savisaugininkai. 1944 m. rugsėjo pradžioje atvykęs iš Vilniaus pagrindinės veiklos organizatorius, geležinkelininkas Adolfas Šarkiūnas, kilęs iš Naujāsodės kaimo, į Panemunio valsčių atvežė Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo komiteto (VLIK), palaikiusio ryšius su LLA organizacija, atsišaukimą dėl LLA partizanų būrių organizavimo. Tuo metu, frontui pasitraukus toliau į vakarus, Rokiškio apskrityje susidarė palankios aplinkybės Pasipriešinimo veiklai atnaujinti. Partizanų organizatoriai rugsėjo viduryje jau siūlė pavieniui besislapstantiems organizuotis į būrius, galinčius pasipriešinti milicijai, o spalio mėnesį būrių skaičius ėmė sparčiai gausėti bei padažnėjo partizanų veikla. Rokiškio apskrities NKVD skyriaus veiklos dokumentuose ir suimtų K. Kalpoko būrio partizanų apklausos protokoluose apie partizaninio judėjimo pradžią Panemunio valsčiuje nurodoma, kad 1944 m. rugsėjo mėn. Ažūbalių miške, prie Panemunio ir Juodupės valsčių ribos, ėmė telktis LLA Rokiškio apskrities partizanų rinktinės branduolio būrys, kurį organizavo K. Kalpokas. Kuriamos Rokiškio partizanų rinktinės vadas pradžioje laikėsi su nedidele apsaugos grupele ir darbą organizavo per štabo narius – savo pavaduotoją Stasį Juknevičių, Viktorą Tinkūną, Petrą ir Povilą Liauškas, savo brolius Jurgį ir Povilą. Štabo žvalgybos viršininku buvo paskirtas Vilkėlių pradžios mokyklos mokytojas Algirdas Kalpokas. K. Kalpokas Panemunio valsčiaus vyrams aiškino, kad reikia organizuotai kovoti, jungtis į būrius ir laukti palankaus momento visuotiniam sukilimui su ginklu, palengvinant Lietuvos išvadavimą. Ne vėliau rugsėjo 20 d. Veseliškių miške surengtame partizanų susirinkime mokytojas Algirdas Kalpokas perskaitė kito mokytojo ir kuriamos apskrities partizanų rinktinės vado Kazio Kalpoko (jie nebuvo giminės, tik bendrapavardžiai – G. V.) įsakymą apie LLA partizanų kuopos Panemunio valsčiuje sudarymą ir būrių organizavimą. Įsakyme buvo konkrečiai nurodyta, kur ir kam organizuoti partizanų būrį ir per ką palaikyti ryšį su rinktinės štabu. Pirmasis partizanų junginys valsčiuje – LLA Panemunio kuopa 1944 m. spalio mėnesį susitelkė Pūškonių miške. Tuo metu šią kuopą sudarė 30 partizanų, kurie buvo pasidalinę į 3 būrius. Mičiūnų kaimo būriui vadovavo Alfonsas Šiaučiūnas, Mikėliškių kaimo būriui – Napalys Matukas ir Palėpio kaimo būriui – Danielius Karaliūnas.

¹⁰Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekėjų pančiai*, 2000.

Kuopos ryšį su K. Kalpoko rinktinės štabu palaikė ryšininkas Vytautas Šapranauskas, perduodamas įsakymus, kur kiekvienas būrys turi būti ar pereiti.

Ginkluotas pasipriešinimas Panemunio valsčiuje kilo 1944 m. rudenį, prasidėjus masinei mobilizacijai į Raudonąją armiją ir šaukiamojo amžiaus vyrų persekiojimui. 1944 m. rugsėjo–spalio mėn. LLA partizanų kuopos buvo suformuotos ir gretimuose Rokiškio apskrities valsčiuose. Júodupės valsčiuje LLA Juodupės valsčiaus kuopai vadovavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Alfonsas Lūža-*Tėvas* iš Vladislavavos vns. K. Kalpokas jį paskyrė LLA Rokiškio apskrities partizanų rinktinės štabo viršininku. Jo vadovaujamą Juodupės valsčiaus partizanų kuopą, kaip ir Panemunio kuopą, sudarė 3 būriai. Alfonso Lūžos-*Tėvo* vadovaujamos kuopos partizanai laikėsi Ažubalių miške 4 bunkeriuose. 1945 m. legalizavęs A. Lūža tapo MGB vidaus agentu *Gandru* (kitur *Gondoru*), vėliau agentu smogiku *Maskva*, pats asmeniškai ir su čekistų pagalba sunaikino 30 partizanų¹¹.

Pándėlio valsčiuje, Pandėlio girioje, jau rugpjūčio mėn. buvo surengtas Eidžionių, Buivėnų ir Radžiūnų kaimų vyrų susirinkimas, organizuotas Petro Šakio iš Eidžionių k., Pandėlio vls. (žuvo 1946 m. sausio 1 d.), ir Alberto Šalčio iš Radžiūnėlių k., Pandėlio vls. (žuvo 1947 m.), kuriame prisiekta kovoti už laisvę, tačiau į partizanų būrį jie susirinko tik lapkričio mėnesį. Girioje susirinkę apie 40 vyrų sudarė partizanų kuopą iš 4 būrių (skyrių), vadovaujamą policijos vachmistro Kazio Krisiūno iš Daupėlių k., Pandėlio vls. (žuvo 1945 m. birželio 30 d.). LLA Pandėlio partizanų kuopa nuo pat jos sukūrimo įsijungė į K. Kalpoko kuriamą LLA Rokiškio apskrities partizanų rinktinę. Keturiems kuopos būriams (skyriams) vadovavo Petras Šakys, Albertas Šaltis, Romas Petronis-*Siaubas*, LLA desantininkas iš Žadeikių k., Vabalniško vls. (suimtas 1951 m. rugsėjo 12 d., nuteistas mirties bausme, sušaudytas 1952 m. rugpjūčio 15 d. Butyrkų kalėjime Maskvoje), ir Romas Šakalys iš Gineišių k., Pandėlio vls. (žuvo 1945 m. kovo 19 d. Alizāvos apyl., Pagirės vnk.). LLA Rokiškio apskrities partizanų rinktinėje 1944 m. spalio mėnesį galėjo būti iki 120 partizanų, kurie buvo pasiskirstę į 9 būrius (skyrius). LLA Panemunio kuopa buvo stipriausias šios rinktinės dalinys, iš Čedasų apylinkės kilę partizanai sudarė jos branduolį: rinktinės vadas – K. Kalpokas iš Čedasų, jo pavaduotojas – buvęs policininkas ir Čedasų savisaugos būrio narys S. Juodelis-*Erelis* iš Trūmpiškio k. (kitur – iš Kelmynės vns.), štabo žvalgybos skyriaus viršininkas – mokytojas A. Kalpokas iš Vilkolių k., Viktoras Tinkūnas-*Ažuolas* iš Čedasų, broliai Petras ir Povilas Liauškos iš Pavýžuonių kaimo (Petras dalyvavo 1941 m. Birželio sukilime, Povilas buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenės husarų pulke, abu broliai priklausė Čedasų savisaugos būriui). Štabui dar priklausė trys juodupiečiai: štabo nariai buvo Jurgis ir Povilas Kalpokai iš Jokūbiškio vns., Júodupės vls., rinktinės štabo viršininku paskirtas Lietuvos kariuomenės puskarininkis A. Lūža iš Vladislavavos vns. Visi čedasiečiai štabo nariai priklausė K. Kalpoko vadovaujamam 1941 m. Birželio sukilėlių Čedasų būriui, o nuo 1943 m. – jo vadovaujamiems Čedasų savisaugininkams.

Rokiškio apkrityje Júodupės, Pándėlio ir Panemunio valsčiuose veikę partizanai palaikė ryšius su Bīržų krašte ir Pānevėžio aps. šiaurinėje dalyje veikusiais partizanais. Lapkričio mėnesio

¹¹Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 377; Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 236.

pabaigoje K. Kalpoko rinktinės partizanų štabas užmezgė ryšius su LLA Biržų apskrities štabu, vadovaujamu Lietuvos kariuomenės kapitono Broniaus Čerkos, veikusiu Biržų girioje. B. Čerka tuo metu atvyko į Pandėlio girią ir susitiko su vietiniais partizanais, kuriems vadovavo K. Krišiūnas. Jo vadovaujama kuopa buvo pavaldi K. Kalpoko rinktinei. Netrukus į Pandėlio girią atvyko ir K. Kalpokas. Partizanų vadai nutarė, kad rokiškėnai turi jungtis prie biržiečių. B. Čerkai, kaip karininkui, pasiūlyta vadovauti šio krašto partizanų rinktinei, o K. Kalpokas liko jo pavaduotoju. Susivieniję partizanai nutarė pulti Rokiškį, bet vėliau tos minties atsisakyta, sužinojus, kad į Rokiškį yra atvykęs Raudonosios armijos dalinys, be to, į puolimą neatvyko dalis Biržų krašto partizanų. Kadangi partizanai buvo susirinkę ir pasirengę žygiui, nutarta pulti valsčiaus centrą Panemunį. Neaišku, kodėl B. Čerka puolime nedalyvavo, bet pavedė K. Kalpokui vadovauti puolimui. (Biržų–Rokiškio aps. apygardos štabo viršininkas, Lietuvos kariuomenės kapitonas B. Čerka 1945 m. liepos 16 d. registravosi Biržų NKGB skyriuje, be ginklo, kaip vengiantis mobilizacijos ir dirbęs iki tol savo ūkyje; bet kokią priklausomybę partizanams neigė.)¹²

Suimtas 1951 m. gruodžio mėn., Vilniuje per tardymą K. Kalpokas apie įsijungimą į partizanų gretas bei partizaninės veiklos pradžią nusakė kitaip, negu čekistams buvo žinoma iš jų agentūros bei suimtų K. Kalpoko bendražygių parodymų. K. Kalpokas per apklausas nurodė, kad, prieš pasitraukiant vokiečiams, jo žmona Uršulė Kalpokienė su 3 vaikais kartu su B. Sukausko žmona išvyko pas Sukauskienės pusbrolių Juozą Dragūną, gyvenusį Stuburų k., Vabalninko vls. Pats K. Kalpokas iš Čedasų pas šeimą į Stuburų kaimą išvyko antrą dieną po rusų kariuomenės pasirodymo (rugpjūčio 2 d.) ir ten gyveno iki 1944 m. spalio mėnesio vidurio. Tuo metu žmona su vaikais grįžo į Čedasus. K. Kalpokas apsigyveno pas buvusį kolegą, mokytoją Joną Šiliūną Gerbučių k., Vabalniūno vls. 1935–1936 m. jie abu kartu dirbo Vėžionių k. pradžios mokykloje Kūpiškio vls. 1944 m. spalio 13 d. pas J. Šiliūną į svečius atvyko broliai Inčiūros. Jų tėvai gyveno Gerbučių k. Kazys buvo rašytojas, poetas, jo brolis Antanas – mokytojas. Jis Inčiūroms ir Šiliūnui papasakojo apie savo veiklą ir paprašęs Kazio Inčiūros, kad jis pasidomėtų Pandėlyje, ką vietinė valdžia kalba apie jį ir ar jis turi galimybę toliau mokytojauti. K. Inčiūra, grįžęs į Gerbučius, K. Kalpokui papasakojo, kad juo domisi sovietų saugumas ir ieško, kad suimtų, todėl galimybių mokytojauti nėra. J. Šiliūnas K. Kalpoką užjautė, bet toliau jį slėpti bijojo.

Jo rekomenduojamas K. Kalpokas persikėlė gyventi į Strošiūnų k., Vabalninko vls., pas 55 metų amžiaus našlę Kazimierą Marcinkevičienę. Ji kaimynams paaiškino, kad K. Kalpokas – jos tolimas giminaitis, iš Kauno atsikėlė į kaimą, nes mieste sunku pragyventi, ir padeda jai prie ūkio darbų. Vieną kartą pas K. Marcinkevičienę užėjo jos kaimynas iš gretimo Gerbučių kaimo Kazys Glemža. Jis susipažino su K. Kalpoku ir jam papasakojo, kad jis pažįsta partizanų, kurie veikia Pandėlio girioje, vadą Petrą Šakį. K. Kalpokas nutarė stoti į partizanų gretas ir paprašė K. Glemžos, kad nuvestų pas P. Šakį. K. Glemža sutiko ir 1944 m. spalio mėnesio viduryje palydėjo K. Kalpoką į Pandėlio girią. Kadangi K. Kalpokas savo ginklus – automatą ir pistoletą,

¹²Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 377.

kuriuos jis turėjo prie vokiečių, buvo paslėpęs Sukauskų sodyboje Pavyžuonių k., per 20 km nuo Strošiūnų k., K. Glemža jam davė savo karabiną.

Kai K. Kalpokas ištojo į P. Šakio būrį, Pandėlio girios priešingoje nuo P. Šakio partizanų stovyklos pusėje laikėsi Adolfo Kaupelio iš Ráikėnų k., Pandėlio vls. (legalizavosi 1946 m.), vadovaujamas partizanų būrys. Bendrai A. Kaupelio ir P. Šakio būriuose buvo apie 100 partizanų. Šiam dviejų partizanų būrių junginiui vadovavo B. Čerka, kuris pasiūlė K. Kalpokui būti jo pavaduotoju, ir jis sutiko.

Pandėlio girioje K. Kalpokas buvo apie 10 dienų. Per tą laiką pasistatė stovykloje palapines ir išvalė aplink mišką, kad galėtų gerai matyti, kur šaudyti, jeigu užpultų kareiviai. Partizanai dieną grįždavo į savo namus, o vakare vėl susirinkdavo stovykloje. Ne visi buvo ginkluoti. Dalis partizanų pasiūlė persikelti į saugesnį, jų nuomone, Panemunio (Viršilų) mišką. Nuo pagrindinės grupės, kuri veikė Pandėlio girioje, atsiskyrė apie 40 partizanų. Jie savo vadu išsirinko K. Kalpoką ir pasitraukė į Panemunio (Viršilų) mišką. Pandėliečių būrys šiame miške susitiko dar du partizanų būrius: panemuniečių apie 50 partizanų būrį, kuriam vadovavo *Panevėžietis*, ir apie 30 partizanų biržiečių būrį, kuriam vadovavo *Biržietis*. (1944 m. pabaigoje ir 1945 m. pirmoje pusėje Pandėlio ir Panemunio vls. veikė 16 partizanų būrys, vadovaujamas Povilo Grunskio. Jo pavaduotojas Petras Sukauskas iš Buivydiškių k., Pandėlio vls., vienintelis iš šio krašto partizanų turėjo slapyvardį *Biržietis*. Jis dalyvavo partizanams užimant Panemunio mstl., legalizavosi 1945 m. rugpjūčio mėn. – G. V.) Panemunio (Viršilų) miške prieš Panemunio miestelio puolimą buvo susitelkę apie 220–230 partizanų. Iki šiol lieka nežinomos *Biržiečio* ir *Panevėžiečio* pavardės. Matyt, K. Kalpokas jų pavardes gerai žinojo, bet tardytojui nepasakė¹³.

K. Kalpokas po Panemunio užėmimo ir susidūrimo su kariuomene Viršilų miške kartu su apie 50 jam likusių ištikimų vyrų pasitraukė arčiau Juodupės į Užžerių mišką. Bet 1945 m. sausio 5–15 d. vykstant didžiulei visą Rokiškio apskritį apėmusiai rusų kariuomenės valymo operacijai, Užžerių miške stovyklavę partizanai, kad išvengtų nuostolių, pasidalino mažomis grupėmis ir išsiskirstė. Vieni K. Kalpoko partizanai nuo priešo siautimo bandė pasislėpti Stepónių miške, Rokiškio vls., kiti – Biržų girioje, bet sausio 16–17 d. pastarojoje pakartojus valymą, grįžo į Rokiškio apskritį slapstytis pavieniui ir nedidelėmis grupėmis. Rinktinės vadas K. Kalpokas, partizanams išsiskirsčius, iš pradžių laikėsi Ažubalių miške, Júodupės vls., Broniaus Griškevičiaus vadovaujamo partizanų skyriaus bunkeryje, bet pavasarį persikėlė į Pandėlio valsčių ir slėpėsi kartu su Antanu ir Povilu Prakapavičiais Čėčiškių k., Alizāvos apyl., Vabalninko vls., bunkeryje pastarųjų ūkyje.

Rokiškio krašto partizanai po masinio kariuomenės siautimo peržiemoję vėl rinktis į būrius pradėjo tik 1945 m. balandžio mėn. K. Kalpokas į savo kraštą nebegrižo. LLA Rokiškio rinktinė ir jos štabas nutraukė veiklą. Rokiškio krašto partizanų rinktinės organizatorius ir pirmasis vadas K. Kalpokas persikėlė į Biržų kraštą ir pirmiausia kartu su broliais A. ir P. Prakapavičiais atsidūrė

¹³K. Kalpoko 1951 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 1, l. 53-64.

Alizavos būryje, vadovaujамame brolių Jono Šidlausko-*Rabino* ir Albino Šidlausko-*Žalgirio*. Jie buvo iš Patrakės kaimo, Alizavos apyl., Vabalninko vls.¹⁴

LLA Rokiškio rinktinės partizanų kova prieš okupantus ir kolaborantus 1944–1945 m.

Panemunio bei gretimuose Júodupės, Pándelio valsčiuose partizanai pradėjo aktyviau reikštis nuo 1944 m. spalio mėnesio. Kodėl reikia naikinti sovietinius aktyvistus, Juodupės valsčiuje veikusio partizanų būrio vadas Juozas Kuveikis savo vadovujamiems partizanams paaiškino taip: „*Sovietų valdžia ilgai neišsilaikys, bet mes vieni negalime jos nugalėti. Greitai Amerika ir Anglija puls Sovietų sąjungą, todėl ir mes turime nemiegoti, gerai pasiręngti šiems įvykiams, privalome šaudyti sovietų aktyvistus, neleisti įsitvirtinti kaime sovietų valdžiai.*“¹⁵

Vienas iš pirmųjų partizanų kovos su kolaborantais žingsnių buvo jų nunginklavimas bei išvaymas iš kaimų į miestelius arčiau okupantų valdžios. Pirmas žinomas sovietų valdžios aktyvisto užpuolimas Panemunio valsčiuje įvyko 1944 m. spalio 4 d. Vilkōlių kaime, bet jis partizanams baigėsi nesėkmingai. Žuvo pirmasis Panemunio krašto partizanas Alfonsas Bajoras. Jis buvo gimęs Ežeriōkšnės kaime, Čedasų apylinkėje, vėliau persikėlė gyventi į Čedusus. Priklausė vietiniam šaulių būriui. 1944 m. vasarą grįžus sovietiniams okupantams, įsijungė į LLA partizanų būrį, vėliau išaugusį į rinktinę, kuriai vadovavo Kazys Kalpokas. Netrukus po įstojimo į būrį A. Bajoras buvo paskirtas partizanų skyriaus vadu. Žūtis dieną jis su 3 savo grupės partizanais lankėsi pas seserį, gyvenusią Vilkōlių kaime, ir pas šio kaimo gyventoją Alfonsą Putrinską. A. Putrinskas paprašė partizanų pagąsdinti jo kaimyną skrebę Romą Dzikavičių, kad tas išsikeltų kur nors kitur. Kai A. Bajoras pirmas įėjo į skrebo trobą, R. Dzikavičius nuo krosnies šovė į jį ir mirtinai sužeidė¹⁶.

1944 m. lapkričio mėnesį įvažiavimas ir išvažiavimas į Panemunio miestelį buvo uždarytas. Sovietiniai aktyvistai negalėjo pajudėti iš Panemunio, nes prie visų kelių jų laukė partizanų pasalos¹⁷.

1944 m. lapkričio 6 d. Panemunio valsčiaus ir milicijos pastatai buvo apšaudyti 3 kartus¹⁸.

1944 m. lapkričio 11 d. iš Rokiškio NKGB skyriaus į Panemunį bandė nuvažiuoti rusų čekistų operatyvinė grupė. Bet prie Čedasų mašina buvo sustabdyta taikliais partizanų šūviais, čekistai išbėgiojo, partizanai, matyt, ne labai juos ir persekiojo, tik sudegino jų sunkvežimį. Paskui, vadovaujami K. Kalpoko, su dainomis ir trispalve peržygiavo per Čedasų miestelį¹⁹.

1944 m. lapkričio 14 d. čekistai antrą kartą atvyko su sunkvežimiu į Panemunio valsčių iš Rokiškio. Jie suėmė

¹⁴K. Kalpoko parodymai Karo tribunolo 1952 m. birželio 09–11 d. teismo posėdyje, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 7, l. 237–239; K. Kalpoko 1952 m. sausio 23 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26657/3, t. 6, l. 145.

¹⁵Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1945 m. liepos mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 147.

¹⁶Vlado Butėno apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 147.

¹⁷Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1944 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 4/8, l. 208.

¹⁸Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. lapkričio 25 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 1, b. 4/8, l. 62.

¹⁹Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 4/8, l. 208.

kelis čedasiečius, tarp jų buvusį Lietuvos kariuomenės savanorį Juozą Bulovą, ir juos vežė į Rokiškį, bet pakelyje sugedo jų sunkvežimis. Taisančius mašiną juos apšaudė partizanai. Čekistai atsišaudydami pasitraukė, jų vežti į miestą suimtieji pabėgo. Bet kitą dieną su gausia kareivių ir skrebu palyda jie sugrižo, suėmė beveik visus vyrus, kuriuos jie tuo metu aptiko Čedasuose. Suimtuosius žiauriai kankino, nuo kankinimų mirė antrą kartą suimtas J. Bulovas. Kiti, matydami, kad juos nukankins, 1944 m. gruodžio 17 d. ryžosi bėgti iš Rokiškio kalėjimo. Bandė pabėgti 7 kaliniai iš 22 tuo metu laikytų kalėjime. Pabėgimą organizavo Jonas Liolys iš Janavos k. bei čedasiečiai Juozas Krišiūnas ir Vladas Mikšys. Jie su kameros „parašos“ kibiru partrenkė sargybini, atėmė šautuvą, bet jis atsigavo ir pašaukė pagalbą. Bėgliai apšaudė subėgusius jų gaudyti prižiūrėtojus, iš kurių 3 sužeidė, bet iš kalėjimo pabėgo tik vienas V. Mikšys, kiti 6 kaliniai žuvo. Tarp 6 žuvusių buvo 3 panemuniečiai, taip pat J. Liolys, J. Krišiūnas ir Adolfas Vaičekauskas iš Suvainišio miestelio²⁰.

Kalinimo sąlygos tuo metu prilygo kalinių kankinimui. 1946 m. gegužės mėnesį Rokiškio MVD skyrių ir kalėjimą tikrino LSSR MVD operatyvinė grupė, paskirta LSSR MVD ministro P. Kapralovo. Čekistai iš Vilniaus apie Rokiškio kalėjimo sanitarinę būklę patikrinimo akte užrašė: „*Atvykusieji į kalėjimą į pirtį nevedami, kameroje yra utėlių ir blakių, sergantys niežais nėra atskirai izoliuojami. Priešgaisrinio inventoriaus ir gesintuvų nėra. Sanitarinė kalėjimo būklė patenkinama.*“²¹

Nesaugu kolaborantams buvo net pačiame valsčiaus centre. 1944 m. lapkričio 15 d. Panemunio miestelyje nušautas Panemunio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Jonas Grigas. 1944 m. lapkričio 22 d. partizanai išsivedė iš miestelio naujai paskirtą Panemunio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką J. Timinską ir vykdomojo komiteto sekretorių P. Anūkėlį. J. Timinską sušaudė, o P. Anūkėlis dingo be žinios. 1944 m. lapkričio 27 d. partizanai netoli Panemunio miestelio užpuolė Panemunio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Juozą Kastanauską ir vykdomojo komiteto sekretorių Joną Bačiulį. J. Kastanauskas buvo sužeistas, bet pabėgo, o J. Bačiulis dingo be žinios, vėliau jo kūnas aptiktas Stepónių miške netoli Panemunio. 1944 m. lapkričio 30 d. Juodupės miestelyje nušautas valsčiaus komsorgas Kanopa ir komjaunimo agitatorius-organizatorius Arefjevas. 1944 m. gruodžio 5 d. grupė partizanų, vadovaujama K. Kalpoko, nuvyko į Bogdalavos sovchozą (Pandėlio vls.) ir nuginklavo du sovietinius aktyvistus – Kondratjevą ir Šimėną. 1944 m. gruodžio 22 d. partizanai iš kulkosvaidžių apšaudė Juodupės miestelio valdžios įstaigas. Sovietiniai aktyvistai ir skrebai tuo metu pabėgo iš miestelio²².

Pati garsiausia LLA Rokiškio apskrities partizanų rinktinės kovinė operacija buvo Panemunio miestelio užėmimas 1944 m. gruodžio 12 d.

²⁰Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*; Gimbutienė (Bulovaitė) Z. *Prisiminimai*, Vilnius, 2000, p. 22, 23; Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 1, b. 4/8, l. 73; Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyr. 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 331.

²¹LSSR MVD operatyvinės grupės 1945 m. sausio 15 d. patikrinimo aktas, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 331.

²²Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2 b. 4/8, l. 146; Rokiškio aps. 1945 m. „banditų“ įvykdytų teroristinių veiksmų sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 211, 215, 216, 228, 229; Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*; Gimbutienė (Bulovaitė) Z. *Prisiminimai*, Vilnius, 2000, p. 22, 23.

Sužinojus, kad ruošiamas trėmimas iš Panemunio valsčiaus, buvo nuspręsta sunaikinti kolaborantus ir jų sudarytus sąrašus. Jau prieš savaitę partizanai ruošėsi šiam žygiui. Algirdas Kalpokas iš Vilkōlių k. savo būrio partizanų susirinkime bunkeryje Viršilū miške pasakė: „*Reikia susijungti su kitais skyriais, užpulti Panemunį, ten sunaikinti miliciją ir aktyvistus, kad po to mes gyventumėme laisvi ir niekas mums netrukdytų.*“ Šiame pasitarime buvo numatyta ir Panemunio puolimo data – pirmadienis. Po šio pasitarimo A. Kalpokas susirinkusius vyrus išsiuntė į kitas grupes užmegzti ryšio, o pats išėjo į Biržų apskritį. Visi turėjo susirinkti Viršilū miške prie Ajūtiškio vienkiemio. A. Kalpokas, kviesdamas partizanus susirinkti, vykdė rinktinės vado K. Kalpoko nurodymus. Susirinkę 220–230 partizanų (Rokiškio, Panevėžio, Biržų aps. kovotojų) sudarė K. Kalpoko vadovaujamą junginį. Miestelį puolė keturi rinktinės būriai: 1-asis papiliečių būrys apie 60 partizanų, kuriam tuo metu vadovavo Jonas Galvanauskas iš Šlėgeriško k., Pāpilio vls., Būžų aps.; 2-asis čedasiečių – vadovavo mokytojas Algirdas Kalpokas iš Vilkōlių k., Panemūnio vls.; 3-asis pandėliečių – vadovavo policijos vachmistras Kazys Krisiūnas iš Daupėlių k., Pāndėlio vls.; 4-asis panemuniečių apie 60 partizanų būrys – vadovavo policininkas Kazys Baltušis iš Naujāsodės k., Panemunio vls. Visi būriai dalinosi į skyrius, pvz., čedasiečių būrys buvo padalintas į 4 skyrius po 10–12 partizanų kiekviename skyriuje. Šio būrio skyrių vadai prieš Panemunio užėmimo operaciją buvo: A. Blieka iš Pavýžuonių k., Povilas Liauška iš Pavýžuonių k., D. Karaliūnas iš Grigīškio k. ir J. Samulėnas iš Medikių k. Panemuniečių skyrių vadai buvo Povilas Grunskis iš Pāgojės vns., Juozas Minkėnas iš Gačionių k., Antanas Kisielis iš Ratkūnų k. 1945 m. suimtas A. Kalpoko būrio partizanas Albertas Pugžlys iš Naujāsodės k. per tardymą nurodė, kad partizanus anksti, 3 val. rytą, stovykloje pakėlė pats rinktinės vadas K. Kalpokas ir pasakė: „*Dabar eisim į Panemunį ir paimsim jį į savo rankas, išmušim miliciją ir aktyvistus, tada, jei netrukdys kariuomenė, išsiskirstysim ir ramiai gyvensim namuose.*“ *Be to, pareiškė, kad po šio puolimo pažiūrėsime, ar bus iš naujo atkurta sovietų valdžia ir ar lietuviai vėl eis iš naujo tarnauti tai valdžiai.*“ Po to K. Kalpokas būrių vadams davė slaptažodžius (*parolius*) ir susirinkimo ženklus. Susitikus su savu, slaptažodis buvo „septyni“, o atsakymas „dešimt“. Susirinkimo signalas turėjo būti balta raketa. Prieš pradėdant puolimą, buvo pasiūsta 10–12 partizanų žvalgybinė grupė, vadovaujama K. Baltušio, išsiaiškinti, ar Panemunyje nėra rusų kariuomenės. Auštant, apie 5 val. ryto, Panemunis buvo apsuptas. Pradėję intensyvų apšaudymą, partizanai įsiveržė į Panemunį, kur gynėsi apie 20 ginkluotų sovietinių aktyvistų ir skrebu²³.

Skrebai prieš savo būstinę buvo išsikasę apkasus, dalis jų suspėjo į juos sulūsti ir iš ten šaudė į puolančius partizanus. Partizanai į apkasus ėmetė granatų ir pasipriešinimas buvo palaužtas. Žuvo partizanams priešinęsi 4 skrebai ir 2 sovietiniai aktyvistai. Užėmus Panemunį, buvo sušaudyti dar 6 vietinės administracijos pareigūnai. Mūšyje per neatsargumą, nuėjęs prie skrebyno ir pareikalavęs pasiduoti, žuvo biržietis partizanas Alfonsas Putka iš Raudōnpamūšio k., Pāpilio valsčiaus. Sužeisti du partizanai rokiškėnai: Jonas Algirdas Kairys iš Daratiškio vns. sužeistas į petį, o Petras

²³Išrašai iš Kazimiero Kalpoko, Jono Mikšio, Alberto Pugžlio, Jono Sukausko, Jono Susnio parodymų baudžiamojoje byloje, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41165/3; *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2000, d. II, kn. 2, p. 620–631, 644–654.

Čibinskas iš Šniukštų kaimo – į koją. P. Čibinskui kojos žaizda gangrenavo. Nors jis buvo pristatytas į Rokiškio ligoninę, bet užkratas išplito ir P. Čibinskas mirė. J. A. Kairys slaptai gydėsi pas Vladą Kapčinską Suvainiškyje, bet kažkas jį išdavė. Jis buvo suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. V. Kapčinsko sodybą, kur gydėsi J. A. Kairys, čekistai ataskaitoje savo viršinininkams į Vilnių pavadino K. Kalpoko banditų ligonine²⁴.

Užėmę miestelį, partizanai sudegino valsčiaus ir NKVD dokumentus bei bylas, NKVD areštinę, daržines geležinkelio stotyje su prievolių šieniu. Iš vietos spirito varyklos ir kooperatyvo buvo rekvizuota 8 bidonai spirito, 200 kg druskos ir kiti maisto produktai. Žuvusių sovietinių aktyvistų skaičius įvairiuose šaltiniuose nurodytas skirtingas – nuo 12 iki 19 asmenų. Matyt, bene tiksliausias žuvusių sovietinių aktyvistų sąrašas Panemunio valsčiaus vykdomojo komiteto 1949 m. balandžio 8 d. pažymoje nr. 275. Iš jos sužinome, kad žuvo 4 skrebai – Karolis Grevis, Petras Grevis, Pranas Šiupinys, Lionginas Tubelis ir 8 sovietiniai aktyvistai, faktiškai visas tuometinis Panemunio valsčiaus sovietinės valdžios „elitas“: valsčiaus partorgas Jonas Jasinevičius, vykdomojo komiteto pirmininkas Adolfas Nagelė, komjaunimo organizatorius Rokiškio apskrityje Timofejevas, trijų Panemunio valsčiaus apylinkių – Aukštādvario, Kvetkų ir Paliepio – pirmininkai arba sekretoriai: Adolfas Alekna, Vladas Kudukis, Aleksas Rudis, Bronius Šeškus ir A. Alekno žmona, Panemunio valsčiaus Žemės ūkio skyriaus vedėjas Petras Rimša, Čedasų pradinės m-l-os mokytojas Kostas Variakojis²⁵. (K. Variakojis rinko „aukas“ Raudonajai armijai ir buvo rastas nužudytas prie Čedasų ežero dar prieš Panemunio užėmimą (iš Čedasų mokytojų atsiminimų) – G. V.)

Visi likusieji skrebai po sulaukymo ir apklausos partizanų buvo paleisti. Žuvo, matyt, tik pasipriešinę partizanams skrebai. Taip pat liko

Panemunio sribų (skrebų) buveinė. Klaudijaus Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

Prie sribų (skrebų) buveinės pritvirtinta atminimo lenta su užrašu „Šiame name 1944–1953 metais buvo kalinami ir kankinami kovotojai už Lietuvos laisvę“. K. Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

²⁴Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 4/8, l. 138, 139.

²⁵Panemunio vls. vykdomojo komiteto 1949 m. balandžio 8 d. pažyma nr. 275, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18764-LI, l. 175.

sveiki miestelio puolimo metu pasislėpę arba pabėgę. Dalį suimtų aktyvistų po apklausos partizanai paleido, sušaudė tik tuos, kurie, jų nuomone, labiausiai kenkė lietuviams. Puolimui pasibaigus, 16 val. dalis partizanų sulipo į traukinį, atvykusį į Panemunio geležinkelio stotį, ir nurodė mašinistui vežti juos Suvainiški link. Netoli Tarūčių kaimo, už 10 km nuo Panemunio, jie išlipo ir atskiromis kryptimis išsisklaidė.

Būrio vado Algirdo Kalpoko 10 partizanų grupė kartu su būrio vadu pasislėpė po šieną J. Kiaugos daržinėje Palėpio miške apie 200 m nuo sodybos. 7 to paties būrio partizanai pasislėpė bunkeryje krūmynuose prie Naujāsodės k., apie 100 m nuo D. Šapranausko namų. 12–15 partizanų pasislėpė bunkeryje Aukštādvario miške, J. Čibinskui priklausančiame miško sklype netoli Pagojės vns. Bunkeryje pas Vajėgas Ráikėnų kaime pasislėpė 10–12 partizanų. 8 partizanų grupė, vadovaujama Lietuvos kariuomenės puskarininkio J. Susnio iš Tarūčių k., slėpėsi Suvainiški miške netoli Lilynės vns. Šielių k. Júodymų miške, netoli Daliėčių, slėpėsi apie pusė (20 partizanų) iš buvusio čedasiečių būrio, kuriems vadovavo A. Blieka. Pagrindinė rinktinės dalis, apie 60 partizanų, vadovaujami K. Kalpoko ir K. Krišūno, pasitraukė į Viršilų mišką netoli Suvainiški.

Partizanų ieškoti puolė pats Panevėžio srities NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkas papulkininkis Petrovas su 250 kareivių ir čekistais-operatyvininkais. Gruodžio 13 d. jiems pavyko aptikti kelis partizanus Rōksalės miške ir juos nukauti (iš tikrųjų nušovė 2 miško darbininkus – G. V.). Pagrindinę K. Kalpoko ir K. Krišūno vadovaujamą partizanų grupę jie aptiko Viršilų miške. Rusams apsupus partizanus, daugelis nepakluso vadų raginimams laikytis ir išsibėgiojo. Vėliau dalis likusių partizanų, vadovaujamų rinktinės vado, apsisusto Rōksalės miške netoli Andrišonių kaimo, kur šio krašto partizanai buvo išsirengę kelis bunkerius. Oficialioje Panevėžio čekistų ataskaitoje savo viršininkams minima, kad jiems pavyko nukauti 12 ir suimti 4 partizanus iš tų, kurie dalyvavo Panemunio puolime, taip pat sulaukė 11 „talkininkų“ (iš kurių 5 nužudyti). Tačiau paimti tik 3 šautuvai liudija, kad šiuo atveju buvo keršijama civiliams žmonėms. (1944 m. gruodžio mėn. Panemunio valsčiuje žuvo keturi partizanai: Ajutiškio k. 1944 m. gruodžio 13 d. žuvo K. Kalpoko būrio partizanai Viktoras Putrinskas iš Ajutiškio ir Bronius Rasimavičius iš Ráikėnų k. Tarūčių miške tą pačią dieną (gruodžio 13 d.) žuvo Jonas Dovydenas iš Kalniėčių k. Patilčių k., Juodupės vls., žuvo Jonas Kubilius iš Dirvonų k.) Civilių asmenų 1944 m. gruodžio 13 d. nužudyti šeši: Kostas ir Vladas Aduliai ir Vladas Šulčius iš Kalniėčių k., Edvardas Kudukis ir Petras Skruodis iš Barỹškių k., ir Vladas Širvinskas iš Viršilų k.²⁶

Po Panemunio užėmimo operacijos LLA Rokiškio apskrities rinktinės partizanai, vengdami kariuomenės persekiojimo, išsiskirstė nedideliais būriais ir grupėmis. Iš pradžių nuo 1944 m. gruodžio 13 iki 20 d. K. Kalpoko partizanų ieškojo Panevėžio srities NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininko papulkininkio Petrovo 250 kareivių ir čekistų-operatyvininkų būrys. Didžiulė „valymo“ operacija pasikartojė po mėnesio 1945 m. sausio 5–17 d., kai po visą Rokiškio apskritį siautė P. Vetrovo 4-oji NKVD

²⁶K. Kalpoko 1951 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, t. 1, b. 26657/3, l. 51–54; Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*; Z. Gimbutienė (Bulovaitė), *Prisiminimai*, Vilnius, 2000, p. 57–60.

*Paminklas Pažaselių kaime
žuvusiems partizanams.
K. Driskiaus nuotr. 2023 m.
liepos mėn. (nuotraukos viršuje)*

*Suvainiško krašto partizanų ir
civilių žuvimo vieta Ratkūnų
kaime. K. Driskiaus nuotr.
2023 m. liepos mėn.*

divizija – apie 2000 karių, neskaitant čekistų operatyvininkų ir skrebu. P. Vetrovo 4-osios šaulių divizijos karinės baudžiamosios operacijos Rokiškio aps. metu buvo nužudyta 122, sulaukyta 229 žmonės, paimta 5 kulkosvaidžiai, 6 automatai, 34 šautuvai, o baudėjai nepatyrė jokių nuostolių (NKVD ataskaitoms būdinga padidintas žuvusių priešų skaičius ir sumažintas savo nuostolių skaičius – G. V.). 1945 m. žiemą per P. Vetrovo 4-osios NKVD divizijos siautimą žuvo 21 LLA Rokiškio rinktinės partizanas. Daugiausiai iš jų (aštuoni) žuvo 1945 m. sausio 10 d. Juozo Gužo sodyboje Pážaselių k., Žiobiškio apyl., Rokiškio vls., apie 3,5 km nuo Paliepio k., Panemunio vls. Visi žuvusieji panemuniečiai priklausė Jono Pugžlio iš Grundiškio vns. 13 partizanų būriui. Žuvo pats būrio vadas J. Pugžlys, Adolfas Jakštas, Povilas Kiauga ir Bronius Vaškevičius – visi iš Paliepio kaimo, taip pat Titas Jakulis ir Silvestras Šapranauskas – abu iš Stepėnių k., Panemunio vls., Vytautas Samulėnas iš Medikių k. ir Balys Spira iš Naujāsodės kaimo²⁷.

Šeši K. Kalpoko būrio partizanai žuvo 1945 m. sausio 8 d. bunkeryje Mato Zizonio sodyboje Šarkiūnėlių k.: Anicetas Januška iš Veiškėnų k., Papilio vls., Biržų aps., Povilas Liauška ir Vladas Mikšys iš Pavýžuonių k., Feliksas Putka

²⁷Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. sausio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 4/8, l. 150.

iš Raudónpamūšio k., Pāpilio vls., Biržų aps., ir du broliai Juozas ir Vytautas Zizoniai, sodybos šeimnininko Mato Zizonio sūnūs. Šios grupės vadas buvo P. Liauška, tarnavęs Lietuvos kariuomenės husarų pulke.

Trys Panemunio krašto partizanai – broliai Alfonsas ir Vladas Jakuliai iš Tarūčių k. ir Antanas Indriūnas iš Dūdiškių k. – žuvo 1945 m. sausio mėnesį Roksalės miške. Penki partizanai panemuniečiai žuvo pavieniui. Lionginas Povilonis iš Rōksalės k., skrebų nušautas 1945 m. sausio mėn., Tarūčių miške. Jis ruošėsi vykti legalizuotis, bet namuose suradę skrebai nusivedė į mišką ir nušovė. Pranas Povilonis iš Miklonių k. taip pat žuvo 1945 m. sausio mėn. Tarūčių miške, Jonas Vaštaka iš Ginōčių k. žuvo 1945 m. sausio mėn. prie Eikiniškio dvaro²⁸. Šių 21 Panemunio krašto partizanų žūtis data (1945 m. sausio mėn.) sutampa su NKVD kariuomenės siautimo Rokiškio apskrityje data.

Panemunio valsčiuje veikę partizanų būriai 1945–1946 m.

Dauguma buvusios LLA Rokiškio rinktinės partizanų 1944–1945 m. žiemą, slapstydamiesi nuo rusų kariuomenės ir šalčio, praleido savo rėmėjų sodybose. Sulaukę pavasario, 1945 m. balandžio mėnesį partizanai vėl patraukė į miškus ir pradėjo būriuotis laikinose stovyklose. 1945 m. vasarą ir rudenį Panemunio valsčiuje susikūrė nauji partizanų būriai, bet jie iki 1946 m. pavasario veikė savarankiškai ir į rinktines ar apygardas nesijungė.

1945 m. būriai vadinti pagal būrio vado pavardę. Pagrindinis partizanų junginys, susikūręs iš LLA Rokiškio apskrities rinktinės likučių, buvo 1945 m. gegužės mėn. susiformavęs *Jancijono* (A. Bliekos) 50 partizanų būrys. Faktiškai pagal savo dydį tai buvo kuopa, kurią sudarė 3 būriai. Vienam iš būrių vadovavo Viktoras Tinkūnas-*Ažuolas* iš Čedasų. Jis palaikė ryšius su Ūnuškio apylinkėse veikusių Juozo Žukausko partizanų būriu. Kitam būriui vadovavo pats kuopos vadas A. Blieka iš Pavyžuonių. Jo vadovaujamas būrys veikė Čedasų ir Pavyžuonių apylinkėse. Trečiam *Jancijono* (A. Bliekos) kuopos būriui vadovavo Stasys Juknevičius-*Erelis* iš Čedasų mstl. Būrys 1945 m. vasarą laikėsi daugiausiai Grubų miške. *Jancijono* būriui Panemunio vls. NKVD skyrius operatyvinę sekimo bylą, pavadintą „Miškiniai“, pradėjo tik 1945 m. rugpjūčio mėnesį, gavę informacijos iš Ratkūnų k. gyventojų P. Gasiūno ir 1945 m. rugpjūčio 1 d. legalizavusio šio būrio partizano J. Šakalio. Iki to laiko čekistai neturėjo nė vieno agento, kuris sektų didžiausią tuo metu Panemunio valsčiuje veikusį partizanų būrį. Būrio vado *Jancijono* pavardė čekistų užrašyta iš nepatikimų šaltinių, nes tokio *Jancijono* nemini nė vienas kovotojas už laisvę Rokiškio krašte nei per tardymus, nei sulaukę Lietuvos atgimimo. *Jancijono* pavardė paminėta tik Rokiškio aps. NKVD skyriaus operatyvinėse 1945–1946 m. bylose²⁹.

Greičiausiai nuo pat 1945 m. pavasario Panemunio valsčiaus partizanams vadovavo A. Blieka iš Pavyžuonių. Gal jis ir buvo kurį laiką pasi-
vadinęs *Jancijonu*. Kai kuriuose čekistų

²⁸ Medelinskas A., Varanuskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*; Z. Gimbutienė (Bulovaitė), *Prisiminimai*, Vilnius, 2000, p. 57–60.

²⁹ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyr. 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 250.

dokumentuose *Jancijonas* vadinamas policininku iš Pagojū k., greta Kazliškio mstl., Pandėlio vls., kituose – gestapo vairuotoju iš Rokiškio miesto. Bet greičiau tai pačių čekistų sugalvota partizanų vado pavardė, kai jie gavo neteisingos informacijos apie Panemunio krašto partizanų vadą.

Rokiškio apskrities ir Panemunio valsčiaus NKVD skyriai per savo agentūrą nustatė, kad, be *Jancijono* būrio, 1945 m. pavasarį Panemunio valsčiaus teritorijoje veikė keli partizanų būriai. Vokiečių kariuomenės puskarininkio Juozo Kuveikio iš Vanagynės k., Rokiškio vls., 26 partizanų būrys daugiausiai laikėsi tarp Júodupės ir Panemunio valsčių esančiame Ažūbalių miške ir Įlzenbergo apylinkėse. 1945 m. pavasarį tai buvo antras pagal dydį Panemunio krašto partizanų būrys. Daugiausia šio būrio partizanų buvo iš Juodupės valsčiaus, bet jie dažnai užeidavo ir į Panemunio valsčiaus teritoriją. Juozo Kuveikio būriui buvo pavaldus Lietuvos kariuomenės puskarininkio Juozo Žukausko iš Ūnuškio miestelio 12 partizanų būrys, veikęs Ūnuškio apylinkėse. Tikriausiai J. Kuveikio būriui priklausė atskirai veikiantys partizanų skyriai, kuriuos čekistai savo dokumentuose įvardino būriais. Tai Jono Butėno iš Teklėnės vns. 10 partizanų būrys, Jono Kažemėko iš Sidābrinės k., Juodupės vls., 13 partizanų būrys, Broniaus Griškevičiaus iš Skuomantų k., Juodupės vls., 10 partizanų būrys, Petro Deksnio iš Tartališkio vns., Juodupės vls., 12 partizanų būrys. Visi jie veikė daugiausia apie Juodupę. Savarankiškai veikė būriai tikriausiai buvo Jono Pūgžlio iš Grundišio vns. 13 partizanų būrys, kuris laikėsi daugiausiai tarp Kazliškio ir Žiobiškio, bet daugiausiai šio būrio partizanų buvo iš Palėpio k., Panemunio vls. Taip pat Napalio Blažiūno iš Jūsiagirio k. vadovaujamas 18 partizanų būrys, kuris veikė daugiausia Suvainišio apylinkėje. Ir ten pat veikęs Lietuvos kariuomenės puskarininkio Jono Susnio iš Suvainišio mstl. 20 partizanų būrys. Čekistai išsiaiškino, kad 1945 m. birželio mėn. N. Blažiūno ir J. Susnio būriai susijungė ir vadu išsirinko Lionginą Čibinską iš Baraitiškių k. Tikriausiai tarp Panemunio ir Pandėlio valsčių savarankiškai veikė Balio Gužo iš Sičiūnų k. vadovaujamas 12 partizanų būrys. Bendras partizanų skaičius Panemunio krašte 1945 m. vasarą galėjo siekti nuo 150 iki 180 laisvės kovotojų (su užėinančiais į Panemunio vls. būriais – G. V.). Lyginant su 1944 m. pabaiga ir 1945 m. pirmu pusmečiu, partizanų skaičius mažai pasikeitė. Bet 1945 m. vasarą ir rudenį vykusį masinę legalizaciją šį skaičių sumažino iki 100–120 partizanų³⁰.

Panemunio krašto partizanų legalizacija 1945 m.

Visoje Rokiškio aps. dėl atsinaujinusio partizaninio sąjūdžio 1945 m. balandžio pabaigoje vėl visiškai nutrūko mobilizacija ir į šaukimo punktus neatvyko 950 žmonių, iš kurių 700 buvo įteikti šaukimai. 1945 m. pavasarį padaugėjo į partizanų gretas išjungiančių naujokų. Todėl partizanų skaičius ir Panemunio vls. mažai keitėsi iki 1945 m. vasaros. Sovietinė LSSR vyriausybė jau 1945 m. vasario 9 d. paskelbė atsišaukimą į lietuvių tautą, žadantį „dovanoti“ pasipriešinimo dalyviams jų „kaltes“. Visi sovietų valdžios kvietimai legalizuotis, tarp jų ir LSSR vyriausybės atsišaukimas, turėjo potekstę: kaip aiškino LSSR NKVD komisaras J. Bartašiūnas, legalizacija buvo siejama

³⁰Rokiškio aps. NKGB skyriaus 1945 m. spalio 15 d. pranešimas LSSR NKGB, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 3, b. 4/8, l. 241, 261.

su pačių pasidavusiųjų „aktyvia kova su lietuviškai vokiškomis gaujomis išpirkti savo kaltę prieš tautą, prieš tėvynę“. Iš pasidavusio partizano buvo reikalaujama tapti išdaviku – nusiplauti „nuodėmes“ bendražygių krauju. Užsiregistravusius partizanus panaudoti pasipriešinimui slopinti orientavo ir slapta LSSR NKVD-NKGB 1945 m. balandžio 5 d. direktyva nr. 0033/11. Joje nurodomi būdai ir priemonės, kaip iš suimtų partizanų sudaryti agentūrą, galinčią išsiskverbti į pagrindį ir veiksmingai jį žlugdyti³¹.

1945 m. žiemą ir pavasarį okupantų valdžios skelbiamos amnestijos nebuvo veiksmingos. Daugiausiai Panemunio krašto partizanų legalizavosi 1945 m. vasarą ir rudenį. Iki 1945 m. rugsėjo pagrindinė Panemunio vls. veikusi *Jancijono* (A. Bliekos) partizanų kuopa sumažėjo trečdaliu – nuo 50 iki 34 partizanų, Juozo Žukausko būrys, veikęs Onušio apylinkėse, nutraukė savo veiklą 1945 m. rugpjūčio 30 d., legalizavusis būrio vadui J. Žukauskui, jo pavaduotojui Pranui Orlanui ir dar 4 šio būrio partizanams³².

Deja, legalizacija nepadėjo. Abu partizanai buvo suimti ir nuteisti. P. Orlanas iš Kiėmiškių k., Juodupės vls., suimtas 1945 m. gruodžio 12 d., po metų 1946 m. rugsėjo 15 d. žuvo lageryje. J. Žukauskas iš Onušio mstl., Juodupės vls., suimtas 1947 m. birželio 1 d., mirė Uchtižemlago lageryje. Jie legalizavosi gelbėdami savo artimuosius, kurie buvo sulaikyti ir reikalaujama, kad partizanai legalizuotųsi. P. Orlanas legalizavosi, kai čekistai sulaikė jo žmoną Emiliją ir, grasindami, kad represuos šeimą, liepė jai nunešti savo vyrui čekisto laišką su reikalavimu legalizuotis. Jeigu P. Orlanas būtų atsisakęs, jo šeima – motina Ona, žmona Emilija ir trys mažametės nuo 2 iki 6 metų dukros – Birutė, Ona ir Vladė, būtų represuotos. Iki 1945 m. pabaigos legalizavosi likusieji J. Žukausko būrio partizanai, išskyrus Joną Taškevičių, Juozą Stankevičių iš Ažūbalių k., Juodupės vls., ir Lionginą Povilonį iš Pandėlio vls. Iš legalizavusiųjų ir tardomų partizanų bei savo informatorių čekistai sužinojo, kad P. Orlanas atidavė ne visus savo turėtus ginklus ir kartu su kitais yra dalyvavęs likviduojant sovietinius aktyvistus. Todėl čekistai suėmė legalizavusiuosius partizanus: Joną Kairį, P. Orlaną, Petrą Narbutą, Vitoldą Narbutą, J. Žukauską bei partizanų rėmėjus: latvi Alfonsą Gubą, Vytautą Kancaną, Vladą Skruodį ir Onušio apylinkės pirmininką Mykolą Šiškauską. Taip baigėsi Onušio apylinkės partizanų bandymas legalizuotis³³.

1945 m. spalio 1 d., NKVD agento *Michač* prikalbėtas, legalizavosi partizanų grupės, kuri laikėsi daugiausiai Plunksnōčių miške, vadas Jonas Kažemėkas iš Teklinės vns., Juodupės vls., bet netrukus jis buvo suimtas ir nuteistas³⁴.

Nuo 1946 m. MGB agentai, čekistams nurodžius, nuolat kalbindavo partizanus legalizuotis, bet ne visada jiems pavykdavo. 1946 m. balandžio 14 d. Vladislavavos vns., Juodupės vls., MGB agentas Alfonsas Lūža-*Gandras* jį aplankiusius P. Kumpicko būrio partizanus Vladą Deksnį ir Petrą Radzevičių, kurie juo visiškai pasitikėjo, paklausė, ar jums ne geriau būtų registruotis. Jie

³¹Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 377, 380.

³²Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1945 m. rugsėjo 1 d. sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 75–77.

³³Prano Orlano 1945 m. lapkričio 30 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 178; Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 27, 65.

³⁴Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 111.

atsakė: „Legalizuotis mes neisim, kovosim iki paskutinio kraujo lašo. Mirti dėl Tėvynės lietuviui yra garbė“³⁵.

Trys K. Kalpoko būrio partizanai, legalizavęsi 1945 m. rudenį – Alfonsas Bičiūnas iš Medikių k., Petras Keliuotis iš Skujinės vns., Rokiškio vls., ir Vytautas Ruželė iš Šniukštų k., dėl čekistų verbavimo 1946 m. liepos mėn. vėl grįžo į partizanų gretas. V. Ruželė žuvo po mėnesio – 1946 m. rugpjūčio 9 d., A. Bičiūnas–*Dainininkas* kovojo dar 6 metus ir žuvo 1951 m. lapkričio 20 d.

1945 m. rudenį Panemunio vls. NKVD skyriuje kartu legalizavosi 5 panemuniečiai: broliai Antanas, Bronius ir Pranas Šeškai, Augustas Zemliauskas iš Miliūnų k. ir Petras Uosis iš Gačionių k. 1946 m. sausio 16 d. Panemunio skrebai su čekistais, važiuodami į Kvetkūs, išgirdo, kad prie Miliūnų kaimo kažkas šaudo. Skubiai nuvykę į vietą, jie rado legalizavusius prieš kelis mėnesius jaunuolius mokantis šaudyti. Legalizuodamiesi jie sakė, kad slapstėsi nuo kariuomenės be ginklų. Sulaikius paaiškėjo, kad visi turėjo ginklus, tik neatidavė. P. Uosis turėjo net 2 karabinus, 2 granatas ir medžioklinį šautuvą. Visi buvo sulaikyti ir tardomi, buvo aiškinami jų ryšiai su partizanais. Taip pat 1945 m. rudenį legalizavosi Napalys Bajoras iš Minkūnų k., Juozas Baltuška iš Pāpiškių k., Jonas Matukas iš Mikoliškių k., Alfonsas Rabliauskas iš Bareikiškio vns.³⁶

1945 m. rugsėjo 23 d. Juodupės vls. NKVD skyriuje legalizavosi Juodupės vls. partizanams nuo 1944 m. rugsėjo mėn. iki 1945 m. sausio mėn. vadovavęs Alfonsas Lūža iš Vladislavavos vns., Juodupės vls., jo brolis Bronius Lūža ir dar 3 partizanai. Legalizuodamiesi jie pridavė savo ginklus: 1 automata, 5 karabinus ir 100 šovinių. A. Lūža legalizaciją priėmusiems čekistams paaiškino, kad jis buvo 5 partizanų grupės vadas, kurie laikėsi Stepionių miške, Rokiškio vls., ir visi kartu su juo atėjo legalizuotis. Anot A. Lūžos, jo grupė ryšius palaikė tik su P. Deksnio iš Tartališkių vns. būrio partizanais. P. Deksnys atnešdavęs A. Lūžai partizanų atsišaukimų. Čekistai iš suimtųjų ir legalizavusiųjų partizanų sužinojo, kad A. Lūža legalizuodamasis nuslėpė, jog jis LLA Juodupės vls. partizanų *Vanagų* kuopos vadas ir LLA Rokiškio aps. partizanų rinktinės štabo viršininkas. Čekistai iš pradžių jį paleido ir pradėjo sekti, po kelių dienų sulaikė ir vėl apklausė. Antrą kartą A. Lūža pasakė visą tiesą, prisipažino, kad vadovavo Juodupės vls. partizanams ir buvo pavaldus Biržų aps. LLA štabui, kad jo būrys palaikė ryšius su Povilo Kumpicko ir Petro Deksnio partizanų būriais, pavaldžiais LPS Gedimino rinktinės partizanų štabui. A. Lūžą tardė NKVD 12-jo pasienio pulko *Smerš* skyriaus čekistai. Kai A. Lūža viską papasakojo, buvo užverbuotas NKGB vidaus agentu slapyvardžiu *Gandras* (kitur *Gondoras*). Jis buvo nukreiptas atgal pas partizanus ir iš karto duotos trys konkrečios užduotys: sužinoti P. Deksnio, P. Kumpicko būrių ir Lietuvos partizanų sąjungos (LPS) Gedimino rinktinės štabo dislokacijos vietas³⁷.

Nors NKVD-NKGB dokumentuose nemaži tuo metu užsiregistravusių asmenų skaičiai, tačiau tarp jų verbuojamų, o ypač veikiančių, agentų buvo nedaug. Matyt, daugelis nesutikdavo

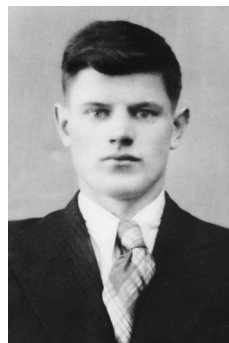
³⁵Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 136.

³⁶Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. sausio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 16.

³⁷Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 89, 112.

bendradarbiauti su čekistais. Todėl jiems būdavo sudaromos bylos ir jie buvo teisiami. 1945 m. pavasarį buvo 150–180 partizanų, o 1945 m. pabaigoje jų liko apie 100–120. Iš jų 1945 m. antroje pusėje žuvo 15–20, legalizavosi apie 50–60 partizanų. Tai sudarė apie trečdalį Panemunio partizanų, kurie veikė valsčiuje 1945 m. pirmojoje pusėje.

Partizanų skaičiaus sumažėjimas labai partizanų organizacijos nesusilpnino, nes po masinės legalizacijos liko labiausiai laisvės kovai atsidavę ir atkakliausi kovotojai, kurie iki galo laikėsi duotos priesaikos kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Nuo 1945 m. vasaros stiprėjo partizanų būrių ir grupių konsolidacija. Pagrindinis partizanų junginys, susikūręs iš LLA Rokiškio apskrities rinktinės likučių, buvo 1945 m. gegužės mėn. susiformavusi A. Bliekos 50 partizanų kuopa, kurią sudarė 3 būriai. 1945 m. rugpjūčio mėnesį daugiausia dėl legalizacijos A. Bliekos kuopoje-būryje liko 26 partizanai. Didžiausia grupė buvo A. Bliekos – 12 partizanų. Jie daugiausia laikėsi Čedasų apylinkėje ir Plunksnōčių miške. Kita šio būrio 7 partizanų grupė, vadovaujama S. Juknevičiaus-*Erelio*, laikėsi Grubū miške ir Panemunio apylinkėje. Ir mažiausia 6 partizanų grupė, vadovaujama J. Bičiūno, laikėsi Rōksalės miške ir Suvainiški apylinkėje. Šios kuopos partizanai iki 1946 m. vasaros veikė savarankiškai, vėliau prisijungė prie Vytauto apygardos Šarūno rinktinės. Rokiškio ir Juodupės valsčiuose veikė partizanų būriai – Petro Deksnio 12 partizanų būrys, veikęs Stepōnių ir Vengerinės miškuose, Juozo Kuveikio 30 partizanų būrys, veikęs daugiausia Apūniškio ir Pāduobio miškuose, Juodupės vls., Povilo Kumpicko-*Abroskos* 26 partizanų būrys, veikęs Ažūbalių miške ir Ilzenbergo dvaro apylinkėse, – nuo 1945 m. vasaros priklausė LPS Gedimino rinktinei, kurios vadovybė laikėsi Užpālių sen., Utenōs aps. Pandėlio girioje veikė savarankiškas 35 partizanų būrys, vadovaujamas Romo Petronio-*Siaubo*, buvusio Pāpilio vls. policijos nuovados viršininko. Jis 1944 m. pabaigoje vadovavo K. Krišiūno kuopos, pavaldžios K. Kalpoko rinktinei, būriui, nuo 1945 m. gegužės mėn. jis tapo pandėliečių partizanų vadu. Visi šie būriai palaikė glaudžius ryšius su Panemunio vls. veikusia A. Bliekos partizanų kuopa³⁸.

Partizanų kuopos vadas Antanas Blieka (1918–1946) iš Pavyžuonių kaimo. Iš sūnaus Izidoriaus Bliekos archyvo

Panemunio krašto partizanų veikla 1945–1946 m.

Rokiškio aps. NKVD skyriaus čekistai 1946 m. vasario 25 d. ataskaitoje LSSR NKVD pažymėjo, kad 1946 m. pradžioje pasikeitė partizanų taktika ir praktinė veikla: legalizavęsi partizanai į būrius atgal nepriimami, visi partizanų būriai pasidalino į mažas 3–5 žmonių grupes, kurios slepiasi daugiausia vienkiemiuose (žiemos metu, vasarą laikosi stovyklose miškuose – G. V.), eidami vykdyti teroro aktų, dalis jų, kurie moka rusiškai, apsirengia Raudonosios armijos jaunesniųjų karininkų uniformomis. Jeigu tenka judėti dieną, maskuojasi paprastų valstiečių arba moteriškais drabužiais³⁹.

³⁸Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1945 m. rugsėjo 1 d. sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 75–78.

³⁹Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. vasario mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 62.

Nors 1945 m. antrojoje pusėje ir 1946 metais partizanai savo kovos prieš okupantus ir kolaborantus nenutraukė, bet ją sumažino. Tą parodo ir partizanų patirti nuostoliai. 1944 m. spalio–gruodžio mėn. žuvo 14 Panemunio vls. partizanų, 1945 m. sausio–vasario mėn. – 19, o per visus likusius dešimt 1945 m. mėnesių – 9 ir per visus 1946 metus – 10 partizanų panemuniečių. 1946 m. balandžio 1 d. visoje Rokiškio apskrityje veikė 180 partizanų. 160 iš jų kovojo 9 partizanų būriuose, 20 veikė pavieniui, taip pat buvo užregistruota 50 Raudonosios armijos dezertyrų. Nustatyta, kad Panemunio vls. veikia vienas 25 partizanų A. Bliekos būrys, kuriam 1945 m. rugpjūčio mėn. užvesta operatyvinio sekimo byla „Miškiniai“, bet iki 1946 m. balandžio mėn. čekistai neturėjo nė vieno agento, kuris sektų A. Bliekos kuopą (būrį).

1945 m. vasarą visi partizanų būriai aktyviai išitraukė į padėkos laiško J. Stalinui pasirašymo boikotą. Lietuvos gyventojų parašai galėjo būti okupacinės valdžios traktuojami kaip savotiškas plebiscitas, todėl partizanai atiminėjo parašų lakštus, perspėjo ir agitavo gyventojus nesirašyti po šiuo laišku ir nedalyvauti propagandinėje kampanijoje⁴⁰.

1945 m. rugsėjo 5 d. 2 val. naktį netoli Minkūnų k. partizanai iš kulkosvaidžio ir šautuvų apšaudė sovietinius aktyvistus, vykusius su skrebu palyda. Vežime sėdėjo aukščiausias pareigas Panemunio vls. užimantys kolaborantai: partorgas Kondrašev ir vykdomojo komiteto pirmininkas Kastanauskas. Jie, matyt, grįžo iš kažkokio baliaus su svečiu iš Vilniaus LKP CK vykdomojo komiteto įgaliotiniu Balašov. Sovietiniams aktyvistams pavyko, prisidengus nakties tamsa, pabėgti link Jūsiagirio k. ir jie nenukentėjo⁴¹.

1945 m. rugsėjo 30 d. 21 val. vakare į partizanų pasalą Čedasų miestelio centre prie bažnyčios pateko NKVD 12-ojo pasienio pulko 10-osios užkardos kariškių grupė. Partizanai iš už kapinių tvoros pradėjo šaudyti į keliu vykstančius rusus. Buvo sužeisti trys pasieniečiai – Cariov, Kasiukov ir Skripkin, vienas iš jų sunkiai. Partizanai po išpuolio greitai atsitraukė⁴².

1945 m. lapkričio 30 d. pas garinio malūno Ūnuškyje savininką Karpą Arefjevą atėję 7 partizanai pareikalavo pasakyti, kokie sovietiniai aktyvistai iš NKVD gavo ginklus. Kai jis pasakė, partizanai kartu su K. Arefjevu nuėjo pas tuos aktyvistus ir atėmė iš jų 6 karabirus. Paskui partizanai K. Arefjevą sušaudė, nes turėjo informacijos, kad jis išdavė netoli Ažūbalių k. 1945 m. lapkričio 27 d. žuvusius jų bendražygius Juožą Stankevičių ir Lionginą Povilonį (partizanus išdavė ne K. Arefjevas, bet NKVD agentas *Kelmas* – G. V.). Nuginklavę aktyvistus ir sušaudę K. Arefjevą, partizanai nuvyko pas Onuškių apyl. vykdomojo komiteto pirmininką Mykolą Šiškauską ir jo namuose rado besisvečiuojančius Juodupės vls. komjaunimo sekretorių Ivaną Potapovą ir „Zagodzerno“ darbuotoją komjaunuolį Antaną Kanopą. Partizanai M. Šiškausko svečius išsivedė į kiemą ir sušaudė, bet šeimnininko nelietė⁴³.

Panemunio krašto partizanai sa-vaip „pažymėjo“ sovietinius rinkimus

⁴⁰Žemaitienė N. Partizaninis pasipriešinimas antrajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, nr. 1(7), p. 174–197.

⁴¹Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 78.

⁴²Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 97.

⁴³Rokiškio aps. NKVD skyriaus ataskaita už 1945 m. III ketvirtį, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 172.

į SSRS AT. 1946 m. sausio 27 d. 22 val. partizanai apšaudė Kvetkų rinkiminės apylinkės būstinę. Buvo sužeisti trys Panemunio vls. NKVD skyriaus skrebai: broliai Jonas bei Petras Rabliauskai ir Romas Zimnickas. Po dviejų dienų, sausio 29 d., tą pačią 22 val. partizanai pakartojo Kvetkų rinkiminės apylinkės būstinės apšaudymą ir netrukus atsitraukė link Rōviškių kaimo. Partizanus rogių pėdsakais persekiojo 20 enkavedistų būrys, bet jų nepasivijo⁴⁴.

1945 m. gruodžio 18 d. 22 val. 3 km iki Juodupės mstl. 7 partizanai surengė pasalą Juodupės valsčiaus sovietiniams aktyvistams, vykstantiems iš Rokiškio. Susišaudymo metu žuvo Juodupės vls. vykdomojo komiteto sekretorius Antanas Kairiūkštis, Aleksui Jasinevičiui ir Stepui Mieliūnui pavyko pabėgti⁴⁵.

1946 m. sausio 30 d. nušautas Panemunio vls. vykdomojo komiteto žemės komisijos pirmininkas Liudvikas Verslovas. 1946 m. gegužės 20 d. kelyje tarp Suvainiščio ir Panemunio prie Viršilų miško A. Bliekos vadovaujami partizanai rekvizavo vežimu gabenamą Suvainiščio pieninės turtą: 1000 kiaušinių ir 70 kg sviesto.

1946 m. kovo mėn. Panemunio vls. NKVD agentūra nustatė, kad sustiprėjo partizanų ir kt. pagrindžio antisovietinė agitacija dėl Didžiosios Britanijos ministro V. Čerčilio pasakytos kalbos Fultone. Pvz., 1946 m. kovo 20 d. partizanų ryšininke Elžbieta Dovydenienė MGB agentui *Karveliui*, savo svainiui (sesers vyrui), pasakė: „*Greitai bus karas. Tą rodo tarptautinė padėtis. Tai mus verčia aktyvinti kovą prieš bolševikus. Greitai ir mūsų namuose bus šventė, o bolševikams vargas.*“⁴⁶

Rokiškio apskrities ir Panemunio valsčiaus čekistų veikla prieš partizanus 1945–1946 m.

Svarbiausia kovos priemonė, kuria dažnai rėmėsi čekistai kovoje prieš Lietuvos partizanus, buvo jų gausus agentūrinis tinklas. Beveik visos kovinės okupantų operacijos, vykdytos prieš partizanus nuo 1946 m., buvo jų vadinamos čekistinėmis-karinėmis operacijomis. Tai reiškia, kad ginkluotos okupantų pajėgos vykdavo likviduoti partizanų tik tada, kai iš agentų ar informatorių gaudavo tikslios informacijos apie partizanų buvimo vietą. Partizaninio karo metu čekistų kuriamas agentūrinis tinklas nuolat plėtėsi ir didėjo. Beveik visus agentus ir informatorius čekistai užverbavo, turėdami asmenį kompromituojančios informacijos ir grasindami, atsisakius bendradarbiauti, teisti ir išsiųsti į lagerius. Prievarta užverbuoti asmenys dažnai čekistams teikė neišsamią, kartais klaidinančią ir melagingą informaciją. Okupacinės valdžios operatyvininkams tai per kitus agentus išsiaiškinus, žmogus buvo teisiamas ir siunčiamas į lagerius. Bet čekistams užtekdavo ir kelių jiems tinkamai dirbančių agentų ir informatorių. Dėl vienos išdavystės kartais žūdavo visas būrys partizanų. Efektyviausiai dirbęs Rokiškio aps. MGB skyriaus agentas A. Lūža-*Gandras* (vėliau – *Mas-kva*) vienas padėjo čekistams likviduoti 30 Rokiškio krašte veikusių partizanų.

Rokiškio aps. NKVD skyriaus ataskaitoje LSSR-NKVD nurodyta, kad

⁴⁴Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyr. 1946 m. sausio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 36.

⁴⁵Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. gruodžio 15 d. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 192.

⁴⁶Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 105.

1945 m. rugsėjo 1 d. Panemunio vls. veikė 50 partizanų, iš jų per rugpjūčio mėnesį legalizavosi 16 partizanų, partizanų gretose liko 34. Jie telkėsi Rōksalės miške, bet čekistai iki 1945 m. rugsėjo mėn. neturėjo nė vieno agento, kuris sektų Panemunio vls. partizanus. Praėjus pusmečiui, 1946 m. vasario 1 d. Rokiškio aps. NKVD skyriaus ataskaitoje LSSR NKVD nurodyta, kad Panemunio vls. veikia 25 partizanų *Jancijono* (A. Bliekos) vadovaujamas būrys, kurį seka vienas agentas *Michač*. Čekistai taip pat nustatė, kad būrys priklauso LLA organizacijai, kaip ir kaimynystėje Juodupės vls. veikęs 12 partizanų P. Kumpicko-*Abroskos* ir Pandėlio vls. veikęs R. Petronio-*Siaubo* 14 partizanų būrys⁴⁷.

Panemunio vls. NKVD skyrius 1946 m. vasario 1 d. turėjo tik 2 informatorius ir 1 agentą, iš kurių per mėnesį gavo 6 pranešimus. 1946 m. balandžio mėnesį *Jancijono* (A. Bliekos) būriui užvesta agentūrinė byla *Lesnije* (*Miškiniai*). Tą patį mėnesį P. Kumpicko-*Abroskos* būriui užvesta agentūrinė byla *Ubicy* (*Žudikai*), o R. Petronio būriui – *Tartiufi* (*Tartiufai*)⁴⁸.

Po pusmečio, 1946 m. birželio 1 d. Panemunio ir Rokiškio čekistai nustatė, kad *Jancijono* būrys pasidalino į 3 grupes: A. Bliekos – 10 partizanų, Jono Bičiūno – 6 partizanai, o trečios grupės, kurios vadas nežinomas, – 7 partizanai. Panemunio vls. pavyko užverbuoti vieną naują agentą, legalizavusį partizaną slapyvardžiu *Vladas*. Tuo laiku agentas *Michač* išvyko gyventi į Juodupę ir buvo perkeltas dirbti į Juodupės vls. agentūrinį tinklą⁴⁹.

Su agentu-maršrutininku *Vladu* dirbo Panemunio vls. NKGB BB punkto operatyvininkas leitenantas Šatriuk. Per metus, nuo 1946 m. sausio iki gruodžio mėn., Panemunio vls. NKVD (nuo 1946 m. gegužės 4 d. MVD) čekistai operatyvininkai – Panemunio vls. MGB skyriaus viršininkas kapitonas Černev ir leitenantas Šatriuk – užverbavo 2 naujus agentus ir 28 informatorius 25-iose Panemunio valsčiaus gyvenvietėse. Daugiausia informatorių, po tris, užverbuota Kvetkū mstl. – *Kolodec* (*Šulinys*), *Pranas* ir *Vyšnia*; Kurkliėčių k. – *Gaidys*, *Pyragas* ir *Valia*; Suvainišio mstl. – *Pero* (*Plunksna*), *Odinokij* (*Vienišas*) ir *Beržas*. Po du informatorius užverbuota: Panemunio miestelyje – *Romas* ir *Silva*, Tarūčių kaime – *Lapas* ir *Vladas*, Sūpelių kaime – *Batrak* (*Samdinys*) ir *Vladas* (kitas *Vladas* – G. V.), Mikoliškių kaime – *Karklas* ir *Vanagas*. Po vieną MVD informatorių atsirado Janikūnų kaime – *Žilvytis*, Sasnauskos kaime – *Vetrov*, Andrišonių kaime – *Uosis*, Rōviškių kaime – *Žirgas*, Čedasų miestelyje – *Večnij* (*Amžinas*), Ažūbalių kaime – *Makova*, Viršilų kaime – *Kaunas*, Naujāsodės kaime – *Rūta*, Žikorūnės kaime – *Bronis*, Kalniėčių kaime – *Obuolys*, Miliūnų kaime – *Kazys*, Sičiūnų kaime – *Sičiūnas*, Ratkūnų kaime – *Juozas*, Aukštadvario kaime – *Smely* (*Drąsus*), Šarkiūnėlių kaime – *Juodvarnis*, Klingių kaime – *Genys*⁵⁰.

Gausus Panemunio vls. MVD skyriaus agentūrinis aparatas, per 30 žmonių, prieš 23 A. Bliekos būrio partizanus, turėjo greitai susekti ir padėti

⁴⁷Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1946 m. vasario 1 d. sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 34, 35; Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. vasario mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 70.

⁴⁸Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 113; Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1946 m. balandžio 1 d. sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 115.

⁴⁹Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1946 m. balandžio 1 d. sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 201, 202.

⁵⁰Panemunio vls. NKVD skyriaus agentų ir informatorių sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 260.

okupantams juos likviduoti. Bet partizanai nuolat išsprūsdavo iš čekistų rankų. 1946 m. birželio mėnesį Rokiškio aps., tarp jų ir Panemunio vls., čekistų darbą tikrino LSSR MVD ministro sudaryta operatyvinės veiklos patikrinimo grupė: MVD papulkininkis Mostovoj, leitenantas Zaičenko ir jaun. leitenantas Čiukalin. Jie, išnagrinęję nuveiktą Panemunio vls. čekistų-operatyvininkų darbą, pagal agentūrinę sekimo bylą, užvestą A. Bliekos būriui *Miškiniai*, nustatė, kad A. Bliekos būrys veikia atvirai ir nebaudžiamai. Kovos su šio būrio partizanis rezultatai nuo 1946 m. vasario iki birželio mėn. buvo tokie: išaiškintų partizanų veiklos faktų – 0, nukautų partizanų – 0, suimtų partizanų pagal gautas užduotis iš Rokiškio aps. MVD skyriaus vardyno – 0. Išvada: darbas su A. Bliekos būriu sužlugdytas. Nurodymas dėl tolesnės operatyvinės veiklos: darbą su A. Bliekos būrio partizanis bei MVD agentus *Vladą* ir *Sičiūną* iš Panemunio vls. MVD skyriaus viršininko kapitono Černev perima Rokiškio aps. MVD skyriaus viršininkas pulkininkas Vasiljevas. Iš Panemunio vls. čekistų darbo patikrinimo akto matyti, kad, savo valdžios spaudžiami gausinti agentūrinį aparatą, čekistai stengėsi tą daryti, bet dažniausiai ne tikrovėje, o tik „ant popieriaus“. Tikrindami Panemunio vls. agentų bylas, bylas formulirius, užvestas partizanis, partizanų veiklos žurnalą, legalizavusių partizanų sąrašą, tikrintojai pastabų neturėjo. Dokumentai buvo tvarkingi ir pildomi, bet praktinių veiklos rezultatų nebuvo. Panašūs operatyvinės veiklos rezultatai buvo kaimyniniuose valsčiuose ir net apskrities centre Rokiškyje. Pvz., Pandėlio vls. MVD skyriuje dirbo 3 operatyvininkai: 2 lietuviai – MVD jaun. leitenantai Alasevičius ir Jankus ir rusas MVD viršila Svistov. Lietuviai gerai nemokėjo rusų kalbos, todėl visą operatyvinę dokumentaciją rašė lietuviškai, o Svistov nemokėjo lietuviškai, todėl bendras operatyvinis darbas buvo neįmanomas. Nors Pandėlio vls. MVD agentūriniame tinkle buvo net 83 asmenys, bet su 60 informatorių ryšiai nepalaikomi ir tik su 23 palaikomi retkarčiais. Apskrities centre Rokiškyje MVD skyrius turėjo užverbavęs 60 agentų ir informatorių, bet faktiškai dirbo tik 14, kiti nuo pat verbavimo dienos nedavė nė vieno agentūrinio pranešimo. Tikrintojai revizijos akte užrašė: „*Visi užverbuoti, turint rimtą kompromituojančią medžiagą ir atleisti nuo atsakomybės, kai davė raštiškus pasižadėjimus dirbti MVD naudai, bet nedirba, naudodamiesi Rokiškio aps. MVD skyrių viršininkų nusikalstamu pareigų neatlikimu ir nesugebėjimu padėti savo operatyvininkams*“⁵¹. (Neaišku, kodėl liko neįvertinta paties Rokiškio aps MVD-MGB viršininko pulkininko Vasiljevo veikla, buvo kaltinami tik jo pavaduotojai, skyrių vadai – G. V.)

Ne visi MVD agentai ir informatoriai buvo operatyvininkų naudojami norint parodyti savo viršininkams geresnius darbo rezultatus. Tik nedidelė Rokiškio aps. MVD valsčių skyrių agentų dalis veikė efektyviai, bet jie prisidėjo prie daugelio partizanų žūties, rėmėjų bei ryšininkų išaiškinimo. Rokiškio apskrityje daugiausia žalos partizanų sąjūdžiui padarė broliai Lūžos iš Vladislavavos vienkiemio, Onušio apyl., Juodupės vls. Alfonsas Lūža, užverbuotas NKVD 12-jo pasienio pulko *Smerš* skyriaus čekistų slapyvardžiu *Gandras* (kitur *Gondoras*), kai 1945 m. rugsėjo 23 d. atėjo legalizuotis į Juodupės vls. NKVD skyrių kartu su savo broliu Broniumi Lūža ir dar 3 savo būrio partizanis. B. Lūža legalizacijos metu užverbuotas

⁵¹ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyr. 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 325, 326.

slapyvardžiu *Šukys*. Pirmosios trys A. Lūžos-*Gandro* agento užduotys iš karto užverbavus buvo sužinoti, kur laikosi P. Deksnio, P. Kumpicko būriai ir LPS Gedimino rinktinės štabas. (P. Deksnio ir P. Kumpicko būriai laikėsi daugiausia Juodupės valsčiuje – G. V.) 1946 m. kovo mėnesį agentui buvo pavesta išsiaiškinti, kur yra vokiečių kariuomenės puskarininkio Juozo Kuveikio 26 partizanų būrys, fiziškai sunaikinti būrio vadą J. Kuveikį⁵².

A. Lūža aktyviau pradėjo veikti nuo 1946 m. pavasario. 1946 m. balandžio 17 d. jis užmezgė ryšius su P. Kumpicko būrio partizanais ir gavo iš jų užduočių: padėti jiems maistu, atnešti sovietinių laikraščių ir teikti žinias apie priešų pasirodymą Onušio apylinkėse. Bendraudamas su P. Kumpicko būrio partizanais, agentas sužinojo būrio sudėtį bei jų laikymosi vietas Apūniškio miške, Juodupės vls., ir Užžerių miške, Rokiškio vls., kur jie gyveno laikinose stovyklavietėse, o kartais dienėjo eigulio Juozo Savicko sodyboje⁵³.

Sužinoję iš agento, kad P. Kumpickas ir jo būrio partizanai A. Lūža pasitiki, čekistai nurodė jam išprašyti į partizanų būrį, paaiškinus P. Kumpickui, kad jis ilgiau gyventi legaliai negali, nes čekistai žino jo praeitį ir ne kartą buvo iškvietę ir apklausę, todėl gali jį greitai laiku suimti. Kai įsijungs į būrį, agentui duota užduotis perimti vadovavimą būriui iš P. Kumpicko. Čekistų nuomone, partizanai ir pats P. Kumpickas dėl to sutiks, nes A. Lūža buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis ir partizanų kuopos vadas. Netrukus čekistų planą įgyvendinti pavyko: A. Lūža buvo priimtas į P. Kumpicko būrį ir 1946 m. gegužės mėn. agentas kartu su partizanais išsirengė bunkerį Plunksnočių miške⁵⁴.

1946 m. birželio mėnesio pradžioje A. Lūža-*Gandras* su P. Kumpicku ir jo būrio partizanais lankėsi Šimonių girioje, kur susitiko su partizanų kuopos vadu A. Starkumi-*Blinda*. Netrukus po grįžimo į Plunksnočių mišką, partizanai laikinai nušalino nuo pareigų savo vadą P. Kumpicką neva už civilių asmenų apiplėšimus, o 1946 m. liepos mėn. pabaigoje sušaudė už pakartotinius drausmės pažeidimus ir įtarimus dėl bendradarbiavimo su čekistais. (Toks buvo ir čekistų planas; be A. Lūžos jo įgyvendinti buvo neįmanoma – G. V.) A. Lūža, vykdydamas čekistų nurodymus, „metė“ partizanavimą ir vėl gyveno legaliai savo namuose Vladislavos vns.

Netrukus A. Lūža-*Gandras* užmezgė ryšius su Rokiškio valsčiuje veikusiu Petro Deksnio partizanų būriu ir ėmėsi naujos čekistų užduoties – išsiaiškinti, kur laikosi šis būrys. Bet vėliau čekistai planą pakeitė. Nutarė P. Deksnio būrio ir kitų būrių partizanus, kurie su agentu palaikė ryšius, A. Lūžos pagalba apnuodyti ir suimti gyvus. Užduotį nugirdyti partizanus A. Lūža gavo 1946 m. liepos 29 d. Per 5 dienas jis turėjo suorganizuoti A. Bliekos, P. Deksnio ir kitų P. Kumpicko būrio partizanų „balių“ savo namuose. Rokiškio aps. MVD skyrius A. Lūžai davė 2 litrus degtinės ir 2 litrus samagono, apnuodytus stipriais migdomaisiais feranoliu ir vernoliu, kurie nekeičia gėrimo kvapo ir skonio. Čekistai nurodė A. Lūžai, kad nesvarbu, kokie partizanai ir kiek

⁵²Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 110.

⁵³Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 200.

⁵⁴Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 149, 178.

jų beateitų į jo kvietimą, stengtis apnuodytu alkoholiu „pavaišinti“ visus. Norą suorganizuoti balių A. Lūža turėjo partizanams paaiškinti gailesčiu, kurį jis jaučia Lietuvos kankiniams. Čekistai paskaičiavo kad užnuodyto alkoholio užteks 12 partizanų užmigdyti, jeigu jie suvartos po 200 gramų. A. Lūžos pakviesti, pas jį į namus 1946 m. rugpjūčio 1 d. apie 1 val. nakties atėjo 5 partizanai, vadovaujami P. Deksnio. Agentui pasiūlius pasivaišinti jo namuose, partizanai nesutiko ir nurodė A. Lūžai atnešti maistą ir gėrimus į jų pasirinktą vietą Ažubalių miške.

Čekistai partizanų suėmimui buvo sudarę dvi kovines grupes: pagrindinę 20 žmonių, vadovaujamą MVD 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono vado pavaduotojo vyr. leitenanto Malčenko, ir signalinę 5 čekistų grupę, vadovaujamą Rokiškio aps. MVD BB „borby s banditizmom“ (kovos su banditizmu) skyriaus leitenanto Karpovskio. Pagrindinė grupė turėjo laukti apie 1 km nuo partizanų susirinkimo vietos, signalinė grupė užsimaskuoti kuo arčiau prie partizanų. Abi grupės palaikė ryšius per pasiuntinius. Su signaline grupe ryšį turėjo palaikyti agentas. Čekistai numatė, kad partizanai gali nesutikti vaišintis A. Lūžos namuose. Todėl stengėsi neišsiduoti, sekdami partizanus į mišką. Jiems pavyko likti nepastebėtiems, bet priartėti prie partizanų čekistai negalėjo, nes partizanai pasirinko atvirą vietą toliau nuo krūmų ir medžių, be to, buvo mėnulio pilnatis. Nors agentas nusinešė į vietą visą turėtą alkoholį – 4 litrus, bet partizanai 5-iese kartu su A. Lūža išgėrė tik 1 litrą alkoholio, šiek tiek užkando ir po 1 valandą trukusių vaišių pakilo. Agentas palydėjo partizanus, nurodydamas jiems eiti ta kryptimi, kur jų laukė pagrindinės čekistų grupės pasala.

P. Deksnio vadovaujami partizanai iš pradžių nuėjo A. Lūžos nurodyta kryptimi, bet nepriėję iki pasalos 40 metrų, pasuko kita kryptimi. Rusai šauti nesiryžo, nes partizanus dengė medžių šešėlis, o paleisti šūviai galėjo išduoti agentą. Aptardami nesėkmingai pasibaigusią operaciją, čekistai nusprendė, kad partizanai išgėrė per mažai, kiekvienam iš jų teko maždaug po 160 gr. gėrimo. Todėl jie migdomųjų poveikio neįtė. Čekistai iš anksto buvo numatę ką daryti, kad neužmigtų agentas. A. Lūžai buvo nurodyta iš pradžių pavaišinti partizanus ir pačiam išgerti neapnuodytos degtinės. O vėliau, atnešus apnuodytą degtinę, mandagiai atsisakyti, tvirtinant, kad jis bet kada gali išgerti, bet partizanams ne visada tokia galimybė yra, todėl jie turi gerti daugiau. Operacija galėjo žlugti, ir partizanams išgėrus tik neužnuodytos degtinės, ir agentui sumaišius arba nesuspėjus partizanams įpilti užnuodytos. Nors apie tai operacijos ataskaitoje savo valdžiai čekistai nerašo, matyt, sunku buvo prisipažinti, kad planas, čekistų žargonu vadinamoji kombinacija, jų pačių buvo prastai suplanuota. 1946 m. rugpjūčio 5 d. agentui A. Lūžai-Gandrui Rokiškio aps. MVD čekistai nurodė pakartoti operaciją su veranoliu apnuodyta degtine. Agentas vėl pakvietė partizanus į savo namus pasivaišinti. 1946 m. rugpjūčio 6 d. sutemus, apie 22 val., pas jį atėjo 3 partizanai. Šį kartą čekistai apsupo A. Lūžos namus ir laukė, kada jie išeis iš namo. Kai tik partizanai pasirodė, MVD kareiviai ir čekistai, laukę pasaloje, pradėjo šaudyti, bet dėl kareivių pasimetimo ir netikslaus šaudymo visi partizanai pabėgo. Ataskaitoje nerašoma, kodėl antrą kartą jų nepaveikė veranolis ir jie neužmigo pas A. Lūžą. Po antros nesėkmingos operacijos partizanai pas A. Lūžą daugiau iki 1947 m. žiemos nesirodė, nors agentas stengėsi sužinoti, kur jie laikosi, ir buvo pasiruošęs

čekistų nurodymu atlikti trečią iš eilės kombinaciją su degtine ir veranolium⁵⁵.

1947 m. vasario 27 d. Zablčiaus dvare, Panemunio valsčiuje, A. Lūža susekė ir išdavė Vyžuonos būrio partizanus L. Mikšį, V. Zemlicką, P. Liaušką ir V. Milaknį. Vėliau vaikštinėjo su nieko neįtariančiu to paties būrio partizanu Stasiu Šeškausku-*Ereliu*, ieškodamas ryšio su naujomis aukomis. (Galbūt A. Lūžai partizanus susekti padėjo tai, kad V. Milaknio sesuo Saverija Milaknytė buvo A. Lūžos žmona – G. V.)

1949 m. sausio mėnesį Juodupės vls. Slabados kaime, užklydęs pas ūkininką Kazį Lukštaraupį, pasiprašė pagyventi. Šeimininko dukra Bronė prasitarė, kad pas juos bunkeryje jau žimojamas Vyžuonos būrio vadas Viktoras Tinkūnas-*Ažuolas* (vadovavo būriui po D. Karaliūno žūties 1948 m. kovo 13 d.) – jei jis sutiksiąs, galėsias žiemoti. Sužinojęs, kad bunkeris yra po krosnimi, pranešė čekistams, kurie 1949 m. sausio 11 d. suorganizavo karinę operaciją ir V. Tinkūnas žuvo.

Vėliau A. Lūža buvo pasiūstas ieškoti Algimanto apygardos Gedimino kuopos vado Juozo Bulovo-*Iksa*. Vyžuonos būrio partizanams sekti buvo pasitelktas MGB vidaus agentas *Greitas* (Danas Patūpa), prieš tai išdavęs D. Karaliūną. Vidaus agentui D. Patūpai-*Greitam* 1948 m. rugpjūčio 29 d. Panemunio vls. Rōviškių kaime kartu su Petru Kalpoku per karinę operaciją žuvus, A. Lūža apsimetė esąs vienas likęs iš Algimanto apygardos Vyžuonos būrio partizanų ir ieškąs ryšio su organizuotais partizanais. J. Bulovui-*Iksui* telkiant pavienius partizanus, A. Lūžai per partizaną Julijų Šiulį-*Putiną* pavyko užmegzti ryšį su Algimanto apygardos Gedimino kuopos partizanais. 1949 m. balandžio 25 d. Vīkonių kaime pas ūkininką Joną Stašį agentas susitiko su šios kuopos Kęstučio būrio vadu Petru Andriuškevičium-*Dainiumi* ir partizanais Petru Riūka-*Škirpa* ir Jonu Katele-*Pūku*. J. Bulovas-*Iksas* buvo išvykęs atnaujinti ryšio su rinktinės štabu. Kadangi J. Bulovas kol kas buvo nepasiekiamas, agentas nutarė pats žudyti pavienius partizanus: „[...] parinksiu momentą ir iš savo grupės vieną kitą banditą likviduosiu, nes šis būrys neorganizuotas, banditai nežino, kur katras yra, ir nepajus, kai išvesiu iš rikiuotės. Tik prašau ir Jus pasiruošti tam momentui,“ – rašė jis čekistams. Pirmiausia nutarė nužudyti J. Šiulį, su kuriuo kartu vaikštinėjo. 1949 m. gegužės 20–21 d. agentas A. Lūža-*Maskva*

Įamžinta keturių partizanų žuvimo vieta Zablčiauje. K. Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

⁵⁵Rokiškio aps. MVD 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. rugpjūčio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 88, 89, 106.

dalyvavo Gedimino kuopos partizanų pasitarime, kur išklausė dar praeitą rudenį gautą Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) prezidiumo instrukciją apie partizanų dalinių organizavimą, sužinojo, kad J. Bulovas iškeliavęs į Šimonių girią, norėdamas per tenykščius partizanus atstatyti nutrūkusį ryšį su rinktinės štabu. P. Andriuškevičius nurodė, kad šiuo metu svarbiausia išsaugoti jėgas, trukdyti kolektyvizaciją, stengtis neatsiskleisti ir nesudaryti pavojaus gyventojams. Kadangi A. Lūža pageidavo įstoti į Gedimino kuopą, buvo sutarta, kad kai tik J. Bulovas grįš, paskirs jį Kęstučio būrio vado, t. y. P. Andriuškevičiaus, pavaduotoju. Po pasitarimo praslinkus trims dienoms, 1949 m. gegužės 24 d. A. Lūža nužudė J. Šiulį.

Kitą mėnesį, t. y. birželio 20 d., Užžerių miške A. Lūža vėl susitiko su Gedimino kuopos vadą pavaduojančiu P. Andriuškevičiumi ir sužinojo, kad J. Bulovas dar negrįžęs iš žygio. Negaišdamas laiko, agentas slapta nužudė Gedimino kuopos Kęstučio būrio partizaną Joną Šereiką.

Nieko neįtariantis P. Andriuškevičius-Šaučius paskyrė MGB agentą A. Lūžą ryšininku tarp Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės Gedimino kuopos Kęstučio būrio ir Vytauto apygardos Lokio rinktinės Vyties kuopos Gintaro būrio. Taip jis sužinojo apie Kęstučio būrio stovyklavietę Žiobiškio apylinkėse Stepónių miške, netoli Dárgių kaimo. Iššniukštino, kad ten paslėpti ir archyvai. Pranešė čekistams, kurie 1949 m. rugpjūčio 13 d. karinės operacijos metu nušovė Kęstučio būrio partizaną P. Riūką-Škirpą. Kitiems dviem partizanams pavyko pabėgti.

1949 m. rudenį, siekiant suvienodinti Lietuvos partizanų junginių struktūrą, Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinėje vietoje trijų kuopų buvo suformuoti du rajonai: Aušra ir Neris. J. Bulovas-Iksas, Dūmas buvo paskirtas Neris rajono vadu. Darbo padaugėjo, nes reikėjo formuoti rajono štabą ir pasirengti žiemojimui. Nors J. Bulovas ilgai nepasitikėjo A. Lūža, tačiau, trūkstant didesnė patirtį turinčių partizanų, rugsėjo pradžioje patikėjo jam kartu su P. Andriuškevičiumi parinkti Plunksnōčių miške vietą bunkeriu. Per šį susitikimą su rajono vadu agentas sužinojo, kad 1949 m. rugsėjo 20 d. Ragėlių vls. Skrebiškių kaime įvyks trijų partizanų būrių pasitarimas. Artėjant žiemai, tame susirinkime buvo aptartos veiklos ir ryšių galimybės. Kadangi partizanai žiemą judėti negalėjo, buvo svarstoma, kaip įtraukti į pasipriešinimą legaliai gyvenančius asmenis ir šitaip kurti partizanų rezervą. Agentui *Maskvai* tik spalio pabaigoje pavyko susitikti su MGB operatyvininku. Išsigandęs, kad užsidaręs bunkeryje žiemoti, vienas su visa Gedimino kuopa nesusidoros, A. Lūža prašė čekistų kuo greičiau sunaikinti partizanus. Pasiūlė ir planą: susprogdinti naktį bunkerį, o likusius gyvus partizanus ketino iššaudyti pats. Lapkričio 4 d. agentas pranešė čekistams tikslią bunkerio vietą Plunksnōčių miško 43-iame kvartale. Žiemoti jame rengėsi (įskaitant agentą) 7 žmonės. Kadangi miną pristatyti į Plunksnōčių mišką buvo sudėtinga, agentas gavo dvi granatas su tolo užtaisais. Naktį turėjo nepastebimai išėiti iš bunkerio ir jį susprogdinti. Netoliese su automatu turėjo budėti agento brolis MGB agentas B. Lūža-Šukys, kuris būtų perdavęs ginklą A. Lūžai (pribaigti likusiems gyviems partizanams), o pats nuskubėjęs pranešti apie operaciją čekistams. Auštant agentui užmaskuoti privalėjo būti inscenizuota karinė operacija, suimti partizanų rėmėjai

ir ryšininkai, suvaidinta, kad bunkerį išdavęs kas nors iš suimtujų. Čekistai pa-geidavo, kad prieš sprogdinimą agentas išvestų iš bunkerio P. Andriuškevičių, kuris, žinodamas ryšių su rinktinės štabu kanalus, galėjo būti jiems naudingas. 1949 m. lapkričio 14 d. 4 val. ryto A. Lūža susprogdino bunkerį. Jame žuvo J. Bulovas-Iksas, Dūmas, jo brolis Antanas Bulovas-Budrys, Škarna, Juozo Bulovo žmona Diana Glemžaitė, Kazys Kirstukas-Mukas, Jonas Katelė-Pūkas, P. Andriuškevičius-Dainius, Šaučius.

Dėl MVD-MGB agento A. Lūžos-Gandro, Maskvos išdavysčių iš Panemunio valsčiuje veikusių partizanų būrių – A. Bliekos, Algimanto apygardos Kęstučio ir Vyžuonos – žuvo 14 partizanų. Asmeniškai pats agentas A. Lūža-Gandras, Maskva nužudė 8 partizanus. Jis nušovė du Kęstučio būrio partizanus – J. Šereiką iš Skuomantų k., Juodupės vls., ir J. Šiulį-Putiną iš Ūnuškio mstl., Juodupės vls. susprogdino Plunksnočių miške bunkeryje 6 Gedimino kuopos Kęstučio būrio partizanus – kuopos vadą J. Bulovą-Iksą, Dūmą, Kęstučio būrio vadą P. Andriuškevičių-Dainių, Šaučių, Kęstučio būrio partizanus: J. Bulovo žmoną Dianą Glemžaitę, kuopos vado brolių Antaną Bulovą-Budrį, Škarną, Kazį Kirstuką-Muką, Joną Katelę-Pūką. Iš viso A. Lūža-Maskva čekistams padėjo sunaikinti 30 partizanų. A. Lūža už sėkmingas operacijas prieš partizanus nuolat buvo apdovanojamas įvairiomis piniginėmis premijomis, pvz., 1947 m. jam buvo išmokėta 2500 rublių dydžio premija. Už Neries rajono ir Gedimino kuopos partizanų sunaikinimą A. Lūža gavo 3 tūkst. rublių premiją. Po mėnesio po bunkerio sunaikinimo išdavė Rokiškio ligoninėje besigydančią Vyties kuopos vado J. Streikaus seserį partizanę Oną Streikutę. 1950 m. balandžio mėnesį kartu su žmona – MGB agente Lida – A. Lūža buvo pasiūstas į Suvainiškių miškus pas eigulį Gaidamavičių ieškoti Norberto Tauterio-Norbos, Slibino būrio partizanų. 1950 m. rugpjūčio mėnesį buvo komanduotas į Utenos apskritį. Ten su kitu agentu – Juozu Bulka – apsimetė ketinąs atkurti sunaikintą Vytauto apygardos Lokio rinktinės štabą, susitiko su salakiškiu partizanų vadu Jonu Dūdėnu ir jį išdavė. Tada buvo permestas į Žemaitiją, išdavė Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabo narį Igną Sabulį (kalėjime buvo nukankintas).

Bet išdavikas ir žudikas priėjo liepto galą. 1952 m. MGB agentas smogikas A. Lūža-Maskva buvo perkeltas į Žemaitiją ir 1952 m. balandžio 19 d. įjungtas į MGB agentūrinę-kovinę grupę, kurią sudarė vidaus agentas Zigmąs Sadauskas-Beržas (agentūrinis slapyvardis Muzikantas), operatyviai naudojamas užverbuotas partizanas Petras Bielskis-Aras (agentūrinis slapyvardis Leonas) ir agentas smogikas A. Lūža-Maskva. 1952 m. balandžio 20 d. MGB grupė, vykdydama užduotį, atėjo į Užvenčio rajono Vaišlaukio kaimą (dabar Kelmės rajonas). Čia ryšininko Petro Trilikausko-Plytniko sodyboje įvyko šios grupės ir Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės vado Jono Jankausko-Audronio ir šio rinktinės štabo nario Petro Monkaus-Sidabro susitikimas. P. Bielskis-Aras paprašė J. Jankausko-Audronio pasikalbėti akis į akį ir jam pranešė, kad į susitikimą atėjo MGB provokatoriai. Audronis, norėdamas patikrinti, atskirai išklausinėjo Z. Sadauską-Beržą. Supratęs susidariusią padėtį, Audronis priėmė sprendimą sušaudyti agentą smogiką A. Lūžą-Maskvą ir vidaus agentą Z. Sadauską-Muzikantą. Nuvesti apie kilometrą nuo sodybos MGB agentai buvo likviduoti. Muzikantą likvidavo Šatrijos rinktinės partizanai, o Maskvą

nušovė P. Bielskis-*Aras*. Taip baigėsi aktyviausio Rokiškio krašto MGB agento A. Lūžos, daug pakenkusio ir Panemunio krašto partizanams, gyvenimas⁵⁶.

Alfonso Lūžos broliui, Rokiškio aps. MVD skyriaus vidaus agentui Broniui Lūžai, agentūrinis slapyvardis *Šukys*, pasisėkė labiau nei broliui. Jis nugyveno ilgą amžių ir mirė Juodupės miestelyje netoli savo gimtinės. Užverbuotas tą pačią dieną – 1945 m. rugsėjo 23 d., kaip ir brolis Alfonsas, jis sėkmingai darbavosi čekistų naudai iki partizaninio judėjimo pabaigos. B. Lūža buvo naudojamas čekistų operacijose ir kombinacijose prieš Juozo Kuveikio, Mato Kurkliečio, Broniaus Miškinio partizanų būrius, kurie veikė Juodupės, Obelių ir Rokiškio valsčiuose, taip pat latvių partizanų Voldemaro Silinšo-*Lapins* vadovaujamą būrį, kuris veikė Aknystės ir Garsenės valsčiuose Latvijoje ir Obelių vls. Lietuvoje. B. Lūža-*Šukys* išaiškino J. Kuveikio vadovaujamų partizanų bunkerį Klimbalos miške Latvijoje. Dėl jo išdavystės 1946 m. sausio 29 d. ten žuvo 7 partizanai, tarp jų būrio vadas J. Kuveikis⁵⁷.

Šukys išdavė Rokiškio gimnazijos 6-os klasės moksleivius Vaclovą Vagonį ir Joną Šedį, kurie spausdino ir platino antisovietinę spaudą bei palaikė ryšius su partizanais, Juodupės gydytoją Joną Milaknį, kuris gydė sužeistus partizanus. Paskutinė žinoma operacija prieš partizanus, kurioje dalyvavo *Šukys*, yra jo brolio MGB agento smogiko Alfonso Lūžos-*Maskvos* ir čekistų suplanuotas Gedimino kuopos partizanų bunkerio susprogdinimas 1949 m. lapkričio 14 d. Plunksnočių miške, kur Bronius Lūža-*Šukys* atliko pagalbinį ryšininko tarp savo brolio ir čekistų vaidmenį⁵⁸.

1945 m. gruodžio 15 d. Juodupės vls. NKVD skyriuje legalizavosi Onušio ir Čedasų apylinkėse 1945 m. vasarą ir rudenį iki legalizacijos veikusio J. Žukausko būrio partizanas Algirdas Bekeris. Jis buvo užverbuotas NKVD agentu, slapyvardžiu *Kelmas*, ir iš karto duota užduotis išsijungti į A. Bliekos kuopos S. Juknevičiaus-*Erelio* būrį ir išduoti jo dislokacijos vietą. Agentas nežinojo, kur laikosi *Erelio* būrys. Todėl A. Bekeris-*Kelmas* kreipėsi į partizanų ryšininką Justiną Gretą iš Jokūbiškio vns., kad jis suvestų su Panemunio krašto partizanais. Ryšininkas 1946 m. vasario 25 d. pasikvietė *Kelmą* į jo nurodytą vietą ir ten susitiko su 3 A. Bliekos būrio partizanais – pačiu A. Blieka, V. Tinkūnu ir Bronium Mekšėnu. Jie apie valandą klausinėjo agentą apie jo praeitį ir, kur jis po legalizacijos slapstėsi. Nors A. Bekeris prašėsi A. Blieką priimti jį į savo būrį, bet jam buvo atsakyta neigiamai, paaiškinus, kad partizanai žiemos metu gyvena pas žmones, todėl šiuo metu jo priimti negali. Bet susitarė su *Kelmu* vėl susitikti 1946 m. kovo 5–7 d.⁵⁹

A. Blieka gerai pažinojo A. Bekerį ir priėmė jį į savo būrį. 1946 m. kovo 26 d. Užubalių k., Juodupės vls., buvo išžudyta J. Kanopos šeima – žmona, dvi dukros ir sūnus. Tuo metu pats J. Kanopa buvo išvykęs į Rokiškį. LSSR MVD ministro sudaryta operatyvinio darbo patikrinimo grupė, tikrindama Juodupės čekistų darbą, nustatė, jog 1945 m. lapkričio 16 d. Juodupės vls. NKVD skyrius užverbavo pakankamai

⁵⁶ Žemaitienė N. Partizaninis pasipriešinimas ant-rajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, nr. 1(7), p. 174–197.

⁵⁷ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. sausio mėn. ataskaita, *LVA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 37.

⁵⁸ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LVA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 136, 137.

⁵⁹ Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. gruodžio 15 d. ataskaita, *LVA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 192; Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. vasario mėn. ataskaita, *LVA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 79.

nepatikrintą legalizavusį partizaną A. Bekerį, kuriam suteiktas slapyvardis *Kelmas*. Jam duota užduotis įsijungti į A. Bliekos partizanų būrį. Ryšiui su *Kelmu* Juodupės vls. NKVD viršininkas Tuvašinskis naudojo Užubalių apylinkės pirmininką J. Kanopą. A. Bekeris-*Kelmas* į A. Bliekos būrį įsijungė 1946 m. kovo mėnesį. 1946 m. kovo 26 d. *Kelmas* užėjo pas J. Kanopą ir paprašė jį skubiai vykti į Juodupės vls. NKVD skyrių ir pranešti Tuvašinskiui, kad agentas *Kelmas* J. Kanopos namuose laukia susitikimo su juo. Kai J. Kanopa išvyko į Juodupę, partizanai iššaudė jo šeimą ir surengė J. Kanopos namuose pasalą, laukdami, kada atvyks J. Kanopa ir Juodupės vls. NKVD viršininkas. Bet tik atsitiktinai Tuvašinskis į Užubalių k. nenuvyko ir išvengė užpuolimo. Po nužudymo buvo suimti 7 partizanų rėmėjai ir 2 teroro akto vykdytojai – Pranas Skruodis ir Petras Slavinskas, bet jie nebuvo partizanai. P. Slavinskas per tardymą prisipažino, kad jis, Pranas Skruodis ir A. Bekeris sušaudė J. Kanopos šeimą, bet P. Skruodis tai neigė. Iki šiol nėra tiksliai žinomi žudynių dalyviai, čekistų informacija gali būti klaidinanti⁶⁰.

Juodupės vls. užverbuotas A. Bekeris netapo okupantų talkininku, netrukus po užverbavimo išdavė čekistus ir perėjo į partizanų pusę. A. Bliekos būrio partizanas A. Bekeris žuvo 1946 m. spalio 15 d. su partizanų ryšininku Jonu Trainiu Naujāsodės k., greta Ūnuškio mstl., Juodupės vls.⁶¹

Panemunio valsčiaus agentūriniam tinklui sustiprinti 1945 m. gruodžio 10 d. iš Panevėžio į Čedasus atsiųstas patyręs NKVD agentas maršrutininkas *Utkin*. Jam duota užduotis apsigyventi Čedasuose ir artimai susipažinti su aktyviais partizanų rėmėjais Kaziu Gradecku, Feliksu Kalpoku, Jonu Sukausku, ir, jiems padedant, įsijungti į K. Kalpoko būrį (K. Kalpoko būrys tuo metu Panemunio vls. jau nebeveikė – G. V.)⁶²

Bet jau 1945 m. gruodžio 28 d. *Utkin* pranešė Rokiškio čekistams, kad jam nepavyko susipažinti nė su vienu partizanų rėmėju, nes juo čia nepasitikima. Netrukus agentas išvyko iš Čedasų į Rokiškį, ten susipažino su 1945 m. rudenį legalizavusiu partizanu Jonu Petrošiūnu, kuris pažadėjo jam gauti ginklą ir supažindinti su savo giminaičiais – Broniumi ir Lionginu Marliukais, gyvenančiais Raščiūnų k., Pandėlio vls., kurie jam padės įsijungti į partizanų būrį. Bet prasiėjęs NKVD kariuomenės siautėjimui Rokiškio aps., B. Marliukas pasiūlė agentui pasislėpti Biržų aps. pas savo draugą Alfonsą Šiškauską, kuris gyveno Gōželiškio k., Papilio vls. *Utkinui* buvo parašytas rekomendacinis laiškas. Nuvykęs pas A. Šiškauską su rekomendaciniu laišku, agentas buvo gerai sutiktas, šeimnininkas jam papasakojo, kad jis 6 mėn. buvo K. Kalpoko būryje ir padės agentui susitikti su partizanais. Vėliau A. Šiškauskas nurodė agentui vykti į Rōdiškių k. pas savo seserį Adelę Žėkienę, kuri jį nukreips pas kitą brolių, partizanų rėmėją Kastulį Šiškauską, gyvenantį Pāgrūbio k., Panemunio vls., ir jis suves *Utkin'ą* su vietiniais partizanais. Bet kai agentas 1946 m. sausio 16 d. nuvyko į Pāgrūbio kaimą, K. Šiškauskas atsisakė *Utkin'ą* priimti, motyvuodamas tuo, kad jis bijo suėmimo, nes yra įtariamas ir bet kada į jo namus gali atvykti skrebai.

Nepavykus agento infiltruoti į Panemunio krašte veikiančią A. Bliekos

⁶⁰Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 100, 104.

⁶¹LGGRTC *Vardynų skyriaus sudarytas sąrašas*.

⁶²Rokiškio aps. NKVD skyriaus 1945 m. gruodžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, t. 2, b. 7/106, l. 206.

partizanų būrį, čekistai *Utkin'ą* nusiuntė į Čedasus išprovokuoti įtariamą ryšiais su partizanais vietinės parapijos kleboną Povilą Vainauską. *Utkin* krepšė į kleboną ir prašė išduoti fiktyvų gimimo liudijimą, nes jis slapstąs nuo valdžios. P. Vainauskas išklausinėjo agentą apie jo praeitį ir pasakė *Utkin'ui*, kad jis Čedasų parapijoje žino 15 žmonių, kurie slapstosi nuo valdžios, bet padarė išrašą agentui iš metrikų knygos apie Navicko mirtį, kad jis galėtų išrašu pasinaudojęs gauti fiktyvius dokumentus. Nepavykus įstoti į Panemunio krašto partizanų būrį, agentas vėl grįžo pas A. Šiškauską į Goželiškio kaimą. Jis nuvedė *Utkin'ą* į Beržynėlio vns. Biržų girioje, kur gyveno Čalkienė. Čia jis praleido 2 dienas, laukdamas partizanų. Trečią dieną į sodybą atėjo 3 partizanai, jie atėmė iš agento pistoletą ir jį tardė 8 val. Jie *Utkin'ui* neprisistatė, tik pasakė, kad veikia Biržų ir Šimonių giriose. *Utkin* partizanams per apklausą išdėstė „savo“ istoriją, sukurtą kartu su čekistais, kaip jis atsirado Panemunio krašte. Agento „legenda“ buvo tokia. Jis kilęs iš Leliūnų mstl., Utenos aps., tėvai mirę, sesuo išstremta į Rusiją, brolis pasitraukė su vokiečiais. 1944 m., paimtas į frontą, ten sužeistas, gydėsi Utenos ligoninėje, iš jos pabėgti padėjo slaugė Stundytė, kuri nuteista ir išvežta į lagerius. Pistoletą pavogė iš girtos rusų kariškio Leliūnų mstl., iš to pistoleto nušovė 2 skrebus ir 1 rusų kareivį. Po to įvykio pasitraukęs iš Utenos, 4 mėnesius slapstėsi Rokiškio krašte, bandė prisijungti prie vietinių partizanų, bet, jo nepažinodami, į būrį nepriėmė. Tada legalizavosi Rokiškyje. Registracijai pasirinko Panemunio vls., bijodamas, kad čekistai sužinos apie nusikaltimus Utenoje. Ieško galimybės prisijungti prie vietinių partizanų.

Partizanai paėmė iš *Utkin'o* pistoletą, dokumentus, apklausos metu surašytą protokolą ir pasakė *Utkin'ui*, kad per mėnesį patikrins, ar jis sako tiesą. Jeigu nemeluoja, priims į savo būrį. Bet *Utkin'ui* įvykdyti čekistų užduoties įsijungti į Panemunio vls. veikusių partizanų būrį nepavyko. Partizanai, palikę agentą be ginklo ir dokumentų, daugiau pas Čalkienę ir A. Šiškauską nepasirodė. Neaišku kodėl – arba jie žuvo, arba sužinojo, kad *Utkin* melavo. Jam vėl teko važinėti iš vieno krašto į kitą ir atlikti agento maršrutininko funkcijas, nors čekistai labiausiai siekė Panemunio vls. partizanų gretose turėti vidaus agentą. Nepavykus su *Utkin'u*, čekistams pavyko su agentu maršrutininku *Vladu*, kuris tapo vidaus agentu ir buvo infiltruotas į A. Bliėkos partizanų būrį⁶³.

Panemunio vls. NKVD agentas *Vladas* iš Šipelių k., kaip ir broliai A. ir B. Lūžos bei daugelis kitų agentų, buvo užverbuotas legalizacijos metu. *Vladas* partizanavimo metu priklausė J. Bičiūno būriui, kuris nuo 1945 m. pavasario įėjo į A. Bliėkos vadovaujamos partizanų kuopos sudėtį. Po masinės 1945 m. antrosios pusės partizanų legalizacijos bangos nuo 1946 m. pavasario A. Bliėkos kuopoje partizanų sumažėjo nuo 50 (1945 m. vasara) iki 23 (1946 m. pavasaris). Faktiškai kuopos būriai virto partizanų skyriais. Vienam iš tų skyrių, kuriam vadovavo Juozas Bičiūnas iš Jūsiagirio k., priklausė agentas *Vladas*. J. Bičiūno būrys (skyrius) laikėsi daugiausia Suvainiško apylinkėje ir Rōksalės miške⁶⁴.

⁶³Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. sausio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 10, 11, 28, 29, 41; Rokiškio aps. NKVD agento maršrutininko *Utkin* 1946 m. sausio 27 d. pranešimas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 42, 43.

⁶⁴Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 154.

Iš pradžių, nuo legalizacijos dienos iki 1946 m. birželio mėn., *Vladas* buvo Panemunio vls. NKVD skyriaus BB poskyrio viršininko leitenanto Šatriuk agentas-maršrutininkas. Čekistams reikalaujant grįžti į partizanų būrį, *Vladas* išsiderėjo iš saugumiečių 500 rb. išmoką ir už ją pasamdė žmogų, kad tas dirbtų agento žemę, kol jis „partizanaus“. Taip pat nutarta, kad *Vladas* palaikys ryšį su čekistais per savo žmoną. *Vladui* pavykus grįžti į J. Bičiūno būrį, jis tapo tiesioginiu NKVD (nuo 1946 m. gegužės 4 d. MVD) Rokiškio aps. viršininko pulkininko Vasiljevo vidaus agentu⁶⁵. Norėdami savo agentą sugrąžinti pas partizanus į mišką, Rokiškio čekistai sugalvojo tokią „kombinaciją“. Į Šipelių kaimą, kur gyveno agentas *Vladas*, nusiunčiamas girtas skrebas, kuris kabinėjasi prie kaimo žmonių. Agentas, matant žmonėms, skreba sumuša ir atima iš jo ginklą. Tada pereina į nelegalią padėtį ir prašosi partizanų atgal į būrį. *Vladui* po šios „kombinacijos“ pavyko įtikinti partizanus ir jis 1946 m. birželio 12 d. grįžo į J. Bičiūno būrį. Vidaus agentui *Vladui* buvo nustatyta užduotis išaiškinti visų A. Bliekos kuopos būrių – A. Bliekos, J. Bičiūno, S. Juknevičiaus – dislokacijos vietas ir apie tai informuoti čekistus⁶⁶.

Rokiškio MVD skyriaus agentas *Vladas* nuo pirmų dienų teikė čekistams vertingą informaciją. Jis pranešė čekistams apie A. Bliekos būrio partizanų susirinkimą Taručių miške 1946 m. birželio 12 d. ir apie J. Bičiūno būrio stovyklavietę Dūdbalės miške 1946 m. birželio 20 d. Abu kartus partizanamams dėl nesuderintų MVD kariuomenės ir čekistų veiksmų pavojaus pavyko išvengti. 1946 m. rugpjūčio 4 d. *Vladas* per savo žmoną čekistams pranešė, kad rugpjūčio 8–9 dienomis pelkėje prie Rōviškių kaimo dienos penki J. Bičiūno būrio partizanai kartu su agentu⁶⁷.

Trečią kartą gavę iš *Vlado* vertingą pranešimą, čekistai šį kartą pasiruošė geriau: mišką apsupo 50 MVD 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono kareivių ir 20 Panemunio MVD skyriaus skrebu. Operacijai vadovavo Panemunio vls. MVD skyriaus viršininkas leitenantas Butovas ir MVD 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono štabo viršininko pavaduotojas leitenantas Gopkalo. Vedlys per pelkėtą mišką buvo skrebas iš Pandėlio Lapinskas. Bet ir šį kartą 4 partizanai per 70 priešų rikiuotę prasiveržė, žuvo tik Vytautas Ruželė. Dar vienas partizanas buvo sužeistas, bet jį kiti partizanai išnešė iš mūšio vietos ir paslėpė. Taip pat buvo sužeistas agentas *Vladas*, Panemunio vls. MVD skyriaus leitenantas Šatriuk ir MVD kareivis Kameniuk⁶⁸.

1946 m. rugsėjo 2 d. čekistai gavo informacijos iš savo agentūros, kad A. Bliekos būrio 2 partizanai laikosi Pāgrūbio miške netoli Kunigiškių kaimo. Į vietą buvo nusiųsta 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono 8-oji kuopa, vadovaujama MVD vyr. leitenanto Kulikovo ir Panemunio vls. MVD skyriaus jaun. leitenanto Kvitko. Pamatę prie jų artėjančius kareivius, partizanai užsimaskavo ir šovė į juos, kai priešai priėjo prie pat partizanų. Žuvo kareivis Andrius Šukys, o partizanai sėkmingai pasitraukė. Ta pati MVD kareivių 8-oji

⁶⁵Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 324.

⁶⁶Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 154.

⁶⁷Rokiškio aps. MVD 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. birželio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 13, 14, 45.

⁶⁸Rokiškio aps. MVD 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. rugpjūčio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 106.

Partizanų vado Antano Bliekos sūnaus Izidoriaus iniciatyva Čedasų miestelyje pastatytas paminklas partizanams atminti. Klaudijaus Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

kuopa 1946 m. rugsėjo 5 d. Pavýžuonių kaime aptiko 3 partizanus. Partizanai atsišaudydami traukėsi, bet netoli Griškiškio kaimo kuopos vadui Kulikovui pavyko vieną partizaną nušauti. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo Panemunio krašto partizanų vadas 1945–1946 m. A. Blieka⁶⁹.

Agento *Vlado* suteiktos informacijos dėka Panemunio ir Rokiškio čekistai nustatė, kad A. Bliekos būrys pasidalino į 3 grupes: A. Bliekos – 10 partizanų, Juozo Bičiūno – 6 partizanai ir trečios grupės, kurios vadas nežinomas, – 7 partizanai. Taip pat nustatė, kad partizano J. Bičiūno grupė dažniausiai laikosi Rōksalės miške, o A. Bliekos būrys – Plunksnōčių miške. Čekistai, agento *Vlado* dėka išsiaiškine, kokiais keliais ir vietovėmis dažniausiai juda A. Bliekos būrio partizanai, pradėjo tose vietose masiškai verbuoti gyventojus – kūrė tankų vadinamosios signalinės agentūros tinklą. Jį sudarė daugiausia vietinio MVD skyriaus informatoriai, kurių pagrindinė funkcija buvo stebėti dienos ir nakties metu vietovę netoli savo namų, pastebėjus partizanus, apie tai informuoti čekistus⁷⁰.

Paminklo partizanams atidengimo metu kalba Izidorius Blieka. Vilmos Bičiūnaitės nuotr. 2023 07 02

Čekistai, agento *Vlado* dėka išsiaiškine, kokiais keliais ir vietovėmis dažniausiai juda A. Bliekos būrio partizanai, pradėjo tose vietose masiškai verbuoti gyventojus – kūrė tankų vadinamosios signalinės agentūros tinklą.

⁶⁹Rokiškio aps. MVD 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. rugsėjo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 116–118.

⁷⁰Rokiškio aps. veikiančių partizanų būrių 1946 m. rugpjūčio 1 d. sąrašas, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 116–118.

Prie paminklo partizanams stovi mergaitės tautiniais drabužiais su ažuolų vainiku. V. Bičiūnaitės nuotr. 2023 07 02

I. Blieka (pirmas iš dešinės) su bendraminčiais prie atidengto paminklo partizanams. Antras iš dešinės – akmens meistras Tadas Kavaliūnas. V. Bičiūnaitės nuotr. 2023 07 02

Aukščiausią tarp agentų smogiko rangą, kaip ir A. Lūža, užsitarnavo buvęs K. Kalpoko būrio partizanas Danielius Skuturna iš Naujāsodės k. Jis buvo kilęs iš pasiturinčios šeimos, dalyvavo kartu su kitais partizanais užimant Panemunio miestelį. 1945 m. vasarą D. Skuturna legalizavosi ir kurį laiką niekur nesikišo, vertėsi smulkia prekyba. Dažnai važinėjo į Rygos turgų. Kartais nupirkdavo ir atveždavo partizanamams reikalingų daiktų: radijo baterijų, žiūronų, batų. Matyt, per tai ir pakliuvo. Čekistai pagrasino ilgais metais lageryje ir užverbavo. Iš pradžių dirbo kaip eilinis Pandėlio raj. MGB skyriaus agentas, slapyvardžiu *Severnyj*. Pirmoji agento auka buvo Vyčio apygardos Pilėnų tėvūnijos panemuniečių būrio partizanas Danielius Ruželė-*Kirvis* iš Šniukštų k. Partizanas iš anksto buvo susitaręs su D. Skuturna, kad jam atveš žiūronus. Agentas, sužinojęs, kad D. Ruželė jo laukia savo namuose daržinėje ant šieno, nedelsdamas informavo čekistus. Atvykę iš Pandėlio skrebai ir čekistai apsupo daržinę ir susišaudymo su jais metu 1951 m. spalio 7 d. partizanas žuvo.

Įvykdžius užduotį, D. Skuturnai buvo pavesta surasti ir nužudyti paskutinius Panemunio krašto partizanus, nes visus juos agentas neblogai pažinojo. Kai agentas sutiko įvykdyti ir šią užduotį, jam buvo išduotas pistoletas ir pakeistas jo rangas bei slapyvardis. D. Skuturna tapo agentu smogiku *Zapadnyj*.

Vienas iš paskutinių Panemunio krašto partizanų buvo Vyčio apygardos Pilėnų tėvūnijos panemuniečių būrio partizanas Danius Šapranauskas iš Naujāsodės k. Jis 1948 m. vadovavo pagrindiniam panemuniečių partizanų daliniui – Vyžuonos būriui. Vėliau, sunaikinus Algimanto apygardą ir žuvus beveik visiems šio būrio kovotojams, įsijungė į Pilėnų tėvūnijos partizanų gretas. Su agentu D. Skuturna jie buvo kaimynai iš to paties Naujasodės kaimo, kartu partizanavo 1944–1945 m., pažinojo jį kaip partizanų pagalbininką, todėl, agentui pakvietus susitikti Pāpiškių k. pas Antaną Nagelę, nesuabejojo ir sutiko ateiti. 1952 m. sausio 30 d. vakare partizanas atėjo į A. Nagelės daržinę ir ten susitiko su *Zapadnyj*. D. Skuturna buvo atsinešęs degtinės ir abu ten vaišinosi. Išgėrimo metu agentas paprašė pažiūrėti iš arčiau partizano ginklo – pistoleto „Parabelum“. Kai partizanas padavė pistoletą agentui, jis paleido šūvį D. Šapranauskui į galvą ir jį sunkiai sužeidė. Sužeistas partizanas išbėgo iš daržinės, suklupo ir, surikęs „išdavikas“, įkrito į šulinį ir po kelių minučių mirė⁷¹.

Iš pasižymėjusių okupantų naudai agentų buvo ir Bronė Čibinskaitė iš Slabadniškų k. Ji išdavė 3 Vyžuonos kuopos partizanus: 1946 m. spalio 6 d. Slabadninkų kaime Povilą Černiauską ir Juozą Savicką ir 1948 m. rugpjūčio 6 d. tame pat kaime Petrą Jurkėną. Visi partizanai žuvo. B. Čibinskaitė už išdavystes partizanų buvo sušaudyta⁷².

Paskutiniai Panemunio krašto partizanai Algimantas Ikamas iš Gikoniu k., Kvetkų apyl., Pandėlio rajono, ir Bronius Meškinis-*Devinė* iš Daužgirių k., Kratiškių apyl., Biržų rajono, taip pat žuvo KGB agento išduoti 1954 m. liepos 16 d. Gikoniu kaime. Juos čekistų plačiai prieš Lietuvos partizanus naudotu preparatu „Neptun-22“ apnuodijo Pandėlio raj. KGB skyriaus agentė Bronė

⁷¹ Išrašas iš archyvinės bylos Nr. 307/1; *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, p. 898; *Vandos Mikėnienės (Ruželytės) atsiminimai, Laisvės kovotojų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2009, p. 256, 257.

⁷² *Medelinskas A., Varanauskas A. Vergijos ir netekčių pančiai*, Vilnius, 2000, p. 42, 50.

Paliulionytė-*Lakštingala*. Pandėlio rajono KGB skyriaus čekistai, suderinę su savo vadovybe Vilniuje, parengė tokį partizanų paėmimo planą: *Lakštingalai* išduoti preparatu „Neptun-22“ apnuodytos degtinės ir saldainių. Iš agentės sužinojus, kad pas ją ruošiasi atvykti partizanai, prie *Lakštingalos* namų išstatytos 4 pasalos po 5–6 žmones kiekvienoje pasaloje. Pasalos bus reikalingos tik tuo atveju, jeigu partizanai negertų degtinės arba išeitų iš namo be agentės signalo. Jeigu taip atsitiktų, pasalautojai turėjo partizanus likviduoti. Jeigu, pavartoję preparato, partizanai užmigs, įeiti į vidų ir juos suimti, pasalaujantiems skrebams pasakyti, kad banditų nebuvo, ir juos paleisti. Išvengti nesklandumų, net likviduojant paskutinius partizanus, čekistams nepavyko, nors operacijai vadovavo du patyrę KGB-istai vyr. leitenantai: Bobinas, kuris rūpinosi degtinės ir saldainių paruošimu, ir Panovas, rengęs pasalas. Partizanai agentės namuose buvo labai trumpai, tik apie 10–15 min., ir abu išgėrė tik po 100–150 gramų. Su jais šiek tiek gėrė ir agentės motina. A. Ikamas sučiulpė vieną apnuodytą saldainį, B. Meškinis – du ir, greitai atsisveikinę, paliko agentės namus. Todėl ji nesuspėjo pasalaujantiems čekistams ir skrebams duoti signalo. Jie tamsoje praėjo pro vieną pasalą, kuriai vadovavo KGB leitenantas Lisauskas. Jis matė dviejų žmonių siluetus, bet, nebūdamas tikras, kad tai partizanai, į juos nešovė. Bet kai jie atsitolino, Lisauskas pastebėjo, kad jų rankose sublizgėjo ginklai, ir iš karto į partizanus paleido automato seriją, bet partizanai pasislėpė rugiuose. Čekistai ryte dingusių partizanų paieškai pasitelkė 50 MVD dalinio kareivių. A. Ikamo ir B. Meškino ieškojo daugiau kaip 70 ginkluotų čekistų, kareivių ir skrebų. Nors ir nedaug preparato buvo pavartoję, bet partizanai apsinuodijo. Čekistai rugiuose rado partizanų kuprines, lietpalčius ir pistoletus bei vėmimo žymes. Skrebai, sekdami pėdsakais, maždaug už 1,5 km nuo agentės namų 9-tą valandą ryto netoli Nemunėlio upės krūmuose aptiko partizanus. Jie bandė bėgti atsišaudydami, bet A. Ikamas buvo nušautas iškart, o B. Meškinis-*Devinė* sunkiai sužeistas netrukus mirė. KGB įgaliotinis Pandėlio rajonui leitenantas Rupšys, rašydamas operacijos ataskaitą į Vilnių, pasidžiaugė, kad agentas nebuvo iššifruotas ir jokio įtarimo dėl jo nėra⁷³.

NKVD (MVD) kariuomenės operacijos prieš Panemunio krašto partizanus

Pradiniame partizaninio karo etape 1944–1946 m. okupantai kovai prieš partizanus pasitelkdavo ypač gausias kariuomenės pajėgas. Rokiškio apskrityje nuo pat antrosios sovietinės okupacijos pradžios 1944 m. rugpjūčio mėn. veikė Leningrado fronto NKVD užnugario kariuomenės 12-asis pasienio pulkas. Į Lietuvą atkėlus NKVD 4-ąją šaulių diviziją, LSSR NKVD pradėjo kurti nuolatines kariuomenės įgulas Lietuvos apskričių ir valsčių centruose. Vadovaujantis SSRS NKVD ministro Sergejaus Kruglovo 1944 m. gruodžio 6 d. įsakymu dėl NKVD kariuomenės dalinių perdislokavimo, 1944 m. gruodžio 11 d. į Rokiškio apskritį kovai su partizanais atkeltas NKVD 4-osios šaulių divizijos 2-asis pulkas, kurį sudarė daugiau kaip 1 000 karių⁷⁴.

Bendrą ginkluotų okupantų bei kolaborantų skaičių Rokiškio apskrityje

⁷³ Išrašas iš archyvinės bylos Nr. 64/13; *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2000, d. II, kn. 2, p. 708–710.

⁷⁴ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 230, 231.

1944 m. pabaigoje galėjo sudaryti apie 1300 asmenų. Bet ir šių pajėgų okupantams kovai su partizanais nepakako. Pagal LSSR NKVD vyr. vadovybės kovai su banditizmu LSSR (S. Kruglovo štabo) 1944 m. gruodžio 30 d. įsakymą nr. 004 Rokiškio apskrityje 1945 m. sausio 5–15 d. buvo numatyta atlikti masinę operaciją, kruopščiai „šukuojant“ visus miškus ir gyvenvietes nuo apskrities sienų centro Rokiškyje link, neaplenkiant nė vieno valsčiaus. Tuo tikslu buvo sudaryta NKVD kariuomenės Šiaurės grupė, kurią sudarė operatyvinis štabas, NKVD 4-osios šaulių divizijos trys pulkai – 95-asis, 261-asis, 137-asis, Panevėžio bei Utenos opersektorių NKVD-NKGB skyrių pajėgos (bendras okupantų pajėgų skaičius galėjo siekti apie 3500 asmenų). Operacijos vykdymo metu 261-asis šaulių pulkas – 666 kariai – įsikūrė Čedasuose, 137-ojo šaulių pulko 610 karių – Rokiškyje. Visos geležinkelio stotys apskrities ribose buvo uždarytos skrebu pajėgomis, turinčiomis tikrinti važiuojančius keleivius. Sustiprintos apskrities NKVD-NKGB tardymo-filtracinės grupės, o Rokiškyje parengtos kalnimo vietos net 600 žmonių. Pagal operatyvinio štabo kovinį įsakymą nr. 001 operacija prasidėjo sausio 8 d. 6 val. rytą ir baigėsi 14 d. 18 val. Po to atskirų pulkų pajėgomis buvo dar „iššukuotos“ Šimonių ir sausio 16–17 d. Biržų girios. Operacijos metu buvo verbuojami informatoriai (48 žmonės), kurie vedė į vyrų slapstymosi vietas, rodė bunkerius. Juodupės vls. rusai pirmą kartą panaudojo ir provokacinę taktiką – apsimetus partizanais, per ryšininkus ar rėmėjus išeiti prie tikrųjų partizanų ir juos sunaikinti. Per penkias dienas buvo nukauta neva 122 partizanai, suimti 229 žmonės. Operacijos metu paimta tik 5 kulkosvaidžiai, 6 automatai ir 34 šautuvai. Okupantai nedarė jokio skirtumo tarp besislapstančių partizanų ir civilių ar net visai nesislapstančių vyrų, šaudė ir kankino visus iš eilės. 1945 m. sausio mėnesį NKVD kariuomenės siautėjimo visoje Rokiškio apskrityje metu Panemunio vls. žuvo 21 partizanas ir nužudyti 7 civiliai asmenys⁷⁵.

Apie 1000 NKVD karių, čekistų ir skrebu siautė Rokiškio apskrityje 1946 m. vasario 12 d. Dalyvavo apie 300 NKVD 4-osios šaulių divizijos 25-ojo šaulių pulko karių su 600 konvojinės ir geležinkelių apsaugos NKVD kariuomenės kariais bei skreba⁷⁶.

Vėlesniais metais tokie masiniai visą apskritį apimantys kariuomenės siautimai nebebuvo taikomi. Nors iki pat partizaninio karo pabaigos čekistai, norėdami suimti arba sunaikinti 1 ar 2 partizanus, pasitelkdavo nuo 50 iki 100 rusų kareivių ir skrebu. Pvz., paskutinius 2 Panemunio krašto partizanus A. Ikamą ir B. Meškinį 1954 m. liepos 16 d. bandė sulaukyti daugiau kaip 70 kareivių, skrebu ir čekistų.

Nors nuo 1945 m. pradžios NKVD 4-osios šaulių divizijos pulkai turėjo daugmaž nuolatinės dislokavimosi vietas, prireikus jie būdavo permetami ir į kitas vietas. Pvz., vadovaujantis 4-osios šaulių divizijos vadovybės 1949 m. liepos 27 d. koviniu įsakymu nr. 003 137-ajam šaulių pulkui nepriskirtas operatyvinio aptarnavimo rajonas, kurį sudarė 7 apskritys: Anykščių, Biržų, Kupiškio, Rokiškio, Švenčionių, Utenos ir Zarasų. Pulko daliniai dislokuoti taip: Utenoje – pulko štabas ir visos sudėties 1-asis šaulių būrys, Anykščiuose – 3-iasis šaulių būrys (be vienos kuopos), Kupiškyje – 2-asis

⁷⁵Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 377; Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 236.

⁷⁶Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 212.

šaulių būrys (be vienos kuopos), Biržuose – viena kuopa ir Rokiškyje – viena kuopa. Batalionų pagrindu sudaryti trys judrieji būriai: Utenoje – 130 žmonių, vadovaujamų 1-ojo ŠB vado majoro Seniakino; Anykščiuose – 140 žmonių, vadovaujamų 3-ojo ŠB vado kapitono Jurčenkos; Kupiškyje – 140 žmonių, vadovaujamų 2-ojo ŠB vado kapitono Popovo. Užduotis – likviduoti *Algimanto* ir *Vytauto* apygardų banditų grupių likučius jų aptarnaujamose apskrityse⁷⁷.

NKVD-NKGB (nuo 1946 m. gegužės 4 d. MVD-MGB) skyriams vadovavę bei vykdę operatyvinį darbą jiems priskirtoje teritorijoje saugumo karininkai, kovodami prieš partizanus, pirmiausia rėmėsi NKVD kariuomenės įgulomis ir vietinių skrebu būriais. Žlugus operacijai prieš partizanus, tarp jų kildavo konfliktų, nes kiekviena pusė prieš vadovybę stengėsi save išteisinti, o bendražygi apjuodinti. 1946 m. kovo mėnesį Panemunio vls. buvo dislokuotas MVD 285-ojo šaulių pulko 3-asis batalionas vietoje iškelto į kitą apskritį MVD 25-ojo šaulių pulko 1-ojo bataliono⁷⁸. 1946 m. liepos 11 d. 23 val. čekistai gavo pranešimą iš Rokiškio aps. MVD agento *Vlado*, kad 1946 m. liepos 12–13 d. Rōksalės miške vyks partizanų trijų būrių susitikimas, kuriame dalyvaus A. Bliekos, J. Bičiūno ir biržiečių partizanų būriai. Čekistai nutarė apsupti visą Rōksalės mišką. Sėkmingai operacijai įvykdyti, čekistų nuomone, reikėjo ne mažiau kaip 500 kareivių, bet Rokiškio aps. dislokuotojo MVD 285-ojo šaulių pulko 3-asis batalionas turėjo tik 150 kariškių. Rokiškio aps. MVD skyrius 1946 m. liepos 12 d. 14 val. paruošė siuntą su pranešimu MVD 285-ojo šaulių pulko vadui pulkininkui Voronežskui, reikalaujamas nedelsiant atsiųsti jo vadovaujamą pulką iš Panevėžio prie Rōksalės miško. Rokiškio čekistai siuntą perdavė 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono vadui ir prašė kuo greičiau siuntą nugabenti į Panevėžį. Bataliono vadas nedelsdamas išsiuntė su mašina savo adjutantą MVD leitenantą Gopkalo. Bet, nuvažiavęs iki Pandėlio, šis nutarė pailsėti, pasiliko Pandėlio MVD įguloje pas draugus. Skubią siuntą iš Pandėlio jis išgabeno tik kitos dienos (liepos 13 d.) vakare ir sėkmingai pristatė į pulko štabą. Bet laikas jau buvo prarastas: partizanai pabendravę sėkmingai išsiskirstė, čekistų sumanyta operacija žlugo⁷⁹.

1946 m. Panemunio vls. MVD skyriaus darbo rezultatai kovoje su partizanais buvo menki. Siekiant likviduoti A. Bliekos partizanų kuopą Panemunio vls., čekistai – MVD skyriaus viršininkas kapitonas Černev ir leitenantai Krasko ir Šatriuk – parengė ir su savo valdžia suderino planą. Partizanų likvidacijos planas buvo panašus į žvėrių medžioklės planą. Iš savo agentūros sužinoję, kokiais keliais juda ir kokiuose kaimuose dažniausiai lankosi A. Bliekos partizanai, Černev ir Šatriuk pasiūlė iš trijų pusių vienu metu pradėti tikrinti visus kaimus ir vienkiemius. Kariuomenei judant, visame Panemunio valsčiuje – iš šiaurės nuo Suvainiškio, iš rytų nuo Juodupės ir iš vakarų nuo Panemunio – A. Bliekos būrio partizanai, čekistų nuomone, trauksis link Grubų ir Pągrūbio miškų, į Kurkliėčių kaimą, kur jie turi patikimų rėmėjų. Kai prasidėjo siautimas, čekistai teisingai apskaičiavo, kad A. Bliekos būrio partizanai judės link Kurkliėčių. Kaime buvo parengtos dvi pasalos: viena netoli partizanų

⁷⁷Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 472, 473.

⁷⁸Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 149.

⁷⁹Rokiškio aps. MVD 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. liepos mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/99, l. 65, 66.

rémėjo Kazio Kuzavinio namų, kita – kaimo gale. Vienai iš pasalų vadovavo leitenantas Krasko. Kareiviai iš pasalos, kuri buvo kaimo gale, prašvitus, nesulaukę partizanų, nutarė užteiti į artimiausią namą maisto. Tų namų šeimininkė padavė kareiviams maisto ir paprašė išleisti ją iš namų, kad jį galėtų nuvesti į ganyklą savo arkli. A. Bliėkos partizanai, eidami link Kurkliėčių kaimo, susitiko šią moterį su arkliu ir iš jos sužinojo, kad kaime yra kareivių. Tada partizanai į kaimą nebėjo – ir gerai apgalvota čekistų operacija žlugo. Po operacijos paaiškėjo, kad kareiviai negavo iš dalinio duonos. Todėl nebuvo įvykdytas jų vado įsakymas į operaciją pasiimti maisto 2 paroms. Išalkę kareiviai prašvitus paliko savo postą ir nuėjo į artimiausią sodybą prašyti maisto⁸⁰.

Panaši situacija su alkanais kariais pasikartojė ties Dūdbalės miško pakraščiu 1946 m. birželio 20 d. Panemunio vls. MVD skyriaus čekistai iš vidaus agento Vlodo sužinojė, kad J. Bičiūno būrio partizanai dienoja Dūdbalės miške, išsikvietė kariuomenę Rokiškio miesto įgulos iš MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono. Atvykę MVD kariškiai išstatė miško pakraščiu 7 pasalas, bet bataliono vadovybė prieš operaciją vėl neaprupino savo kareivių maistu. Todėl kareiviai pradėjo ieškoti maisto aplinkinėse sodybose. Vienas kareivis, to nežinodamas, užėjo pas partizanų ryšininką, paprašė maisto ir paskolinti kortas, nes jam vadai sakė, kad reikės pasalauti šioje vietoje ne vieną parą. Ryšininkas nuėjo į mišką ir apie tai pranešė partizanams – čekistų operacija žlugo.

1946 m. gegužės 13 d. MVD 285-ojo šaulių pulko 3-ojo bataliono 7 karių grupė iš Juodupės įgulos (garnizono), vadovaujami MVD seržanto Pečiurino ir MVD operatyvinio įgaliotinio jaun. leitenanto Petraičio, tikrino Pagrūbio k. gyventojų Juozo Navicko sodybą. Į svečius tuo metu buvo atėjęs A. Bliėkos kuopos partizanas Kazys Baltušis, kuris draugavo su Anele Navickaite. Kai čekistai su kareiviais, įėję į trobą, pareikalavo iš K. Baltušio dokumentų, jis tikrintojus pastūmė, išbėgo pro duris, šovė į lauke stovėjusį MVD seržantą Achmedą Udramovą, kuris nespėjo sureaguoti, ir pabėgo į mišką. A. Udramovas buvo paliktas sargyboje lauke prie durų ir privalėjo sustabdyti asmenis, bėgančius iš namo, bet to padaryti nesugebėjo. Rokiškio čekistai savo ataskaitoje apie nuveiktus darbus šį įvykį pakomentavo taip: „*Tai dar vienas pavyzdys prasto MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono vadų ir kareivių darbo kovoje su banditais.*“⁸¹

1946 m. gegužės 20 d. kelyje tarp Suvainišio ir Panemunio, prie Viršilų miško, A. Bliėkos vadovaujami partizanai rekvizavo arkliu su vežimu gabenamą Suvainišio pieninės turtą – 1000 kiaušinių ir 70 kg sviesto. Panemunio vls. MVD skyriaus čekistai iš savo valdžios gavo užduotį susekti sovietinį turtą atėmusius partizanus. Jie nutarė vėl surengti pasalą Kurkliėčių kaime ir ties Vyžuonės upės brasta netoli Čedasų. Kareivių grupei prie brastos vadovavo MVD vyr. seržantas Novošilovas. Trys partizanai pasiskolino arklius iš ūkininkų ir 1946 m. gegužės 27 d. 2 val. raiti per upės brastą kėlėsi į kitą pusę. Vienu momentu partizanai buvo atsidūrę nuo kareivių pasalos tik per 6 metrus. Novošilovas, nors ir buvo gavęs nurodymą į partizanus, jeigu jie pasirodys, šaudyti, jiems brendant upės viduriu, bet kareiviai, matyt, nesitikėjo

⁸⁰ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 182–185.

⁸¹ Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 172.

pamatyti partizanus raitus ir pražiopsojo momentą, kai jie buvo upės viduryje. Pradėjo šaudyti, kai tie jau kėlėsi į kitą krantą. Šūviai buvo netaiklūs, sužeidė tik vieną arklį. Partizanai jį paliko vietoje ir, persėdę ant dviejų arklių, dingo.

Panaši istorija atsitiko ir 1946 m. naktį iš gegužės 28 į 29 d. prie kelių sankryžos ties Klingių kaimu. Čia tuo metu pasalavo MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono kareiviai ir Panemunio vls. MVD skyriaus čekistai. Čia taip pat keliavo 3 partizanai ir priartėjo prie pasalos per 20 metrų. Iš pradžių kareiviai nežiūrėjo, kas eina, bet, partizanams priartėjus prie pasalos, juos išdavė kepurių kokardų blizgesys. Nors kareiviai šovė į partizanus iš gana arti, bet niekam iš jų nepataikė, o partizanai, prisidengę tamsa, dingo. Po šių nesėkmingų čekistams ir laimingai pasibaigusių partizanams pasalų MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono kareiviai buvo atšaukti atgal į Rokiškį⁸².

Rokiškio aps. MVD-MGB skyriaus čekistai pasiskundė savo vadovybei dėl nekokybiško MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono, dislokuoto Rokiškio apskrityje, darbo kovoje su partizanais. Jie savo raporte LSSR MVD nurodė: *„Būtina pažymėti, kad blogai atlieka operatyvines užduotis MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iasis batalionas, naikinant banditų būrius ir grupes. Šio bataliono kariai per 1946 m. gegužės mėnesį vykdytas čekistines-karines operacijas bei pasalas paleido 22 partizanus. Taip pat 2 kartus visos sudėties R. Petronio-Siaubo būrį, vieną kartą visos sudėties M. Kurkliečio būrį ir vieną kartą visos sudėties A. Bliekos būrį. Pats A. Blieka 3 kartus ištrūko iš šio bataliono kareivių pasalų.“* Po ilgų pastangų MVD kareiviai 1946 m. gegužės 28 d. Kurkliečių k. vis dėlto nušovė du A. Bliekos būrio partizanus – Bronių Šapranauską iš Naujasodės k. ir Joną Samulėną iš Panemunio k. – dėl to, kad jie elgėsi neatsargiai: dienos metu miško pakraštyje, netoli savo rėmėjo Kazio Kuzavinio namų, vaišinosi kartu su kitu savo rėmėju Jakovu Kuznecovu. Kareivius ir čekistus pastebėjęs K. Kuzavinis siuntė savo vaikus išpėti partizanų, bet juos sulaikė pasaloje buvę MVD kareiviai.

Bet čekistams operatyvininkams tokia MVD kariuomenės pagalba buvo per menka. Jie dėl visos eilės žlugusių jų suplanuotų čekistinių-karinių operacijų ir 10 A. Bliekos kuopos partizanų sėkmingo pasitraukimo iš priešų pasalų kaltino MVD 285-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono kariškius⁸³.

Dėl nuolatinių nesėkmių kovoje su partizanais nuo savo valdžios nukentėjo Panemunio vls. MVD viršininkas kapitonas K. Černev. 1946 m. birželio mėnesį jo vadovaujamo skyriaus operatyvinę veiklą tikrinusi LSSR MVD ministro sudaryta operatyvinės veiklos tikrinimo grupė tikrinimo akte užrašė: *„Jancijono (A. Bliekos) partizanų būrys Panemunio vls. veikia atvirai ir nebaudžiamai, nes Panemunio vls. MVD skyriaus viršininkas K. Černev dėl bailumo vengia kovoti su banda.“* Panemunio vls. NKVD viršininkas K. Černev dar prieš tikrinimo grupės atvykimą LSSR NKVD viršininko generolo majoro Piotro Kapralovo 1946 m. kovo 18 d. įsakymu nr. 233 buvo gavęs drausminę nuobaudą, kurioje buvo rašoma: *„K. Černev savo tarnybines pareigas vykdė ypač blogai. Vietoje darbo reikalų ėmėsi nuolatinio girtuokliavimo. Operatyvinių dokumentų rengimas ir darbas su šiais dokumentais apleistas ir atliekamas blogai. Įsakau už*

⁸²Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 188.

⁸³Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 189, 195, 201.

nesąžiningą pareigų atlikimą Černevą Konstantiną, Ivano, suimti ir nukreipti į areštinę 5 paroms be galimybės vykdyti skyriaus viršininko pareigas. Atlikus bausmę, perkelti į darbą kitoje LSSR (ne Rokiškio) apskrityje.“ Atvykę operatyvinės Panemunio vls. MVD skyriaus veiklos tikrintojai iš LSSR MVD konstatavo, kad K. Černev ir, atlikęs bausmę, nepasitaisė. Kadangi darbas su banda sužlugdytas, K. Černevo bylas ir jo vidaus agentus *Sičiūną* ir *Vladą* nurodyta perimti Rokiškio aps. MVD viršininkui Vasiljevui.

Panemunio vls. MVD viršininko autoritetą tikrintojų akyse galutinai sugriovė incidentas, įvykęs 1946 m. balandžio 21 d. Panemunyje. Tą dieną miestelyje vyko vietinio skrebu būrio vado vestuvės. Jų metu vestuvių svečiai skrebai, pagerbdami jaunuosius, po penkis kartus šovė į viršų. Tie šūviai sukėlė paniką Panemunio vls. MVD skyriuje. Pastate tuo metu buvę čekistai pradėjo šaudyti pro pastato langus į visas puses, net nepamatę jokie pavojaus. Betikslis šaudymo metu buvo iššaudyta 2300 šovinių ir sužeistas gatve tuo metu ejęs valsčiaus milicijos įgaliotinis. Kad nuslėptų šį nuotykį, K. Černev pranešė Rokiškio aps. MVD skyriui ir LSSR MVD, kad Panemunio vls. MVD pastatą puolė banditai, bet jo vadovaujamiems čekistams pavyko nuo priešų apsiginti. Paaiškėjus tiesai, komisija smulkiai tikrino ir vietinio skrebu būrio darbą. Jos išvadose užrašyta, kad Panemunio vls. skrebu būryje yra 46 nariai. Būrys dislokuotas trijuose valsčiaus miesteliuose (Panemunyje, Čedasuose, Suvainiškyje – G. V.). Didžioji dauguma skrebu netarnavę Raudonojoje armijoje ir nedalyvavę susišaudymuose ar kautynėse. Tarp 46 skrebu tik vienas MVD informatorius. Operatyvinės skrebu būrio bylos nėra, patriotinis auklėjimas nevykdomas⁸⁴.

Panemunio krašto partizanų dalinių pavaldumas ir struktūriniai pertvarkymai

Pirmieji šio krašto partizanų būriai, veikę 1944 m. rudenį–žiema ir 1945 m. pradžioje, priklausė LLA Rokiškio apskrities rinktinei, kuriai vadovavo K. Kalpokas. Nuo 1945 m. gegužės mėn. susiformavo pagrindinis partizanų dalinys Panemunio vls. – A. Bliėkos vadovaujama partizanų kuopa, kurią sudarė 3 būriai – A. Bliėkos, J. Bičiūno ir S. Juknevičiaus. Kuopa apie metus, iki 1946 m. vasaros veikė savarankiškai. Neutrūko kontaktų ir su kaimyniniais būriais. Rytuose, Rokiškio ir Juodupės valsčiuose, veikė Gedimino LPS rinktinės Algirdo ir Birutės kuopoms pavaldūs (iki 1946 m. pavasario – G. V.) partizanų būriai. Petro Deksnio 12 partizanų būrys, veikęs Stepónių ir Vengerinės miškuose, Juozo Kuveikio 30 partizanų būrys, veikęs daugiausia Apūniškio ir Pāduobio miškuose, Juodupės vls., Povilo Kumpicko-*Abroskos* 26 partizanų būrys, veikęs Ažūbalių miške ir Įlzenbergo dvaro apylinkėse, nuo 1945 m. vasaros priklausė LPS Gedimino rinktinei, kurios vadovybė laikėsi Užpalių sen., Utenos aps. LPS Gedimino rinktinė buvo gerai organizuota: 1945 m. vasarą jai priklausė apie 200 partizanų, leido periodinę spaudą – laikraštį „Partizanas“, rinktinės partizanai buvo pasiskirstę į 8 kuopas. A. Bliėkos kuopa, matyt, nesijungė prie LPS Gedimino rinktinės todėl,

⁸⁴Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 249, 326.

kad šie partizanų junginiai priklausė skirtingoms pasipriešinimo organizacijoms: A. Bliekos rinktinė – LLA, o Gedimino rinktinė – LPS. 1945 m. tarp šių dviejų organizacijų vadovybės narių buvo nesutarimų. Panemunio krašto partizanų vadas A. Blieka, kaip ir K. Kalpokas, buvo LLA nariai. Biržiečiai partizanai iš Pāpilio ir Vabalniško vls. taip pat palaikė ryšius su A. Bliekos kuopa, bet jie iki 1947 m. gruodžio mėn. veikė savarankiškai ir nesijungė į jokią partizanų apygardą ar rinktinę, kuri veikė Aukštaitijoje.

Pietuose, Pándėlio girioje, veikė savarankiškas, kaip ir A. Bliekos, 35 partizanų būrys, vadovaujamas Romo Petronio-*Siaubo*, buvusio Pāpilio vls. policijos nuovados viršininko⁸⁵. Jis 1944 m. pabaigoje vadovavo K. Krišiūno kuopos, pavaldžios K. Kalpoko rinktinei, būriui. Nuo 1945 m. gegužės mėn. R. Petronis-*Siaubas* – pandėliečių partizanų vadas.

1946 m. vasarą suaktyvėjo ryšiai tarp Rōkiškio ir Kūpiškio apskrityse veikusių partizanų dalinių. Vienyti šio krašto partizanus ėmėsi Kūpiškio ir Šimonių valsčiuose aktyviai veikus LLA desantininkas, Vytauto apygardos Šarūno rinktinės būrio vadas Antanas Starkus-*Blinda* ir Skāpiškio bei Pandėlio vls. veikus būrio vadas, Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas Antanas Gūra-*Šarūnas*. 1946 m. rugsėjo mėn. jie Ažūsienio k., Šimonių vls., netoli Prano Aiduko sodybos, sukviėt partizanų vadų pasitarimą, kuriame dalyvavo 20 partizanų, tarp jų ir rokiškėnai – pandėlietis būrio vadas Bronius Baltušis-*Kiriška*, žiobiškietis būrio vadas Juozas Bulovas-*Iksas* iš Kalpōkiškio vnk. (būrys veikė daugiausia apie Žiōbiškį) ir Steponas Bulovas-*Vėjas* iš Naujāsodės kaimo. Buvo kviesti ir Panemunio vls. veikusios savarankiškos partizanų kuopos (buvusios A. Bliekos kuopos, A. Blieka žuvo 1946 m. rugsėjo 5 d.) atstovai. A. Blieką pakeitęs D. Karaliūnas vadovavo tik 14 partizanų daliniui. Galbūt pasikeitus panemuniečių vadui ir sumažėjus partizanų skaičiui, buvusi A. Bliekos kuopa buvo pradėta vadinti Vyžuonos būriu, bet šio būrio partizanai į pasitarimą atvykti negalėjo. Pasitarime buvo suformuota nauja Vytauto apygardos Šarūno rinktinės kuopa, jos vadu išrinktas A. Gūra-*Šarūnas*, vado pavaduotoju A. Starkus-*Blinda*. Dėl veiklumo ir organizuotumo netrukus A. Starkus-*Blinda* buvo paskirtas Vytauto apygardos Šarūno rinktinės vado Antano Slučkos-*Šarūno* adjutantu.

1946 m. spalio 12 d. A. Slučka-*Šarūnas* išleido rinktinei įsakymą nr. 26, kuris buvo skirtas daugiausia rokiškėnams. Jame buvo skelbiama: sukviesti rajonų partizanų susirinkimus ir slaptu balsavimu išsirinkti būrių vadus, kuopų vadų pavaduotojus, kuopų propagandistus. Savarankiška partizanų ir būrių vadų veikla uždraudžiama, nesilaikantys partizanų įstatų bus nubausti. Sudaryti partizanų sąrašus pagal apylinkes ir pareigas. Visą darbą padaryti iki 1946 m. lapkričio 1 d. Šis įsakymas turėjo paskatinti Rokiškio krašto partizanų vienijimąsi į Šarūno rinktinę.

Tikriausiai prie Šarūno rinktinės iki 1946 m. pabaigos prisijungė ir Panemunio vls. tuo metu veikę partizanų būriai. Vyžuonos 14 partizanų būrio, vadovaujamo D. Karaliūno-*Karaliaus*, *Montės*, pagrindinis veiklos rajonas buvo Panemunio vls., bet šio būrio partizanai lankydavosi ir Juodupės vls. bei Rokiškio vls.

⁸⁵Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 113.

Žiobiškio apylinkėse ir Papilio vls., Biržų aps. B. Baltušio-*Kiriuškos* 10 partizanų būrys veikė daugiausia Pandėlio vls., bet užeidavo ir į Panemunio vls. V. Tauterio 8 partizanų būrys veikė daugiausia Kvetkū apyl., Panemunio vls., ir Biržų aps., Papilio vls. Neaišku, ar šie trys būriai buvo 1946 m. įjungti į A. Gūros-*Šarūno* kuopą, ar išlaikė dalinį savarankiškumą, vėl įsijungė į atnaujintą buvusią A. Bliekos kuopą, kuri 1947 m. pradėta vadinti Vyžuonos kuopos vardu⁸⁶.

Kuopa, kuri buvo įkurta partizanų pasitarime 1946 m. rugsėjo mėn., vadovaujama A. Gūros-*Šarūno*, 1947 m. balandžio 5 d. jam žuvus ir 1947 m. balandžio 19 d. partizanams įkūrus Algimanto apygardą, pradėta vadinti Algimanto kuopos vardu. Žuvusį A. Gūrą-*Šarūną* vado poste pakeitęs A. Starkus-*Montė* dar labiau sustiprino ryšius tarp Kupiškio ir Rokiškio apskrityse veikiančių partizanų būrių.

1947 m. partizanų būriai toliau struktūrizavosi. Formaliai Rokiškio apskrities teritorija įėjo į Vytauto apygardos Šarūno rinktinės ribas. Tačiau čia veikė keletas didesnių būrių, nepavaldžių aukštesniems štabams, ir keliasdešimt mažesnėmis grupelėmis besislapstančių partizanų. MGB duomenimis, apskrityje buvo apie 120 laisvės kovotojų. Vytauto apygardos Šarūno rinktinei priklausė Pandėlio, Panemunio ir Panemunėlio valsčiuose veikusi kuopa, kuriai iki žūties 1946 m. rugsėjo 5 d. vadovavo Antanas Blieka, o vėliau – Antanas Gūra-*Šarūnas*. 1947 m. balandžio 5 d. Suvaidiškių miške prieš Velykas su penkiais partizanais žuvus vadui *Šarūnui*, vadovavimą kuopai perėmė Bronius Baltušis-*Kiriuška*. Kuopai priklausė keletas būrių: Pandėlio vls. – Povilo Gaigalo-*Žukovo*, Panemunėlio vls. – Stasio Jasiūno, Vyžuonės apylinkėse – Danieliaus Karaliūno, Kvetkuosė – Vytauto Tauterio (1947 m. birželį susijungė su Povilo Skiauterio būriu) vadovaujami partizanai. Pandėlio ir Pāpilio apylinkėse 1947 m. dar veikė nedideli Romo Petronio, Jono Marciuko ir Broniaus Žilinsko, Alizāvos, Kuprėlišio ir Pandėlio apylinkėse – Jono Šidlausko ir Alekso Puzino partizanų būriai. 1947 m. rugsėjo mėnesį žuvus B. Baltušiu, jo vadovaujama kuopa suskilo į keletą būrių, kuriuos suvienyti ėmėsi broliai Juozas ir Jonas Bulovai (deja, 1947 m. gruodžio 17 d. pagal agentų pranešimus Žiobiškio apylinkėse, Steponių k. surengtoje pasaloje sužeistas Jonas Bulovas-*Vėjas*, dengdamas ugnimi kovos brolius, žuvo). Vytauto apygardos vadovybė ragino veikti organizuotai: šaukti apylinkės partizanų sueigas, formuoti būrius ir kuopas, išsirinkti vadus ir savavališkai nevykdyti jokių akcijų. Siekiant pagerinti vadovavimą, 1947 m. balandžio mėn. iš dalies Vytauto apygardos buvo suformuota nauja Algimanto apygarda, kuriai ir buvo priskirti anksčiau Šarūno rinktinei priklausę partizanų daliniai. 1947 m. Rokiškio apskrities teritorijoje praktiškai veikė dviejų apygardų partizanai: rytinio pakraščio (Júodupės ir Obėlių) partizanai, kaip ir anksčiau, priklausė Vytauto apygardos Lokio rinktinei, o likusieji – naujai kuriamos Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinei (įkurta 1948 m. birželio 15 d., vadas – Juozas Kemeklis-*Rimtutis*). Vytauto apygardai priklausę Rokiškio apskrities partizanų būriai įėjo į Vyties kuopą (vadovavo Balys Vaičėnas-*Liubartas*, nuo 1947 m. rugsėjo mėn. iki veiklos pabaigos – Juozas Streikus-*Stumbras*). Čia buvo suformuoti Vyties (Aleksandravėlėje, vadas B. Vaičėnas) ir Gintaro (Obėlių ir Juodupės apylinkėse, vadas Juozas Žukauskas-*Spirginys*) būriai. Kunigaikščio Margio rinktinėje buvo numatytos

⁸⁶Rokiškio aps. MGB skyriaus 1947 m. balandžio mėn. ataskaita, *LYA*, f. K-1, ap. 41, b. 533/11, l. 23.

trys kuopos. Jos suformuotos jau 1948 m. vasarą. Dariaus ir Girėno kuopa (vadovavo Kazys Jurevičius, o 1949 m. vasario mėnesį ją paskyrus rinktinės štabo viršininku, – Antanas Baukys-Sakalas, jam 1949 m. kovo 13 d. žuvus, – buvęs plechavičiukas kamajiškis Petras Černius-Tigras) veikė Ragėlių ir Kamajū apylinkėse. Jai priklausė Žalgirio (vadas Jonas Mackus-Don Kichotas), Ažuolo (vadas Pranas Kemeklis-Tėvas), Audros (vadas Feliksas Stasiškis-Smūgis) ir Kalnų (vadas Jonas Dilys-Bijūnas) būriai. Antroji – Vaižganto kuopa (vadas Albertas Nakutis-Viesulas) veikė Kūpiškio, Svėdasų ir Kamajū apylinkėse. Ją sudarė Viesulo (vadas A. Nakutis) ir Vaidilučio (vadas Kazys Indrelė-Strausas) būriai. Trečioji – Gedimino kuopa buvo mažiausia ir susidėjo iš vieno Kęstučio būrio. Ji veikė Alizāvos, Kuprėliškio, Pándėlio ir Panemūnio apylinkėse. Kuopai vadovavo Juozas Bulovas-Iksas, o Kęstučio būriui – Petras Andriuškevičius-Dainius. J. Bulovas-Dūmas, Iksas kartu ėjo kuopų ir būrių ryšininko pareigas.

Be šių, išjungusių į apygardas partizanų dalinių, apskrityje 1948–1949 m. liko keletas jokiam aukštesniam štabui nepavaldžių partizanų būrių. Panemunio ir Pāpilio valsčiuose veikė Povilo Skiauterio 9 partizanų būrys. P. Skiauteriui kartu su V. Tauteriu 1948 m. gruodžio mėnesį žuvus, vadovavimą perėmė Vytauto brolis Norbertas Tauteris⁸⁷.

Šiame krašte partizanų organizavimosi darbai, palyginti su kitomis Lietuvos vietovėmis, šiek tiek vėlavo. Kaip rašė Juozas Kemeklis-Rokas, pirmasis Kunigaikščio Margio rinktinės vadas: „Mūsų rinktinė dar tebėra organizavimosi stadijoje. Mums reikės įdėti daug jėgų ir atkaklaus darbo, kad taptume lygūs su seniai veikiančiomis rinktinėmis.“ Priklausyti aukštesniam štabui, turinčiam ryšį su 1948 m. intensyviai kuriama vyriausiąja vadovybe, o per ją – su visos Lietuvos partizanų apygardomis, gauti veiklos instrukcijas, žinoti pagrindžio strategines ir taktines nuostatas buvo viliojantis dalykas, tačiau kartu tai reiškė, kad reikės atsisakyti savavališkų veiksmų, laikytis karinės drausmės ir vykdyti įsakymus. Partizanai privalėjo tapti gerai organizuota pagrindžio kariuomene, nes okupacija užsitęsė, ir jei kas norėjo vien išsislapstyti nuo mobilizacijos, tas galėjo legalizuotis ar mėginti išgyyti fiktyvius dokumentus. Tačiau svarbiausias argumentas, nulėmęs kai kurių būrių nenorą jungtis į atitinkamas visoje Lietuvoje jau susiformavusias partizanų struktūras, buvo išdavysčių ir provokacijų baimė. Junginių tarpusavio ryšiai buvo ta grandis, į kurią čekistai stengdavosi įterpti savo agentus bei provokatorius ir kuriose buvo sunkiausia išlaikyti konspiraciją. Iš suimtų ryšininkų tardytojai sadistiškai kankinimais ar klasta išgaudavo prisipažinimus. Todėl paskirti susitikimai dažnai baigdavosi kautynėmis. Be to, apsimitę ryšio ieškančiais kaimyniniais daliniais ar vyresniąja vadovybe, siautėdavo MGB agentai smogikai. Todėl kai kurioms partizanų grupėms (tarp jų buvo pándėliečiai A. Puzinas ir J. Čepulis) atrodė daug saugiau nesijungti į stambesnius organizacinius vienetus.

1948 m. vasarą J. Bulovo vadovaujama Gedimino kuopa praleido Pándėlio vls., netoli Lailūnų kaimo išrengtoje miško stovykloje. Partizanus rėmė Genė ir Joana Nežinskaitės, jų namuose buvo ryšių punktas slaptavardžiu „Pakrūmė“. Partizanai turėjo rašomąją mašinėlę, daugino Algimanto apygardos laikraštį „Partizanų kova“. Būryje buvo ir

⁸⁷Rokiškio aps. MGB skyriaus 1948 m. gegužės mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/102, l. 230.

Juozo Bulovo žmona poetė Diana Glemžaitė. Organizavimosi reikalais pas juos ateidavo pandėliečiai Aleksas Puzinas-*Liudvikas*, Jonas Baltušis-*Didelis Jonas* (vėliau pasivadino *Trimitu*), Jonas Čepulis, kartais susirinkdavo iki 15 partizanų. „*Ketinu užmegzti ryšį su visais kaimynais ir įjungti juos į rinktinę*“, – rašė J. Bulovas-*Iksas*.

Tokia aktyvi veikla negalėjo neatkreipti čekistų dėmesio. Kuopai sekti buvo pasitelktas patyręs MGB agentas *Maskva* – buvęs Juodupės partizanas A. Lūža. Vėliau agentas *Maskva* buvo pasiūstas ieškoti J. Bulovo. Artėjo pavasaris. 1949 m. vasario 26 d. J. Bulovas rašė Kunigaikščio Margio rinktinės štabo viršininkui: „*Žiemą praleidome nejudėdami, tik praeitą savaitę susirišome su plačiuoju pasauliu. Labai gaila, kad mūsų nedidelė šeima dar sumažėjo. Šią žiemą žuvo partizanų Kamajų valsčiuje ir Kupiškio apskrityje. [...] Gauta literatūra apšviečiau saviškius. Labai geri turiniu ir forma „Laisvės šauklis“ [Vytauto apygardos Liūto rinktinės organas. – N. Ž.], „Partizaninė kova“. Manau, kad atsiras žmonių, kurie prisidės ir rašys į laikraštį [iš Gedimino kuopos į rinktinės štabą dirbti „Partizanų kovos“ redakcijoje išėjo partizanas Jonas Kublickas-Šturmas. – N. Ž.] [...] Po pirmos ilgam laikui keliausiu pas Biržų partizanus, pakeliui susitikęs pandėliečius, galvoju juos įjungti į rinktinės sudėtį. Dedam pastangas susitikti su Čedasų ir Obelių partizanais.*

Panemunėlio valsčiuje ir Rokiškio valsčiaus pakraštyje prasidėjo „pažymėjininkų“ (t. y. legalizuotųjų) areštų epidemija. Viskas prasidėjo nuo to, kad pas vieną ant aukšto rado partizanų literatūrą, šis išdavė savo draugą, tas kitą, trečią ir t. t. Jau suimta daugiau kaip 20 žmonių. Kalba, kad jų padėtis pablogėjo, Vasario 16 iškėlus vėliavą ant Panemunėlio majako. Toks pat procesas vyksta Panemunio vls. Baublių, Janikūnų, Kurkliečių kaimuose, pirmadienį jau buvo suimti 4 žmonės, vyksta kratos. Kalba, kad Rokiškyje suimta 60 žmonių (žinios netikslios), gamyklos „Plūgas“, elektros stoties darbininkų ir kitų, pas daugelį rado ginklų. Darau žygius dėl kuopos padidinimo ir tikiu, kad susijungsime su šiauriniais rokiškiečiais. Nors mūsų tėvynę baigia sukolektyvinti, nepaisant daugybės areštų, žmonės tiki greitai išsivadavimu.“⁸⁸

1949 m. rudenį, siekiant suvienodinti Lietuvos partizanų junginių struktūrą, Kunigaikščio Margio rinktinėje vietoj trijų kuopų buvo suformuoti du rajonai: *Aušra* ir *Neris*. J. Bulovas-*Dūmas* buvo paskirtas *Neries* rajono vadu. Darbo padaugėjo, nes reikėjo formuoti rajono štabą ir pasirengti žiemojimui. Nors J. Bulovas ilgai nepasitikėjo A. Lūža, tačiau, trūkstant patyrusių partizanų, rugsėjo pradžioje pagaliau patikėjo jam kartu su P. Andriuškevičiumi parinkti Plunksnėčių miške vietą bunkerui. 1949 m. lapkričio 14 d. 4 val. ryto A. Lūža susprogdino bunkerį. Jame žuvo J. Bulovas-*Iksas*, *Dūmas*, jo brolis Antanas Bulovas-*Budrys*, *Škarna*, Juozo Bulovo žmona Diana Glemžaitė, Kazys Kirstukas-*Mukas*, Jonas Katelė-*Pūkas*, P. Andriuškevičius-*Dainius*, *Šaučius*. Penkios dienos prieš žūtį D. Glemžaitė rašė: „*Jeigu negrįžčiau – kaip justi – neminėkit labai blogai. Nes ir mes taip pat esame žmonės, gal tik ne visiems suprantami. Geriau palinkėkite, kad jei bus lemta mirti, – gimtoji žemė, uždengus mūsų akis, tebūna kaip glamonėjanti ranka.*“ Partizanų kūnai buvo išniekinti Juodupėje. Kunigaikščio Margio rinktinės *Neries* rajono vadovybė buvo sunaikinta. Organizaciniai reikalai Pandėlio ir Rokiškio apylinkėse apmirė. 1949 m. spalio–lapkričio mėn. čekistams pavyko sunaikinti Algimanto apygardos ir

⁸⁸Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, *LVA*, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 113.

Kunigaikščio Margio rinktinės štabų bunkerius. Žuvo Algimanto apygardos vadas A. Starkus, štabų pareigūnai. Kunigaikščio Margio rinktinės vadui J. Kemekliui pavyko prasiveržti iš apsupties ir jis persikėlė į Kupiškio apskrities Svėdasų valsčių. Rinktinėje buvo likę vos 16 partizanų. Trūkstant pareigūnų, 1950 m. lapkričio 25 d. Algimanto apygarda srities vado įsakymu buvo panaikinta, likę gyvi Šarūno ir Kunigaikščio Margio rinktinių kovotojai sujungti į vieną – Tumo Vaižganto rinktinę ir priskirti Vytauto apygardai⁸⁹.

Šiai apygarda priklausiusi Vyties kuopa 1950 m. irgi buvo beveik visiškai sunaikinta. J. Streikus kurį laiką glaudėsi Latvijoje, vėliau partizanavo Rokiškio apylinkėse, paskutinius trejus metus slapstėsi Nótigalės ir Plunksnėčių apylinkėse. Paklauses čekistų pažadų, 1958 m. kartu su broliu Izidoriumi J. Streikus legalizavosi, tačiau 1962 m. buvo nuteistas mirties bausme ir sušaudytas. Vytauto apygardos Lokio rinktinės vadas B. Vaičenas (pirmasis Vyties kuopos vadas) žuvo 1951 m. balandžio 11 d.

1950 m. Pandėlio apylinkėse veikusiems partizanams vadovavo Romas Petronis-*Siaubas*, panemuniečiams – N. Tauteris-*Norba*, papiliečiams – Jonas Marciukas. Jie palaikė ryšį su Biržų krašto partizanais, kuriems vadovavo Steponas Giedrikas-*Girietis* ir poetas Bronius Krivickas. Partizanus MGB medžiojo verbuodama jų rėmėjus, gimines ir pažįstamus. Kai kurie užverbuotieji, nenorėdami šnipinėti ir nematydami kitos išeities, patys išėjo partizanauti. Agentų tinklas plėtėsi, o partizanų rėmėjų po masinių trėmimų sumažėjo. Čekistų išradingumui nebuvo ribų. Norėdami susekti N. Tauterį, jie nutarė sulaikyti į Šilutės Macikų konclagerį motinai vežiojantį siuntinius jo nepilnametį brolių Daną Tauterį ir iškvosti specialiojoje provokatorių grupėje.

Suvarius gyventojus į kolūkius, partizanų padėtis labai pasunkėjo. Apisirūpinti maistu ir būtiniaisiais reikmenimis tapo problemiška, o kiekviena akcija – parduotuvių, valdiškų įstaigų kasų, kolūkių puolimai – sukeldavo neregėtą čekistų siautėjimą. Partizanų giminės buvo ištremti, likusieji gyventojai nuskurdinti. Partizanas Mykolas Suveizdis-*Sakalas* laiške ištremtiems tėvams rašė: „*Kolchozninkai kasmet tampa vis turtingesni ir turtingesni, greit nebežinos, ką valgyti ir gerti, gal tetrūks tik gulsės pieno. Arkliai tapo tokie riebūs, kad vos vos vaikšto. Pavasarį Papilyje įsikūrė MTS, traktoriai gaudžia kaip fabrike, o ūkininkams mažai kas liko dirbti. Jie stovi ir žvalgosi, kur varnos laksto. „Duonos šiai dienai dar turime, ko daugiau reikia“, – kalba.*“ Džiugino tik tai, kad jaunimas nebuvo nutautėjęs: Pándėlio, Pāpilio ir Skāpiškio apylinkėse pasirodydavo atsišaukimų, mokyklose kūrėsi pagrindinės organizacijos.

1951 m. gegužės pabaigoje Biržų girioje buvo sušauktas biržiečių, pandėliškių, papiliečių ir panemuniečių partizanų pasitarimas. Susirinko apie 20 partizanų, sutarė palaikyti ryšį. Rugsjūčio mėnesį į Biržų girią atkeliavus Vyčio apygardos atstovams, buvo įkurta Sierakausko (vėliau pavadinta Pilėnų) tėvūnija, jos vadu tapo Steponas Giedrikas-*Girietis*. Biržų girioje partizanavęs poetas B. Krivickas buvo paskirtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Rytų Lietuvos srities visuomeninės dalies vadovu, buvo atnaujinta spaudos leidyba. Pandėliečiai

⁸⁹ Rokiškio aps. MGB skyriaus 1950 m. gruodžio mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 40/19, l. 242.

partizanai įstojo į Pilėnų tėvūniją, pradėjo gauti partizanų laikraščių, atsišaukimų, B. Krivicko-*Rivaišo* eilėraščių. Matyt, per Juozą Šibailą, LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotoją, atkeliavusį į Aukštaitiją, juos pasiekė kitose apygardose leidžiama spauda, karikatūros, satyrinė poema „Raudonasis rojus“.

Nors organizaciniu atžvilgiu Pandėlio rajono partizanams tie metai buvo sėkmingi, tačiau jie atnešė daug aukų. 1951 m. spalio 7 d. sodyboje, kurios šeimininko abu sūnūs buvo užverbuoti MGB, smarkiai pasipriešinęs (nukovė vieną čekistą) žuvo jaunas panemuniečių partizanas Danas Ruželė-*Kirvis* iš Šniukštų k., Panemunio apyl. 1951 m. spalio 12 d. Vabalniško rajone Janušiščio miške klautyti grupės partizanų išpažinčių atvyko MGB agentas *Tupėnas* – kunigas Antanas Valantinas, kuris apnuodijo partizanus čekistų duotu vynu. Sumigę vyrai buvo suimti. Tarp jų – Pilėnų tėvūnijos štabo viršininkas Linas Pivoravičius-*Kanapė* (kilęs iš Pandėlio rajono Einorių kaimo), štabo visuomeninės dalies viršininkas R. Petronis-*Siaubas* (buvęs Pāpilio policijos viršininkas), Bronius Mikonis-*Cvinglis*, Vytautas Valentėlis-*Laigūnas*, Petras Laucius-*Pumputis*. Visi suimtieji buvo nuteisti mirties bausme. Norėdamas išlikti gyvas, R. Petronis sutiko vykdyti čekistų užduotis ir nurodė partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Dėl jo išdavystės 1951 m. spalio 28 d. Pariškių miške už Kūčgalio žuvo panemuniečių būrio vadas N. Tauteris ir Adolfas Bičiūnas.

Partizanai atkakliai priešinosi, tačiau jėgos buvo nelygios. Iš R. Petronio būrio liko tik du partizanai: J. Baltušis ir Romas Styra. Pirmasis partizanavo nuo 1944 m., o antrasis tapo partizanu 1950 m., pabėgęs iš sovietinės kariuomenės.

1952 m. liepos 27 d. Žalynės vienkiemyje 10 stribų būrys, krėsdamas Viktoro Maišėno sodybą, ant tvarto užtiko du partizanus. Partizanai nušovė vieną iš stribų ir mėgino pabėgti į mišką. Beveik už kilometro nuo sodybos buvo nušautas devyniolikmetis partizanas Vladas Būtėnas (1950 m. žuvusio Antano Būtėno brolis; tėvai buvo ištremti). Kartu su juo apsuptas ką tik į partizanų eiles įstojęs (nenorėjo tarnauti sovietinėje kariuomenėje) Valdemaras Karosas buvo sužeistas, bet jam pavyko pasitraukti. Sužeistas slapstėsi netoli tėviškės – Pandėlio rajono Latvųgalos kaime.

1953 m. sausio 19 d. „Spalio pergalės“ kolūkyje Matuko namuose (išduotas P. Greviškienės), smarkiai pasipriešinęs, žuvo dar vienas Pilėnų tėvūnijos partizanas Linas Kabutavičius. Prieš žūdamas jis nušovė Pandėlio rajono MGB skyriaus viršininką Juchnevičių. Prieš pusmetį, 1952 m. gegužės 12 d., Kvetkų kolūkyje L. Kabutavičius buvo įvykdęs mirties nuosprendį čekistų uoliai saugomai MGB agentei *Kregždei* – Olgai Tobolevičiūtei.

Partizanų gretos retėjo. Vis dėlto atsirado jaunuolių, kurie net ir po Stalino mirties nutarė netarnauti sovietinėje kariuomenėje ir pasirinko partizano kelią. Paskutinis iš panemuniečių partizanų buvo Algimantas Ikamas iš Gikonių kaimo. Jau nuo 1951 m. jis palaikė ryšį su partizanais. 1952 m. lapkričio 13 d., pašauktas į sovietinę kariuomenę, pabėgo iš Šiaulių karinio komisariato surinkimo punkto, tačiau kitą dieną buvo suimtas ir karinio tribunolo nuteistas dvejiems metams drausmės bataliono. Išsijūstas į Jelgavą, 1953 m. kovo 22 d. vėl pabėgo iš kariuomenės ir susisiekė su Roberto Tučo-*Radvilos* būrio, veikusio Biržų girioje, partizanais. Žiemojo Latvijoje Raudos miške įrengtame bunkeryje kartu su Pilėnų

tėvūnijos partizanų Stasiu Jasiūnu iš Stepōnių k., Panemunio vls. 1953 m. rugpjūčio mėnesį A. Ikamas pusbroliui Leonui Styrai į kariuomenę nusiuntė laišką ir atsišaukimą. Laiške optimistiškai rašė: „Sveikinu tave iš savo krašto, iš Pilėnų tėvūnijos [...]. Levok, gal tarnaudamas sovietinėj armijoj ištautėjai [...], man atrodo, kad biškį nustojai lietuviškumo, kad nė linkėjimų nepasiunti. [...] Pas mus naujienos tiktai tokios: sribitkaulių nebebus, tiktai milicija, garnizonų nebėra. Sako, kad bus garnizonų iš vietos lietuvių, bet iš kur juos atkels, tai nežinau“. Atsišaukimas buvo skirtas jaunimui: „Nupulti dvasioje reiškia neprieštarauti prieš norams; nemokėjimas pasakyti „ne“ reiškia pritarimą priešui.

[...] Jaunas, energija trykštąs žmogus neturi bijoti prieš grasinimų, neturi bijoti, jei reikty, paaukoti savo gyvenimą tam, kad liktų gyva laisvė mylinti tautos dvasia, kad išlaikytų nesuterštą savo vardą lietuvių tautos Prisikėlimui.“⁹⁰

Paskutiniai partizanai panemuniečiai buvo Stasys Jasiūnas-Girių Karalius, Karalius iš Stepōnių k., Panemunio vls. ir Algimantas Ikamas iš Gikonių k., Kvetkų apylinkės. S. Jasiūnas-Girių Karalius, gim. 1914 m., buvęs Lietuvos policininkas, dirbęs Panemunio policijos nuovadoje, partizanavo 10 metų – nuo 1944 m. iki savo žūties 1954 m. birželio 7 d. Veikė gana plačiai ne tik Panemunio krašte, bet ir Biržų girioje, Pandėlio krašte, Latvijoje, ir ne viename būryje. Steigiant Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės Sierakausko tėvūniją (vėliau pavadintą Pilėnų) 1951 m. rugpjūčio 25 d. Žarniškių k., Pandėlio rajone, atstovavo Panemunio krašto partizanams. Šiame susirinkime buvo nuspręsta, kad visi Biržų, Pandėlio (pagal tuometinį administracinį paskirstymą buvęs Panemunio vls., priklausė Pandėlio rajonui) ir Vabalninko rajonuose veikę partizanų būriai priklausys Sierakausko tėvūnijai. Žūties metu S. Jasiūnas-Girių Karalius priklausė Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės Pilėnų tėvūnijos 5-ajam partizanų būriui, kuriam vadovavo biržietis Robertas Tučas-Barzdyla. S. Jasiūnas žuvo vienas patekęs į Pandėlio rajono MGB skyriaus čekistų surengtą pasalą Radiškio miške netoli Raščiūnų kaimo. 1954 m. pradžioje agentai pranešė pastebėję partizanus Raščiūnų miško apylinkėse. Birželio pradžioje buvo sutraukti Pandėlio ir Biržų rajonų sribai ir 84 MVD kariuomenės kareiviai. Šukuodami mišką, jie pastebėjo du partizanus. 1954 m. birželio 7 d. buvo nukautas S. Jasiūnas. A. Ikamui pavyko pasitraukti.

Paskutinis iš Panemunio valsčiaus kilęs partizanas Algimantas Ikamas iš Gikonių k., Kvetkų apyl., gim. 1930 m., buvo pabėgęs iš tarnybos Raudonojoje armijoje ir iki žūties partizanavo nepilnus metus, priklausė Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės Pilėnų tėvūnijos Vytenio būriui, kuriam vadovavo biržietis Kostas Kregždė-Piršlys. Dažniausiai A. Ikamas laikėsi su savo būrio partizanu Bronium Meškiniu-Devine. Sribai ištisas dienas rengė pasalas netoli jo giminaičių sodybų. Birželio 11 d. Pakriaušės ir Gikonių kaimuose surengė pasalą, sribai pastebėjo A. Ikamą, tačiau jis atsišaudydamas pabėgo. Kadangi karinės operacijos nedavė rezultatų, čekistai birželio 30 d. sulaukė A. Ikamo pažįstamą merginą K. iš Gikonių kaimo ir, grasindami suimti už ryšius su partizanais, užverbavo. Agentė Lakštingala pradėjo vykdyti čekistų užduotis. 1954 m. liepos 15 d. naktį pas agentę atėjo partizanai A. Ikamas ir Bronius Meškiniš. Ant aukšto pavalgę

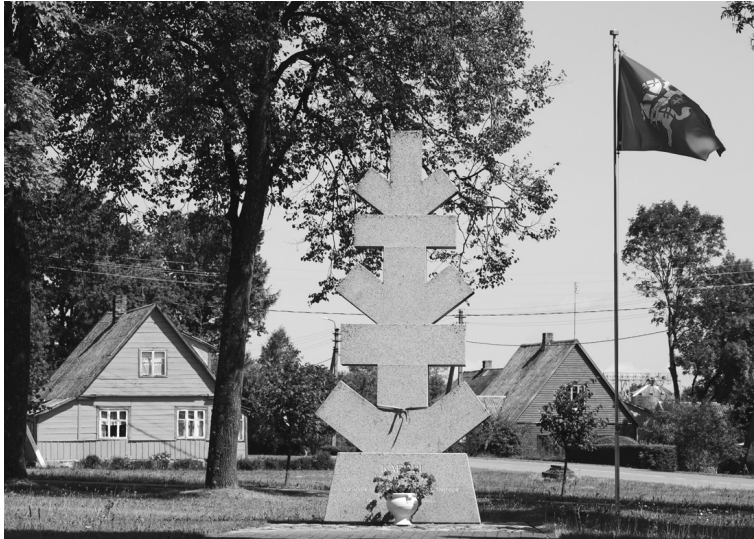
⁹⁰Rokiškio aps. NKGB 2 N valdybos 2-ojo skyriaus 1946 m. kovo mėn. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 41, b. 20/98, l. 113.

liko dienoti. Agentė pasakė partizanams, kad rengiasi stoti į Kauno kūno kultūros institutą ir važiuos į Pandėlių tvarkyti dokumentų. B. Meškinis paprašė nupirkti medžiagos marškiniams. Agentė 11 val. ryto jau sėdėjo pas Pandėlio rajono MGB skyriaus viršininką Rupšį ir raportavo apie partizanų apsilankymą. Buvo sudarytas planas, agentė aprūpinta specialiais preparatais. Pavaišinusi jais partizanus, vidurnaktį išleido į kelionę. Nors partizanai buvo ginkluoti automatais ir užklupti atsišaudė, bet jėgos buvo nelygios. A. Ikamas ir B. Meškinis žuvo. Atpažinti A. Ikamo buvo atvesta jo motina⁹¹.

Paskutiniai Panemunio krašte veikę partizanai buvo zarasiečiai Vytauto apygardos Lokio rinktinės Džiugo rajono partizanai: rajono vadas Juozas Streikus-*Stumbras*, jo brolis Izidorius Streikus-*Girėnas* iš Maniūliškės k., Antāzavės vls., ir Juozas *Žaržojus-Jazminas* iš Antānašės k., Obėlių vls. 1952–1953 m. žiemą jie laikėsi daugiausia Asarės ir Susėjės miškuose Latvijoje, kur turėjo bunkerių ir rėmėjų. 1953 m. pavasarį atsikėlė į Pāduobio mišką prie Juodupės. 1953 m. vasarą šie partizanai vaikščiojo gana plačiai, stovyklaudami įvairiuose Jūdopės, Panemunio ir Skāpiškio apylinkės miškuose. Kurį laiką jie gyveno Stepōnių miške, Žiōbiškio apyl., paskui persikėlė į Skapāgirio mišką prie Nōtīgalės pelkės Kūpiškio rajone. Šiame krašte Beržuonės kaime jie turėjo patikimus rėmėjus Jasiūnus. 1953 m. vasaros pabaigoje broliai Streikai ir J. *Žaržojus* išsikasė bunkerį Pāgrūbio miške Čedasų apylinkėje. Iki žiemos po vieną arba dviese, apsirengę paprastais kaimiškais drabužiais, ginkluoti pistoletais jie apžiūrėjo apylinkes, gerai išžvalgė kelius ir vietas Čedasų, Ilzenbergo, Suvainiškio, Tarūčių apylinkėse. Praleidę 1953–1954 m. žiemą bunkeryje Pāgrūbio miške, pavasarį jie vėl keliavo po miškus, dažnai keisdami stovyklavimų vietas. Streikai ir J. *Žaržojus* 1954 metų pavasarį ir vasarą stovyklavo Aizdumblės miške Latvijoje, vėliau Ažūbalių miške prie Ōnuškio, iš ten persikėlė į Suvainiškio mišką. 1954–1955 m. žiemą jie praleido netoli nuo senojo bunkerio Pāgrūbio miške įrengtame naujame žieminame bunkeryje. 1955 m. pavasarį broliai Streikai galutinai pasitraukė iš Panemunio apylinkės. Vėliau jie beveik dar 3 metus iki legalizacijos Obėliuose 1958 m. liepos 11 d. laikėsi Latvijoje Susėjės miške, Skapāgirio miške, Skāpiškio apyl., Kūpiškio rajone, apie Kazlīškį ir Lukštūs netoli Rokiškio.

J. *Žaržojus-Jazminas* atsiskyrė nuo Streikų 1955 m. pavasarį ir laikėsi vienas Pāgrūbio–Plunksnōčių miškuose (Panemunio) apylinkėje, vėliau turėjo bunkerį Obėlių šile. Galutinai ryšių su Streikais jis nenutraukė, susirašinėjo, palikdami laiškus sutartose vietose slaptavietėse arba pas rėmėjus. Paskutinį kartą Panemunio apylinkėje broliai Streikai lankėsi 1958 m. vasario 15–17 d. Jie buvo susitarę tomis dienomis susitikti su J. *Žaržojumi* prie senojo žieminio bunkerio (tai galėjo būti bunkeris Pāgrūbio miške, kur jie visi kartu praleido 1953–1954 m. žiemą, arba bunkeris Plunksnōčių miške, kur praleido 1954–1955 m. žiemą). Bet broliai, nuėję susitikti su J. *Žaržojumi*, jo dvi dienas nesulaukė ir pasitraukė link Moškėnų. Jie dar nežinojo, kad jis buvo išduotas ir suimtas 1957 m. gruodžio 14 d., vienais duomenimis, Kurkliėčių k., Panemunio apylinkėje, kitais duomenimis, Mainėivų k., Juodupės apylinkėje. Abu šie kaimai yra greta Pāgrūbio–Plunksnōčių miškų masyvo. J. *Žaržojus-Jazminą* išdavė jo

⁹¹Žemaitienė N. Partizaninis pasipriešinimas ant-rajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, nr. 1(7), p. 174–197.

Paminklas partizanų vadų 1949 02 16 priimtoms Deklaracijos dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo signatarui Vytautui Gužui-Kardui Kazliškyje. K. Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

rėmėjo kolūkio pirmininko Prano Januškos sūnus Jonas, grįžęs iš tarnybos Raudonojoje armijoje. Vytauto apygardos Lokio rinktinės Džiugo rajono partizanų būrio vadas J. Žaržojus-Jazminas buvo nuteistas 15 metų lagerio, iškalėjo 10 metų Mordovijos lageriuose, mirė 1981 metais⁹².

Partizaninio judėjimo statistika Panemunio krašte

A. Varanausko sudarytame Panemunio valsčiaus partizanų ir gyventojų, žuvusių pokario metais, sąraše nurodyti 145 asmenys – 93 partizanai ir 52 civiliai. Šis sąrašas yra gana išsamus. Jį papildžius LGGRTC Vardynų skyriaus surinktais duomenimis, galima tvirtinti, kad šiuo metu žinomos 159 Panemunio valsčiaus žuvusių, mirusių partizanavimo metu ir suimtų partizanų pavardės, bet nėra žinomi daugelis legalizavusių ir neteistų partizanų. Iš viso žuvo arba mirė 124 ginkluotame pasipriešinime dalyvavę panemuniečiai. Iš jų 3 mirė nuo ligų persišaldę ir po sunkaus sužeidimo: **Petras Čibinskas** iš Šniukštų k. (kojos gangrena po sužeidimo), **Danielius Jakulis** iš Tarūčių k. (plaučių uždegimas), **Juozas Ruželė** iš Stasiškių k. (difteritas po peršalimo). **Alfonsas Bulovas** iš Naujāsodės k. ir **Vladas Kupčiūnas** iš Mikoliškių k. mirė tardymo metu Rokiškio kalėjime 1949 m. vasario mėn. V. Kupčiūną, suimtą su ginklu, tardė Panemunio vls. MVD skyriaus leitenantas Popovas, jam „padėjo“ skrebai vertėjai Prokofijus Semionovas, Ivanas Drizga ir Petras Šinskas. Oficiali versija – V. Kupčiūnas pasikorė ant savo batų raištelių Panemunio vls. MVD areštinėje⁹³. **Kazys Kairys** iš Daratiškių vns., **Algimantas Mališka** ir **Juozas Verbiejus** iš Ginūčių k. žuvo lageriuose. **Juozas Dovydenas** iš Trūmpiškio k. ir **Adomas Germavičius** iš Andrišonių k. dingo be žinios. **Juozas Dubauskas** iš Suvainiškio mstl. ir **Kazys Kalpokas** iš Čedasų buvo suimti, nuteisti mirties bausme ir sušaudyti. **Jonas Susnys** iš Tarūčių kaimo nusižudė 1957 m., grįžęs iš lagerio, dėl KGB persekiojimų.

⁹²Juozo Streikaus 1961 m. spalio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47200/3, 5 t., l. 85–88; Iš partizano Izidoriaus Streikaus-Girėno atsiminimų, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, l. 609, 619.

⁹³Prokofijaus Semionovo 1958 m. gruodžio 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18764-LI, p. 317.

Septyni partizanai panemuniečiai žuvo ne savo krašte. **Antanas Andžiu-laitis** iš Suvainiščio mstl. žuvo 1944 m. gruodžio mėn. netoli Neretų mstl. Latvijoje. Ten pat 1944 m. spalio 14 d. žuvo **Petras Indriškevičius** iš Pavyžuonių k. **Alfonsas Blieka-Patrimpas** iš Pavyžuonių žuvo 1946 m. rugsėjo 24 d. Butkūnų k., Vėlykių apyl., Panevėžio vls. Jo brolis **Petras Blieka-Plerna** žuvo 1947 m. lapkričio 13 d. Jotainėlių k., Vadoklių vls., Panevėžio apskrityje. **Petras Galvanauskas** iš Daliėčių k. žuvo 1945 m. sausio 5 d. Bulių k., Neretų vls., Latvijoje. **Vytautas Gužas-Kardas** iš Sičiūnų k. žuvo 1949 m. birželio 11 d. Smidrių k., Valaukio apyl., Jurbarko rajone. **Liudas Putrinskas** iš Ajūtiškių k. žuvo 1948 m. gegužės 27 d. Kauno mieste, bandant sulaikyti.

Daugiausia partizanų Panemunio valsčiuje buvo iš Čedasų apylinkės: iš Pavyžuonių kaimo – 9 partizanai, Naujāsodės k. – 8, Vilkėlių k. – 7, Čedasų mstl. – 5, Daliėčių k. – 4, Griškiškio k. – 4. Taip pat ne mažiau kaip po du partizanus buvo iš Čedasų apylinkės Ginočių, Indriūnų, Janavos, Papiškių, Trumpiškio kaimų.

Suvainiščio apylinkėje 10 partizanų buvo iš Suvainiščio mstl., iš Šarkiūnėlių k. – 5, Tarūčių k. – 4, Jūsiagirio k. – 4, Miliūnų k. – 3, Ratkūnų k. – 3. Ne mažiau kaip po du partizanus buvo iš Suvainiščio apylinkės Ajūtiškių, Ažūbalių, Rėviškių kaimų.

Valsčiaus centro Panemunio apylinkėje daugiausia partizanų buvo iš Panemunio mstl. – 7, Šniukštų k. – 7, Minkūnų k. – 3. Ne mažiau kaip po du partizanus buvo iš Panemunio apylinkės Mikėliškių, Slabadniūnų, Sičiūnų, Stepėnių, Viršilų kaimų.

Mažiausia partizanų Panemunio valsčiuje buvo iš Kvetkų apylinkės: iš Gikonių kaimo 3, po du partizanus iš Andrišonių, Barýškių, Medikių kaimų ir po vieną iš Kvetkų bažnytkaimio ir Miltanų, Palaidžiės bei Vanagynės kaimų.

Iš viso buvusiam Panemunio valsčiuje žinomos 58-ios gyvenvietės (arba 44 proc. visų valsčiaus gyvenviečių), iš kurių kilę ar gyvenę, prieš įsijungdami į partizanų gretas, panemuniečiai (1923 m. Panemunio valsčiuje iš viso buvo 131 gyvenamoji vietovė).

Lietuvos kariuomenės artilerijos puskarininkis, partizanas Alfonsas Blieka-Patrimpas (1912–1946) iš Pavyžuonių kaimo. Iš I. Bliėkos archyvo

Lietuvos kariuomenės artilerijos leitenantas, partizanas Petras Blieka-Plerna (1910–1947) iš Pavyžuonių kaimo. Iš I. Bliėkos archyvo

Paminklas Panemunio kankiniams atminti.

Ant jo užrašas: „Čia stovėjusio namo rūsyje 1944–1947 buvo kalinami ir kankinami Panemunio krašto žmonės“. K. Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

Kryžius prie partizanų užkasimo vietos Panemunio durpyne. K. Driskiaus nuotr. 2023 m. liepos mėn.

Paskutinės susikaupimo minutės prieš atidengiant paminklą „Angelas“, skirtą Panemunio krašto partizanams atminti. Pirmame plane (iš kairės): Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, pirmasis atgimusios Lietuvos vadovas prof. Vytautas Landsbergis, Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus, monsinjoras Alfonsas Svarinskas, krašto apsaugos viceministras Jonas Gečas. 2003 08 18. Iš Panemunio bibliotekos archyvo

Kitą gausią laisvės kovotojų panemuniečių dalį sudarė partizanų talkininkai – rėmėjai bei ryšininkai. Dauguma jų buvo suimti ir išsiųsti į lagerius. A. Varanausko sudarytame Panemunio valsčiaus politinių kalinių sąrašė nurodyti 188 asmenys. Prie jų pridėjus 159 partizanus, bendras Panemunio valsčiaus laisvės kovotojų, partizanų ir jų talkininkų skaičius bus ne mažiau kaip 347, nors nėra žinomas legalizavusių partizanų ir ryšininkų skaičius (jų galėjo būti apie 50–60 asmenų)⁹⁴.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Panemunis. Čedasai. Suvainiškis“ (vyr. redaktorius sudarytojas Venantas Mačiekus).

Straipsnio kalbos redaktorė Margarita Mačiekienė, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

⁹⁴LGGRTC Vardynų skyriaus sudarytas sąrašas; Medelinskas A., Varanauskas A. *Vergijos ir netekčių pančiai*, Vilnius, 2000.